

Tartu Ülikool
Õigusteaduskond
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Edasikaebeõiguse ulatus kõrgeimas kohtus:
mudelid ja põhimõtted

Magistritöö

Sten Lind
Juhendaja prof. R. Narits

2004

SISSEJUHATUS.....	4
1 KOHTUMENETLUSE PÕHIMÕTTED JA EDASIKAEBEÕIGUSE KOHT NENDE SEAS	8
1.1 Kohtumenetluse alusprintsiibid	8
1.2 Menetlus õigluse tagamise teenistuses	9
1.3 Õiglase kohtumenetluse põhimõtte rahvusvahelises õiguses	10
1.4 Edasikaebeõiguse vajalikkus	13
1.5 Edasikaebeõigus Eesti põhiseaduses	16
1.5.1 Edasikaebeõiguse koosseis	16
1.5.1.1 Isikuline kaitseala	16
1.5.1.2 Esemeline kaitseala	17
1.5.1.3 Riive	20
2 KÕRGEIMA KOHTU KOHT KOHTUSÜSTEEMIS JA SELLEST TULENEVAD FUNKTSIOONID	27
2.1 Võrdlev kohtusüsteemide mudelite analüüs	27
2.2 Kõrgeima kohtu funktsioonid	28
2.2.1 Kohtupraktika ühtsuse tagamine	29
2.2.2 Konkreetsetes kohtuasjas õiglase lahendi saavutamine	32
2.2.3 Õigusemõistmise usaldusvääruse tagamine	33
2.2.4 Kõrgeima kohtu funktsioonide omavaheline suhe	34
2.2.5 Kohtu funktsioonide mõju kõrgeima kohtu menetlusele	38
2.3 Riigikohtu positsioon Eesti kohtusüsteemis	41
3 KÕRGEIMASSE KOHTUSSE PÖÖRDUMISE PIIRAMISE OLEMUS, ALUSED JA MENETLUS	43
3.1 Menetlusloa olemus	43
3.1.1 Menetlusloa kui kohtu funktsiooni väljendus menetluses	43
3.1.2 Menetlusloa vajalikkus ja eesmärk	43
3.1.3 Menetlusloa ja loamenetluse mõiste	47
3.1.4 Loamenetlus ja eelmenetlus	50
3.2 Valikukriteeriumid kõrgeimas kohtus läbivaadatavate kaebuste selekteerimisel	52
3.2.1 Kõrgeima kohtu funktsioonide ja kohtusse pöördumise aluste vaheline seos ..	52
3.2.2 Madalama astme kohtu viga loa andmise alusena	53
3.2.3 "Pretsedendisüsteem"	56
3.2.3.1 Kujunemislugu	56
3.2.3.2 Pretsedendieeldus menetlusloa andmise alusena	58
3.2.3.3 Asjas on alust eeldada, et on tehtud raske menetlusviga	66
3.2.3.4 Muu oluline põhjus	66
3.2.4 Kõrgeimasse kohtusse pöördumise piiramise menetluslik aspekt	69
3.2.4.1 Otsuse teinud kohus loaküsimuse lahendajana	69
3.2.4.2 Spetsiaalne organ menetlusloa andjana	75
3.2.4.3 Menetlusloa andmine kõrgeimas kohtus	77
3.2.4.3.1 Menetluslube andev organ kõrgeimas kohtus	78
3.2.5 Loataotluse menetlemine	81
3.2.5.1 Kirjalik menetlus	82
3.2.5.2 Menetluse poolte ärakuulamine	83
3.2.5.3 Loaküsimuse otsustamise aluseks olevad materjalid	85
3.2.5.4 Loaküsimuse lahendamine	86
3.2.5.5 Menetlusse võtmise või mittevõtmise motiveerimine	87
3.2.5.6 Osaline menetlusloa	95

KOKKUVÕTE.....	97
ZUGANG ZU DEM HÖCHSTEN GERICHTSHOF: MODELLE UND GRUNDSÄTZE RESÜMEE	101
KASUTATUD MATERJALID	104

SISSEJUHATUS

2003. aasta kevadel tähistas Riigikohus oma taasasutamise 10. aastapäeva, mis võiks olla põhjuseks, et vaadata tagasi senitehtule ja teha seejuures mõningaid kokkuvõtteid. Kummastav on see, et möödunud üheteistkümne aasta jooksul ei ole peetud diskuteerimisvääriliseks küsimust, mis on Riigikohtu ülesanne või ülesanded. Ei puuduta ju ka Põhiseadus Riigikohtu ülesandeid, nentides vaid, et Riigikohus on riigi kõrgeim kohus ja ühtlasi põhiseaduse järelevalve kohus (§ 149 lg 3). Edasi ei aita seegi, et kõnealuse sätte kohaselt on Riigikohus kassatsioonikohus. Viimane määrab ära kohtu pädevuse üksnes õigusküsimusi lahendava kohtuna, kuid ei anna vastust küsimusele, millised on kohtu ülesanded.

Tõsi küll, mõlemad Riigikohtu senised esimehed on avaldanud arvamust, et Riigikohtu peamine ülesanne peaks olema kohtupraktika suunamine. R. Maruste on öelnud: “Kohati kipuvad mu kolleegid võtma riigikohut kui kolmanda astme kohut. Tegelikult ei tohiks ta seda olla, see peaks olema just õiguspoliitika kohus. Kuigi publikum ootab, et iga kaebus saaks loakogus läbi lastud, tuleks minu arvates veel poole võrra vähem läbi lasta. Kuid need, mis menetlusloa saavad, peaksid olema tõesti riiklikult ja õiguspoliitiliselt väga olulised ning neid lahendeid tuleks väga ja väga põhjalikult ette valmistada, sest neist tekivad pretsedendid ja neist lähtuvad õiguspoliitilised suunad edaspidiseks. See ei sõltu aga ainult kohtunike endi tahtest, sest menetlusseadustiku teeb seaduseandja.”¹ U. Lõhmus kirjutab Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes: “Üld- ja halduskohtuna täidab riigi kõrgeim kohus kahte ülesannet. Esimene neist seisneb menetlusosaliste individuaalsete õiguste kaitsmises viimase kohtuinstantsina. [...] Teine kõrgeima kohtu ülesanne on avaliku iseloomuga. Kohtu ülesanne on anda õigusnormide tõlgendusi, et sel teel saavutada õigusnormide kohaldamise ühetaolisus kogu õigussüsteemis. Kõrgeim kohus täidab seda funktsiooni pretsedente² luues, kuigi tsiviilõiguse riikides pole pretsedent formaalselt siduva tähendusega. Kuigi Riigikohus täidab mõlemat ülesannet, on teise ülesande täitmisel suurem kaal.”³

¹ T. Kaalep, T. Mattson. Rait Maruste on tulpinud. Kättesaadav elektrooniliselt: <http://arhiiv2.postimees.ee:8080/leht/97/11/17/neljas>, 27. mail 2004. a.

² Nagu kõnealuses tsitaadis, tuleb mõistet "pretsedent" käesolevas töös ka edaspidi mõista laias tähenduses. TEA Võõrsõnastiku kohaselt tähendab pretsedent järgmistele samalaadsetele eeskujuks olevat juhtumit. (kättesaadav elektrooniliselt: <http://ee.www.ee/Vs/index.cgi?Q=pretsedent&E=0&F=M>, 28. mail 2004. a.) See ei tähenda aga, et kõrgeima kohtu lahend oleks edaspidistes vaidlustes siduv. Täpsem eestikeelne vaste Rootsi ja Soome kõrgeimate kohtute lahendite iseloomustamiseks puudub ning ka Skandinaavia autorid ise kasutavad ingliskeelsetes tekstides terminit "precedent" (vt nt: <http://www.kko.fi/english>, 28. mai 2004. a.).

³ U. Lõhmus. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002, § 149, komm. 13.

Samas on mõlemad seisukohad piisavalt lakoonilised, jätmaks lahtiseks rea küsimusi, mis vajaksid lähemat käsitlemist ja läbivaidlemistki.

Nagu tsitaatidestki nähtub, on kõrgeimal kohtul ülesandeid mitu, seega võib esimese küsimusena küsida seda, millised need funktsioonid on ning milline on nende omavaheline suhe. R. Maruste tsitaadist ilmneb veel, et seisukohad ei ole ühtsed ja otsustav on seadusandja tegevus kohtumenetluse kujundamisel. Sellest tulenevalt võibki püstitada järgmise küsimuse, kas ja kuidas kõrgeima kohtu funktsioonid mõjutavad kõrgeima kohtu menetluse regulatsiooni. Kuna magistritöö maht on piiratud, ei ole vaadeldud selles ka kogu kõrgeima kohtu menetlust, vaid võetakse luubi alla üks kõrgeimate kohtute menetlust iseloomustav instituut – loasüsteem ja –menetlus (ka R. Maruste seob kõrgeima funktsioonide mõju menetlusele just menetluslubade andmisega).

Viimasega haakuvalt võib mainida, et Eesti elab menetlusõiguse valdkonnas läbi huvitavat aega. Suhteliselt hiljuti jõustus täiesti uus kohtute seadus, samuti on jõustunud vääртеomenetluse seadustik ja halduskohtumenetluse seadustik. Lähiajal jõustub uus kriminaalmenetluse seadustik ning uuendamisel on ka tsiviilmenetlus⁴. Üheks sellele seaduste komplektile iseloomulikuks tunnuseks on loakogu nimelise institutsiooni kadumine. Nii kohtute seadus kui menetlusseadustikud näevad ette, et menetlusloa annab Riigikohus kolmeliikmelises koosseisus. Küsimus, kuidas see kolmeliikmeline koosseis komplekteerida, seadusega ei reguleerita ja see on jäetud lahendada Riigikohtule endale. Praeguse seisuga mingisuguseid muudatusi varasemaga võrreldes toimunud ei ole ja lube andev koosseis koosneb endiselt kriminaal-, tsiviil- ja halduskolleegiumi kohtunikust. Seega ei ole lõplikult selgeks vaieldud sedagi küsimust, milline peaks olema kaebuste menetlusse võtmise üle otsustava organi ülesehitus.

Eelnevast tulenevalt on just praegu sobiv aeg kõrgeima kohtu funktsioonide ja nende täitmiseks vajaliku loamenetluse käsitlemiseks. Loota võib sedagi, et juhul, kui leiab kinnitust asjaolu, et kõrgeima kohtu ülesanded avaldavad mõju kaebuste menetlusse võtmise alustele, aitaks diskussioon kõrgeima kohtu ülesannete üle ja sellel tuginev üldine arvamus parendada ka esitatavate kaebuste kvaliteeti, mõnigi alusetu kaebus jääks ehk isegi esitamata.

Käsitlemaks kõrgeima kohtu funktsioonide mõju edasikaebeõigusele, avatakse töös esmalt edasikaebeõiguse mõiste, seejärel antakse ülevaade kõrgeima kohtu funktsioonidest. Vastused tuleb leida küsimustele, kas ja mille poolest erineb kõrgeim kohus oma eesmärgi, pädevuse ja

⁴ Tsiviilkohtumenetluse eelnõu on kättesaadav elektrooniliselt: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=25438, 28.mai 2004. a.

funktsioonide poolest teistest kohtutest. Lõpuks saab asuda otsima vastust küsimusele, kas ja millistel alustel tuleks kõrgeimas kohtus läbivaadatavate asjade arvu piirata.

Töö mahu ja parema võrdluse andmise huvides on piiratud üldkohtute kaebesüsteemi käsitlemisega, kuna paljudes riikides on olemas ka erikohtud, mille kaebetee võib olla üldkohtute omast erinev. Käesolev magistritöö ei hõlma ka erakorralisi kaebemenetlusi (teistmine), kuna taoline menetlus ei ole oma olemuselt tingimata seotud kõrgeima kohtuga, näiteks Rootsis⁵ ja Soomes⁶ on need asjad vähemalt osaliselt apellatsioonikohtute pädevuses (esimese astme kohtute jõustunud lahendite peale vaatavad kaebusi läbi ringkonnakohtud).

See-eest ei pidanud autor õigeks ühe kindla menetluse kassatsioonile keskendumist, kuna kõrgeima kohtu funktsioon on erinevates menetlustes sarnane. Arvestades siit-sealt kostvaid häáli, mis nõuavad erinevate menetluste ühtlustamist, siis oleks just kassatsioonkaebuste menetlusse võtmise instituut see, kus seda teha saab.

Lisaks Eesti enda süsteemile käsitletakse peamiselt Skandinaavia ja Saksamaa mudeleid. Põhjuseid ei ole vaja kaugelt otsida: kuulub ju Eesti saksa õigusperekonda ja lisaks sellele on saksa õigusteaduse seisukohalt kahtlemata Euroopa enimarenenud riikide hulgas. Samas on Saksamaa kohtusüsteem riigi föderatiivsest iseloomust ja suuruselt tulenevalt meie omast tunduvalt erinev, mistõttu tuleks ühtlasi leida võrdlusvõimalus mõne sarnasema riigiga. Sobivaks riigiks on Soome. Kuigi tegu on Eestist nii pindala kui rahvaarvu poolest suurema riigiga, on kohtusüsteemid üsnagi sarnased. Lisaks sellele on tegemist Eesti naabriga, kelle õigussüsteemi oleks hea tunda. Soome kohtusüsteem on sellisena meie omast tunduvalt vanem ja teinud läbi ulatusliku arengu (antud juhul võiks tähtsate tärminitena nimetada loasüsteemi loomist kõrgeimas kohtus 1955. aastal ja selle reformi 1979. aastal).⁷ Lisaks on vastav probleemistik erinevalt Eestist olnud sisuka diskussiooni objektiks. Seega oleks sealt eeldavasti mõndagi õppida. Autor ei saa ka salata, et Põhjamaad on juba mõnda aega olnud tema huviorbiidis – seda alates bakalaureusetöö (“Põhiseaduse järelevalve Põhjamaades”) kirjutamisest. On ju Põhjamaad oma geograafilise läheduse ja rahulikult areneda saanud õigussüsteemi poolest huvitav uurimisobjekt, mida seni Eestis kuigivõrd tutvustatud ei ole.

Lisaks ülalnimetatutele otsitakse huvitavaid süsteeme ja lahendusi teistestki riikidest, et leida optimaalne lahendus.

⁵ B. Svensson. Målhäntingen i Högsta domstolen. – Svensk Juristtidning 8/2002, s. 658.

⁶ S. Laukkanen. Korkeiman oikeuden lainkäytöstä silmällä pitäen valituslupamenettelyä. – Oikeuskirja 2. Kitee 1997, s. 345.

⁷ M. Miettinen. Prejudikaatidispensistä valituslupaan. – Korkein oikeus 60 vuotta. Helsinki 1979, s. 137.

Kuna töös käsitletakse eelkõige Skandinaavia, Saksa ja Eesti mudeleid, on ka kasutatud allikad valdavalt soome-, rootsi- ja saksakeelsed, samuti töötas autor läbi peamised eestikeelsed menetlusõigust puudutavad teosed. Lisaks nendele on kasutatud ka mõningaid ingliskeelseid allikaid. Saamaks võimalikult vahetut ülevaadet diskussioonist, on olulises osas tuginetud erinevate riikide erialasele perioodikale, aga ka põhjalikele monograafiatele ning lõpuks valitseva arvamuse väljaselgitamiseks menetlusseadustike kommentaaridele. Huvitavaks materjaliks võib pidada soome kaebeõiguse töögrupi (*muutoksenhakutoimikunta*) justiitsministrile õigusloomega seoses antud arvamusi.

Käesolevas töös ei olnud kuigi palju võimalusi tugineda kohtupraktikale, kuna Riigikohus kaebuse menetlusse võtmist või mittevõtmist ei põhjenda. Siiski on toodud näiteid ka Riigikohtu lahenditest, samuti Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast ning Saksa ülemkohtu praktikast.

Lõpuks soovin tänada A. Hussarit ja prof. K. Meruskit selle eest, et tänu neile sai võimalikuks töötada kaks nädalat Helsinki Ülikooli raamatukogus, mis aitas oluliselt kaasa käesoleva töö valmimisele, ning juhendajat prof. R. Naritsat.

1 KOHTUMENETLUSE PÕHIMÕTTED JA EDASIKAEBEÕIGUSE KOHT NENDE SEAS

1.1 Kohtumenetluse alusprintsüübid

Igasuguse menetlusõigusliku instituudi käsitlemise alusküsimuseks on see, mis on menetluse eesmärk ning millist rolli omab menetlusõiguse süsteemis konkreetne instituut. On iseenesestmõistetav, et menetluse eesmärgist sõltub (või vähemalt peaks sõltuma), millise kuju saab menetlusõigus.⁸

Saksa⁹ õigusperekonnas ning näiteks Soomes¹⁰ nähakse kohtumenetluse keskse funktsioonina isiku õiguskaitset, seda materiaalse õigluse tagamise ja õigusrahu saavutamise kaudu. Põhjamaade koolkond esindab seevastu seisukohta, et kohtumenetluse eesmärgiks on lihtsalt õigusvaidluse lahendamine ja selle päevakorrast maha võtmine. J. Virolainen leiab, et hoolimata erinevatest nimetustest on sisu sama¹¹ – tagatakse ju õiguskaitse õigusvaidluse lahendamise teel.¹²

Eesti õiguskirjanduses selle küsimuse üle põhjalikku diskussiooni tekkinud ei ole. Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes leiab U. Lõhmus: “Traditsioonilises kontinentaaleuroopalikus kriminaalmenetluses on olnud esmaseks eesmärgiks püüdlemine õigluse, tõe leidmise poole. Angloameerikaliku kriminaalmenetluse mõjul hakkab aga esiplaanile kerkima õigusrahu saavutamine ja üksikjuhtumile sobiva lahendi leidmine.”¹³ Tulenevalt sellest seisukohast ning asjaolust, et Eesti on kontinentaalses õigussüsteemis kõige paremini paigutatav germaani õigusperekonda¹⁴, võib eeldada, et ka meie kohtumenetluste kujundamisel on sihtideks materiaalse õigluse ja õigusrahu saavutamine. Seega peaks menetlusõiguslikud instituudid süvatasandil lähtuma just eelkäsitatud eesmärkidest.

⁸ J. Virolainen. *Lainkäyttö*. Helsinki 1995, s 87

⁹ E. Schilken. *Gerichtsverfassungsrecht*. Köln-Berlin-Bonn-München 1994, s. 24

¹⁰ J. Virolainen (viide 8), s. 81

¹¹ Sellele võib siiski vastu vaielda. Lugesed Skandinaavia õigusteadlaste töid, tundub, et seal ollakse rohkem leppinud seisukohaga, et täielikku veatust ei ole kohtumenetluses võimalik saavutada. Seda võib omakorda seostada vaatenurgaga, et kohtu ülesanne on lahendada konflikt. Tegemist ei ole üksnes teoreetilist tähendust omava seisukohaga, vaid käsitletavas arusaamas võib näha sealse õigusperekonna edasikaebeõiguse mudeli baasideed.

¹² J. Virolainen (viide 8), s. 81

¹³ U. Lõhmus (viide 3), § 146, komm. 7

¹⁴ R. Narits. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn, 2002, lk 95.

1.2 Menetlus õigluse tagamise teenistuses

Tegelikult ulatub ülalkäsitletud eesmärkide mõju menetlusõigusest kaugemalegi, isegi konstitutsiooni- ning rahvusvahelisse õigusesse.

Nimelt sisaldavad nii rahvusvahelised inimõiguste konventsioonid kui ka Eesti Vabariigi põhiseadus klassikaliste põhiõiguste kõrval, milleks on vabadus- ja võrdsusõigused, muuhulgas formaalseid, s.o menetluslikke põhiõigusi. Seejuures on tegemist üha suuremat tähelepanu pälvida valdkonnaga, mida näitab seegi, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikleist on just õiglast kohtumenetlust käsitlev 6 artikkel enim kasutust leidnud.¹⁵

Keskset menetluslikku põhiõigust – õigust pöörduda oma õiguse kaitseks kohtusse – peetakse koguni üheks õigusriikluse nurgakiviks, sest tänu sellele saab isik kaitsta end muuhulgas ka riigipoolsete võimu kuritarvitamiste eest.¹⁶ PS § 15 lg 1 esimene lause sätestab igauue õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. See tähendab, et iga subjektiivset õigust peab olema võimalik kaitsta kohtus.¹⁷

Kõnealune norm eeldab *prima facie* õiguste lünkadeta ja võimalikult tõhusat, s.o reaalselt kohtulikku kaitset, kusjuures see nõue hõlmab kõiki menetlusetappe – kohtusse pöördumist, kohtumenetlust, kohtuotsuse tegemist, kuulutamist ja täitmist.¹⁸ Eelkõige tähendab see nõuet, et õigusemõistmine oleks ja tunduks õiglane, kuna just õiglus on õigusemõistmise kvaliteedi tunnuseks.¹⁹ Pikka aega valitsenud käsitlemise kohaselt peeti oluliseks eelkõige kohtulahendi õiglust (nn distributiivset õiglust).²⁰ Distributiivse õigluse probleeme ei ole aga seni suutnud keegi lahendada. I. Tammelo on õigluse kohta tabavalt öelnud: “Ta on midagi haaramatut, midagi, mis nagu lummub udus, mis taandub, kui talle püüda ligineda ja mis võtab erinevaid ilmeid, kui tema poole sammuda erinevatest suundadest.”²¹ I. Tammelo näitab, et püüded avada õigluse sisu on relatiivsed ning rajatud vastaval ajal ja kohal elavate inimeste poliitilistele ja eetilistele tõekspidamistele.²² Seega ei ole üllatav õigluse teooriate paljusus.

¹⁵ T. Annus. Riigiõigus: õpik kõrgkoolidele. Tallinn 2001, lk 270, sama ka A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6: õigus asja õiglasele arutamisele. äärenr 3. Kättesaadav elektrooniliselt: http://www.nc.ee/riigikohus/21_mail2004.a.

¹⁶ J. Ipsen. Staatsrecht I (Staatsorganisationsrecht). 11., überarbeitete Auflage. Neuwied-Kriftel 1999, S. 206.

¹⁷ M. Ernits. § 15, komm. 2. Teoses Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002.

¹⁸ M. Ernits (viide 17), komm. 4.1.1.

¹⁹ T. Ligi. Eesti halduskohtute reformi mõju õigusemõistmise efektiivsusele: eesmärgid ja tegelikkus. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu 2002, lk 64.

²⁰ E. Kergandberg. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Tartu 1996. lk 11.

²¹ I. Tammelo. Õiglus ja hool. Tartu 2001, lk 15.

²² I. Tammelo (viide 21), lk 17.

Üha enam aga pannakse rõhku menetluslikule poolele. Uuringutele toetudes väidetakse sedagi, et inimestele on õigluse seisukohalt palju olulisem see, kuidas neid menetluses koheldakse, kui see, mida nad menetlusega saavutavad.²³ Selle üle, kas see päris nõnda on, võib polemiseerida. Selge on siiski see, et õige protseduuri järgimine aitab kaasa õige tulemuse saavutamisele²⁴ ning parendab lahendi aktsepteeritavust.²⁵

1.3 Õiglase kohtumenetluse põhimõtte rahvusvahelises õiguses

Arusaama, et õige protseduuri järgimine aitab kaasa õige tulemuse saavutamisele, kajastuseks võib pidada ka õiglase kohtumenetluse põhimõtet. See printsiip on leidnud koha olulisemates rahvusvahelistes inimõiguste konventsioonides – eeskätt tuleb nimetada Euroopa inimõiguste ja vabaduste kaitse konventsiooni (art 6)²⁶ ning Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelist pakti (art 14 § 5)²⁷.

Kõnealuse põhiõiguse puhul on tegemist ulatusliku õigusega, millel puudub kõikehõlmav definitsioon.²⁸ Põhjus peitub selles, et nagu distributiivse õiglusegi puhul, ei ole leitud ega ilmselt leitagi ammendavat vastust sellele, mis teeb menetluse “õiglaseks”.²⁹ Selge on see, et tegemist on komplekse põhiõigusega, mis hõlmab tervet rida kohtumenetlusele ja -organisatsioonile esitatavaid erinevaid, kuigi omavahel seotud nõudeid. Mainitud konventsioonid nimetavad õiglase menetluse vältimatute osistena mitmeid konkreetseid õigusi:

- 1) õigus asja arutamisele mõistliku aja jooksul;
- 2) õigus asja arutamisele sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis;
- 3) õigus asja avalikule arutamisele ja kohtuotsuse avalikule kuulutamisele;

²³ E. Kergandberg (viide 20), lk 17.

²⁴ R. Alexy. Põhiõigused Eesti Põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne Tartu 2001, lk 73.

²⁵ K. F. Röhl märgib: “Kehtib üldine arusaam, et otsustuse aktsepteeritavuse tagab mitte üksi selle sisu, vaid ka menetluse õiglus (*Fairness*). Selle tagab omakorda otuse korrigeerimise võimalus.” (K. F. Röhl. Effektivität und Funktionen der Berufung. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 240).

²⁶ RT II 1996, 11/12, 34

²⁷ RT II 1993, 10/11, 11

²⁸ L. Lehtimaja, M. Pellonpää. The universal declaration of human rights : article 10. - The universal declaration of human rights: a commentary. Oslo, 1992, p 223.

²⁹ L. Lehtimaja, M. Pellonpää (viide 28), p 228.

- 4) lisaks on välja toodud õigus minimaalsetele tagatistele, mis kindlustavad õiglase kriminaalmenetluse, nagu näiteks süütuse presumptsioon, õigus kaitsta end ise või kaitsja abi kasutades jmt.

Lisaks konventsioonis selgelt väljendatud õigustele on inimõiguste komisjon ja kohus üldist õigust õiglasele kohtumenetlusele tõlgendades tunnustanud veel mitmeid õigusi, mida konventsioon ei nimeta:

- 1) õigus pöörduda kohtusse;
- 2) õigus olla kohal asja arutamisel võistlevas protsessis;
- 3) õigus poolte võrdsusele;
- 4) õigus ausale tõendite esitamisele;
- 5) õigus risküsitlusele;
- 6) õigus põhistatud kohtuotsusele.³⁰

Loetletute puhul on siiski tegemist minimaalsete õigustega, mida tuleb tagada kõigis konventsiooniga ühinenud riikides. Nimetades neid õigusi minimaalseteks, rõhutavad konventsiooni tõlgendajad, et riigid võivad ette näha lisatagatise, mis kindlustaksid tõeliselt õiglase kohtuliku arutamise.³¹

Kummatigi ei sisaldu kummaski loetelus õigust kaevata kohtuotsuse peale kõrgemale kohtule. Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt märkinud, et ühestki konventsiooni artiklist ei tulene konventsiooni liikmesriikide kohustust kaebeinstantside loomiseks.³² Kui aga need on riigis olemas, peab ka nende menetlus vastama õiglase menetluse põhimõttele³³, kuid seda siiski apellatsiooni- või kassatsioonimenetluse iseärasustest tulenevate mööndustega. Kohtuasjas *Brualla Gómez de la Torre v Spain*³⁴, kus kaebuse esitaja leidis, et Hispaania ülemkohtu poolne keeldumine tema asja arutamisest rikub konventsiooni artiklis 6 garanteeritud isiku õigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse, märgitakse, et muude art-s 6 nimetatud õiguste kõrval peab ka kaebeinstantside menetluses olema tagatud kohtumenetluse poole õigus oma “tsiviilõiguste ja -kohustuste” üle otsustamiseks kohtusse pöörduda. Samas öeldakse: “Viis, kuidas art 6 § 1 on kohaldatav apellatsiooni- ja kassatsioonikohtutele, sõltub menetlusele iseloomulikest tunnustest ja arvesse tuleb võtta

³⁰ U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas Tartu 2003, lk 147-148.

³¹ U. Lõhmus (viide 30), lk 147

³² Nt kaasus *Delcourt v Belgium* (17. jaanuari 1970. a otsus), *Levages Prestations Services v France* (51/1995/557/643).

³³ T. Annus (viide 15), lk 281.

³⁴ *Brualla Gómez de la Torre v Spain*, 19/12/1997

siseriikliku õigusega loodud menetlusi tervikuna ning kassatsioonikohtu rolli selles; kaebuse lubatavuse seadusest tulenevad tingimused võivad olla rangemad kui tavalise kaebuse puhul [...] Kui ülemkohtule on antud kassatsioonikohtu roll, võib [Inimõiguste] Kohus aktsepteerida, et ülemkohtu menetlus on formaalsem.”

Ülaltoodu alusel tekib küsimus, kas saab vaadelda edasikaebeõigust osana õigusest pöörduda kohtusse. Ilmselt see siiski nii ei ole. Kaebeinstantsi poolne keeldumine asja menetlemisest võib endast kujutada art-s 6 sätestatud kohtusse pöördumise õiguse rikkumist, kuid seda juhul, kui ka madalam kohtuaste keeldus asja läbi vaatamast. Sellele viitab Kohtu seisukoht, et kõikide instantside menetluskorda tuleb vaadata kõnealuse õiguse seisukohalt ühtse tervikuna. Pealegi jõudis Inimõiguste kohus konkreetses asjas seisukohale, et kuna madalamates astmetes asja menetleti, ei ole artiklit 6 rikutud.

Põhjus, miks edasikaebeõigus konventsioonist välja jäeti, olevat peitunud erinevustes riikide edasikaeberegulatsioonides.³⁵ Seda situatsiooni kirjeldab hästi Inimõiguste kohtu asjas *Ekbatani v Sweden*³⁶ kohtunik Bernhardt'i eriarvamuses öeldu: “Konventsiooni osalisriikidel on väga lai valikuvõimalus kriminaalasjades tehtud otsuste peale edasikaebamise võimaldamisel või selle välistamisel, seda eriti väiksemas asjus [...] See riikide valikuvõimalus avab erinevaid alternatiive. Nad võivad välistada teatud kaebuste liigid; nad võivad piirata kaebuse esitamise võimalust ainult õiguslike küsimustega; samuti võivad nad luua spetsiaalseid menetlusi ja tingimusi kaebamise lubamiseks.” Nii kõlab usutavana 1990. aastate lõpul välja öeldud väide, et Soome olevat ainus riik Euroopa Liidus, kus esimeses kaebeinstantsis ei ole mingisugust kaebuste selektsioonimehhanismi.³⁷ Näiteks Saksamaa põhiseadus ei sisalda õigust kohtuotsuse peale edasi kaevata. Seda ei loeta ka Saksa põhiseaduse art. 19 (õigus pöörduda kohtusse)³⁸ osaks. Valitseva arvamuse kohaselt³⁹ puudub sellise põhiõiguse järele ka vajadus ning seda ei nõua ka õigusriigi printsiip.⁴⁰ Leitakse, et selle suhtes, kuidas õiglast kohtumenetlust tagada, on seadusandjal vabad käed ning

³⁵ J. Virolainen. *Prosessioikeus*. Oikeuskirja. Kitee 1995, s. 182

³⁶ *Ekbatani v Sweden*, 26/05/1988

³⁷ S. Laukkanen, R. Lilienfeldt. *Pääsy hovioikeuteen. – Defensor legis 4/99*, s. 663

³⁸ Saksa põhiseaduse art. 19 lg 4 tagab õiguse pöörduda kohtusse, kui isik leiab, et avaliku võimu poolt on rikutud tema subjektiivseid õigusi. “Avaliku võimu” laia tõlgenduse puhul hõlmaks see ka kohtuvõimu ja sellest tuleneks edasikaebeõigus. Väidetakse aga, et “avalikku võimu” tuleb antud sätte kontekstis mõista kitsamas tähenduses, s.o täidesaatva võimuna. Kui seda tõlgendatakse laiemalt, tähendaks see lõputu edasikaebeõiguse nõuet. Sellest tulenevalt ongi Saksa konstitutsioonikohus asunud seisukohale, et see õigus ei taga kaitset kohtuniku vastu, vaid kohtuniku kaudu. (J. Ipsen. *Staatsrecht II (Grundrechte)*. Neuwied-Kriftel-Berlin 1997, S. 262.)

³⁹ T. Kleinknecht, K. Meyer. *Strafprozeßordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*. 41. neub. Aufl. München 1993, S. 1097.

⁴⁰ On aga neidki, kes leiavad, et see võib aga olla vastuolus õiguskaitse efektiivsuse nõudega. Vt nt J. Ipsen (viide 16), s. 209.

põhimõtteliselt võib kohus olla ka üheastmeline.⁴¹ Samas on ka Saksamaal kujunenud välja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale sarnanev arusaam – õigus pöörduda kohtusse tagab ka juurdepääsu kaebeinstantsidele. Seega puudub riigil kohustus kohtuhierarhia loomiseks, kuid kui seda on tehtud, ei tohi alusetult takistada juurdepääsu neile.⁴²

Konventsiooni seitsmenda lisaprotokolli teine artikkel sätestab siiski kriminaalasjus õiguse edasi kaevata, kusjuures selle õiguse sisuks ei ole igäihe õigus vaidlustada mistahes tema suhtes kriminaalmenetluses tehtud kohtulahendit, vaid süüdimõistetud õigus kaevata edasi tema süüdimõistmine ja talle karistuse määramine.

Sama artikkel teeb sellestki nõudest erandeid. Esiteks ei ole kohustust edasikaebamise võimaldamiseks kergemate kriminaalasjade puhul, teiseks juhul, kui esimese kohtuinstantsina vaatab asja läbi riigi kõrgeim kohus, ning lõpuks siis, kui isik on tunnistanud süüdi tema õigeksmõistmist vaidlustanud kaebuse alusel.⁴³

Samas ulatuses nõuab edasikaebeõiguse tagamist ka Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt.⁴⁴ Euroopa Liidu põhiõiguste konventsioon⁴⁵ edasikaebeõigust ei maini.⁴⁶ Seega ei pea olulisimad rahvusvahelised inimõiguste konventsioonid tingimata vajalikuks kõigis kohtuasjades edasikaebeõiguse tagamist.

1.4 Edasikaebeõiguse vajalikkus

Asjaolu, et Euroopa riikide kohtusüsteemid on – vähemalt reeglina – ehitatud üles astmelisena, näitab, et edasikaebeõiguse puhul on siiski tegemist õiglase menetluse olulise komponendiga. Põhjendatav on see sellega, et kõik kohtulahendid on möödapääsmatult seotud inimtunnetuse loomulike piiridega. Kohtunik omakorda võib eksida nagu iga teinegi inimene, mistõttu eksisteerib ka kohtulahendite puhul vigade võimalus.⁴⁷ Kohtuotsus sisaldab kohtuniku või kohtukollegiumi arusaama toimunust ja selle suhtes kohaldatava materiaalõiguse sisust. Kohtu otsustes või muudes lahendites võib sisalduda mitmesuguseid

⁴¹ Vt E. Schilken (viide 9), s. 63, E. Schumann. Juristische Themenvertiefung. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 269.

⁴² Gollwitzer, W. Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Grosskommentar. Drittes Buch. Rechtsmittel. Berlin-New York 1987. Komm. 6 vor § 296.

⁴³ E. Kergandberg. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002. § 24 komm. 234.

⁴⁴ J. Ginter. Eesti Vabariigi õiguskaitseüsteem I. Tartu, 1996. Lk 28

⁴⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union; 2000/C364/01

⁴⁶ Euroopa Liidu inimõiguste hartas käsitlevad artiklid 47 ja 48 õigust õiglasele kohtumenetlusele. (U. Lõhmus (viide 30), lk 140).

⁴⁷ E. Kergandberg. Kohtuotsus kriminaalasjas, selle kujunemine ja kriitika. Tallinn 1999, lk 103.

vigu. Viga võib peituda faktilistes asjaoludes, s.o tuvastatud faktilised asjaolud võivad olla väärad (*error in facto*). See omakorda võib tuleneda kahest põhjusest: kohus on hinnanud asjaolusid vääralt või tõendeid on hinnatud iseenesest õigesti, kuid need on puudulikud. Teiseks võivad vead olla õiguslikud (*error in iudicando*). Kolmandaks võib olla tehtud vigu menetluses. (*error in procedendo*).⁴⁸

Ebaõiged otsused ei riku üksnes poolte õigussfääri, vaid ohustavad ka õiguskorra efektiivsust tervikuna. Seega nii avalik õiguskaitsehuvi kui poolte soov saada õiglane lahend nõuavad kohtulahendite kontrollimise võimalust.⁴⁹

Kuigi täielikult ei ole võimalik eksimusi välistada, üritatakse ebaõigete otsuste osakaalu hoida siiski võimalikult väiksena.⁵⁰ Et õigusriigi põhimõttest tulenevalt on ainult kohtu funktsiooniks õigusvaidluste siduvalt lõplik lahendamise, peab just kohtusüsteem ise tagama kohtulahendi õigsuse kontrolli.⁵¹ Üheks peamiseks seda eesmärki kandvaks meetmeks ongi kohtumenetluse pooltele edasikaebevõimaluse andmine.⁵² Kaebeõigus on isikuil, kelle õigusi või kaitsmisväärsed huve otsus rikub, s.t eelkõige kohtumenetluse pooltel, erandjuhul ka menetlusvälistel isikutel⁵³. Taolist lahendust toetab üldlevinud arusaam, et õigusrahu rikub lisaks tegelikule ebaõigsusele ka arvatav väärotsustus. Lähtudes sellest, et menetluse käigus jagatakse hüvesid ja koormisi, peaks iga menetluse lõpppunktist leidma vähemalt ühe “võitja” ja ühe “kaotaja”. On loomulik, et vähemalt kaotaja soovib tõstatada küsimust sellest, kas jagamine oli ikka õiglane.⁵⁴

Õigluse puhul on tegemist suhtelise mõistega, mida kohtulahendite puhul saab hinnata ainult süsteemisisesest vaatepunktist: õige ja õiglane lahend ongi see, mille kõrgem kohus jätab muutmata.⁵⁵ Seda ei ole reeglina võimalik ette ennustada, mistõttu pooltele tuleb anda võimalus ise otsustada, kas taotleda otsuse muutmist või mitte.⁵⁶ Seevastu kohtuotsuse ümber vaatamine ilma menetlusosalise taotluseta võib olla õiglase menetluse põhimõttega koguni vastuolus. Nii on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud oma 24. juuli 2003. a otsuses asjas nr 52854/99, et “[õ]igus pöörduda kohtusse oli illusoorne, kui lõpliku ja siduva otsuse võib

⁴⁸ T. Leppänen, A. Välimaa. Muutoksenhaun pääpiirteet. Helsinki 1996, s. 2.

⁴⁹ H. W. Fasching. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts. II überarbeitete, ergänzte Aufl. Wien 1990, S. 841.

⁵⁰ Absoluutset õigsust ei ole kohtumenetluses võimalik saavutada juba seetõttu, kuna ühte ainsat õiget lahendit keerulises asjus pole. Seega on eesmärgiks saavutada piisav õigsus ja õiglus. (T. Leppänen, A. Välimaa. (viide 48), lk 2)

⁵¹ E. Kergandberg (viide 43) § 24 komm. 23.

⁵² W. Gollwitzer (viide 42), S. 2

⁵³ Väärteomenetluse seadustik annab otsesõnu määruskaebuse esitamise õiguse ka menetlusvälistele isikutele (§ 190).

⁵⁴ E. Kergandberg. (viide 20), lk 11

⁵⁵ T. Leppänen, A. Välimaa. (viide 48), s. 2.

⁵⁶ T. Leppänen, A. Välimaa. (viide 48), lk 1.

tühistada riigiametniku taotlusel ning käesoleval juhul teise astme kohus, kasutades oma järelevalveprotseduuri, on rikkunud õiguskindluse põhimõtet ja kaebuse esitaja õigust pöörduda kohtusse.”⁵⁷ Käsitletud asjas tühistas apellatsioonikohus esimese astme kohtu otsuse kohtu esimehe poolt järelevalve korras esitatud taotluse alusel.

Arvatakse, et kaebeõiguse tagamine omab kahesuunalist mõju – lisaks sellele, et otsuse õigsust kontrollib kõrgem kohus, sunnib teadmine, et otsus võidakse tühistada, lahendit tegevat kohtunikku oma seisukohti hoolikamalt läbi mõtlema, kontrollima ja põhistama.⁵⁸ Saksa advokaat K. Lindemann nendib, et otsused, mida saab kasseerida Saksa ülemkohtus, on parema kvaliteediga kui otsused, mille peale kassatsioonkaebust esitada ei saa.⁵⁹ On aga neidki, kes kaebeõiguse n.ö kahesuunalises mõjus kahtlevad. W. Gollwitzer leiab, et ei saa üheselt vastata küsimusele, kas teadmine, et kõrgem kohus otsust kontrollib, sunnib kohtunikku hoolikam olema või – vastupidi - kahandab vastutustunnet, ning nendib, et pigem sõltub see isikust.⁶⁰

Selge on siiski see, et otsuse allutamine kõrgema kohtu kontrollile eeldab kohtuotsuse motiveerimist.⁶¹ Lahendi põhistamine omakorda võimaldab nii kohtunikul endal, kui ka teistel tema mõttekäiku kontrollida⁶² ja sellega vähendab vigade võimalust ja suurendab otsuste aktsepteeritavust. Sellega aitab edasikaebe instituut õiglase lahendi saavutamisele kaasa ka juhul, kui menetlusosalised tegelikult edasikaebevõimalust ei kasutagi.

Viimase, kuid sugugi mitte vähem tähtsa argumendina edasikaebe võimaldamise kasuks tuleb nimetada seda, et edasikaebevõimalus võimaldab kõrgema astme kohtutel suunata ja ühtlustada madalama astme kohtute praktikat.⁶³

Eelnevalt nimetatud põhjustel ongi üldlevinud seisukoht, et kaasaegset demokraatlikku kohtusüsteemi saab üles ehitada vaid astmelisena, tagades selle kaudu kõrgema astme kohtu kontrolli madalama astme kohtu lahendite üle.⁶⁴

⁵⁷ Ryabykh v Russia, 24/07/2003

⁵⁸ W. Zeiss. Zivilprozessrecht. 9. neub. Aufl. Tübingen 1997, S. 242

⁵⁹ K Lindemann. Rechtsmittelpraxis aus der Sicht von Anwälten. – Rechtsmittel in Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 69

⁶⁰ W. Gollwitzer (viide 42), S 3

⁶¹ O. Heinonen. Muutoksenhaku hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen. - Defensor legis 3/98, s. 402.

⁶² Ka Riigikohtu kriminaalkolleegium on märkinud asjas nr 3-1-1-64-01 (RT I 2001, 19, 203): “Kohtuotsuse motiveerimise nõue on üks õigusemõistmise põhiprintsiipe, kuna see tagab kohtuotsuse kontrollitavuse.”

⁶³ Vt T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), lk 3, (W. Zeiss (viide 58), S. 242).

⁶⁴ E. Kergandberg (viide 43) § 24 komm. 23.

1.5 Edasikaebeõigus Eesti põhiseaduses

Eesti Vabariigi põhiseadus nimetab muude menetluslike põhiõiguste hulgas õigust kohtuotsuse peale edasi kaevata. Põhiseaduse § 24 lg 5 sätestab: “Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.”

Selle põhiõiguse positsiooni põhiõiguste loendis kirjeldab hästi E. Kergandbergi seisukoht, mis seob nimetatud õiguse PS § 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud õigusega kohtusse pöörduda⁶⁵ – mõlema põhiõiguse eesmärgiks on tagada isikule võimalus saada kohtusse pöördumise korral õiglane lahend. Mõlemat õigust võib seega pidada komplekse põhiõiguse, milleks on õigus õigusliku konflikti kohtulikule lahendamisele, allsüsteemideks.⁶⁶ Ilmselt võib aga õiguse õigusliku konflikti kohtulikule lahendamisele samastada õigusega õiglasele kohtumenetlusele. Ei ole ju edasikaebeõigus ainus põhiõigus, mille eesmärgiks on (lõpliku) kohtulahendi õigluse tagamine. Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes märgitakse, et süstemaatiliselt on § 15 lg 1 lause 1 *lex generalis* §-des 21 ning 24 sisalduvate õiguste suhtes.⁶⁷ U. Lõhmus on õigust õiglasele kohtumenetlusele käsitledes märkinud meie põhiseaduse kohta: “[O]lulisemad kohtumõistmise põhimõtted on kirjas §-des 15, 22 ja 24.”⁶⁸ Seega on edasikaebeõigus õiglase kohtumenetluse põhimõtte konkretiseeritud osaõigus.

1.5.1 Edasikaebeõiguse koosseis

1.5.1.1 Isikuline kaitseala

Nagu kõigi põhiõiguste puhul, saab ka § 24 lg 5 puhul jaotada koosseisu esemeliseks ja isikuliseks kaitsealaks ning riiveks.

Probleemseks ei peeta isikulise kaitseala küsimust – kõnealune säte näeb ette, et edasikaebeõigus on “igauhel”. See tähendab, et edasikaebeõigus on kõigil isikuil, nii füüsilistel kui juriidilistel, kelle kohta otsus on tehtud. Eelkõige tähendab see kohtumenetluse pooli, kuid teiste hulgas ka haldusmenetluse kaasatud kolmandaid isikuid. Riigikohtu arvates on õigus kohtumääruse peale edasi kaevata väidetaval kannatanul, kui erasüüdistusasjas kohus keeldub kriminaalasja algatamisest.⁶⁹ Samuti on Riigikohtu kriminaalkollegium leidnud, et

⁶⁵ Nende kahe põhiõiguse omavahelist seost rõhutab ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kollegiumi otsus asjas 3-4-1-1-04 (RT III 2004, 9, 96).

⁶⁶ E. Kergandberg (viide 43), § 24 komm. 23.

⁶⁷ M. Ernits (viide 17) § 15 komm. 4.

⁶⁸ U. Lõhmus (viide 30), lk 140.

⁶⁹ T. Annus (viide 15) lk. 281

õigus kohtuotsuse peale kaevata on isikuil, keda ei ole menetlusse kaasatud, kuid keda kohtuotsus puudutab.⁷⁰

Siiski võiks tõstatada ühe probleemi, nimelt küsimuse, kas edasikaebeõigus peaks ikka olema põhiõiguse tasandil tagatud igapähele, kelle kohta on tehtud kohtuotsus. Erinevates riikides on omaks võetud lähenemine, et edasikaebeõigus on üksnes isikuil, kelle kahjuks on kohtuotsus tehtud. Puudub igasugune vajadus võimaldada kaevata isikul, kelle kasuks otsus on tehtud. Põhiseaduse § 24 lg-t 5 on aga raske nõnda tõlgendada, kuna see räägib isikuist, kelle “kohta” on otsus tehtud, see mõiste on aga vaieldamatult laiem laiem mõiste kui “kahjuks”. Vastav küsimus on küll võimalik lahendada ka menetlusseaduses. Sellisel juhul oleks tegemist Põhiseaduses sätestatud edasikaebeõiguse – lubatava – riivega.

1.5.1.2 Esemeline kaitseala

Esemelise kaitseala küsimus on võrreldes isikulise kaitseala küsimusega problemaatilisem. Kuigi Põhiseadus räägib kohtuotsusest, hõlmab üldtunnustatud arusaama kohaselt edasikaebeõiguse kaitseala kõiki kohtulahendeid. See tähendab, et edasi kaevatavad ei pea olema ainult kohtuotsused, vaid ka kohtumäärused. Mõõndus tehakse vaid määruste suhtes, mis ei tee menetluse jätkamist võimatuks. Selliseid määrusi ei saa vaidlustada iseseisvalt erivõi määruskaebe menetluses, vaid neid võib vaidlustada apellatsiooni raames. Oluline on vaid see, et kõik kohtu lahendid oleksid kokkuvõttes vaidlustatavad.⁷¹ Seejuures tuleks lähtuda reeglist, et kui konkreetsetes vaidluses tehtava sisulise otsuse vaidlustamise võimaldamist peetakse vajalikuks, peab olema võimalik vaidlustada ka määrusi, mis muudavad menetluse jätkamise võimatuks (s.o muud lahendit samas kohtuastmes enam ei järgne). Samas ei tähenda see, et kui otsused on kahel korral edasi kaevatavad, peavad seda olema ka kõnealused määrused. Viimaseid ei ole põhjust pidada sisu poolest otsusega kvalitatiivselt võrdseks. Kui otsus võib käsitleda väga komplitseeritud õigussuhteid, siis määrused tehakse menetluslike küsimuste lahendamiseks, mille juures tehtud vead on eeldatavalt kergemalt tuvastatavad, mistõttu piisab ühest kabevõimalusest.

Esemelise kaitsealaga seondub ka küsimus, kas edasikaebeõigus ammendub ühekordse edasikaebamisega või mitte. Põhiseaduse kommentaarides märgitakse: “PS § 24 lg-s 5 sätestatu kohaselt peaks kohtuotsuste edasikaebamine toimuma seadusega sätestatud korras.

⁷⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegium pidanud vajalikuks menetleda teistmismenetluses menetlusvälise isiku kaebusi, kui on ilmnunud, et otsus on puudutanud menetlusvälise isiku õigusi (RKL 3-1-2-3-02, RT III 2002, 31, 336).

⁷¹ T. Annus. (viide 15), lk. 281.

Puuduvad kindlad rahvusvahelised standardid selle kohta, milline täpselt peaks see edasikaebamise kord olema. Kahtlust ei ole selles, et PS § 24 lg-s 5 sätestatud edasikaebeõiguse esemeline kaitseala hõlmab kõiki esimese astme kohtu poolt tehtud kohtuotsuseid.”⁷² Ka mõnede teiste riikide õigusteadlased leiavad, et pooltel on õigus tema asja menetlemisele kahes kohtuastmes, s.o õigus ühel korral edasi kaevata.⁷³ Selle seisukoha Eesti regulatsioonile ülekandmisel tuleb siiski olla kriitiline, meenutades seda, et erinevate riikide edasikaeberegulatsioonide mitmekesisuse tõttu jäi vastav õigus välja Euroopa Inimõiguste Konventsioonist, samuti seda, et ka paljudes riikides ei ole edasikaebeõigust põhiõigusena kehtestatud. Siiski toetatakse mainitud lähenemisviisi ka Eestis. Riigikohtu kohtunikud T. Kollom ja P. Vaher kirjutasid 1994. aastal: “Riigikohus on seisukohal, et oma konstitutsioonilise õiguse kohtulahendile edasi kaevata realiseerib kodanik või juriidiline isik üldreeglina edasikaebusega apellatsiooni korras. Sellega tagatakse protsessiosalistele kaebeõiguse realiseerimine.”⁷⁴ T. Annus märgib otsesõnu: “Edasikaebeõigusest ei tulene õigust teistkordsele edasikaebele ja selle läbivaatamisele.”⁷⁵ Oma seisukoha kinnituseks viitab ta Riigikohtu otsusele asjas 3-1-1-27-97 (RT III 1997, 16, 127), kus kohus on leidnud: “Ei põhiseadusest, muudest Eesti Vabariigi seadustest ega ka mitte Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast tulene nõuet, et kõiki kriminaalmenetluses asetleidvaid põhiõiguste piiramise juhtusid peaks olema obligatoorselt võimalik vaidlustada riigi kõrgeimas kohtus.” Selline seisukoht on mõistetav, kuna kõrgeima kohtu funktsioone arvestades ei pea tõepoolest kõik kaebused olema seal vaidlustatavad. Siiski ei ole tegemist tingimata niivõrd esemelise kaitseala, kui riive lubatavuse küsimusega.

Eesti õigusteadlaste hulgas on esindatud ka seisukoht, et edasikaebeõigus ei piirdu ühekordse edasikaebamise võimaldamisega. Selle tiiva esindajatena võib nimetada E. Kergandbergi ja J. Ginterit.⁷⁶ E. Kergandberg rõhutab: “Edasikaebeõiguse esemeline kaitseala hõlmab põhimõtteliselt ka ringkonnakohtu otsuseid, kuid seda üksnes koostoimel PS § 149 lg 1 kolmandas lauses sätestatuga, et Riigikohus vaatab ringkonnakohtu otsuste peale esitatud kaebusi läbi kassatsiooni korras.”⁷⁷ Menetlusteoorias üldtunnustatud arusaama kohaselt saab kassatsiooni korras vaidlustada üksnes kohtulahendi õiguslikku külge ja Eesti kohtumenetluse seadustikes ongi kooskõlas PS § 149 lg-ga 2 sätestatud, et kassatsioonimenetluse esemeks

⁷² E. Kergandberg (viide 43), § 24 kom. 26.1.

⁷³ Nõnda Lappalainen, J. Valituslupajärjestelmä tutkijan näkökulmasta. - Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 206; P. O. Ekelöf, R. Boman. Rättsmedlen. 11. uppl. Uppsala 1990, s. 102; O. Heinonen (viide 61), s. 401; Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 3; I. Lager. Muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen. Helsinki 1979, s. 2.

⁷⁴ T. Kollom, P. Vaher. Riigikohtu loakogu. – Juridica V 1994, lk 106.

⁷⁵ T. Annus (viide 15), lk 281.

⁷⁶ J. Ginter (viide 44), lk 28.

⁷⁷ E. Kergandberg (viide 43), § 24 kom. 26.2.

saab olla üksnes õiguslike küsimuste lahendamine. Kuna kassatsioonkaebuse mittetäielikkus tähendab ka mitteõigusliku kaebuse lahendamise keeldu, siis on Riigikohtus vältimatult vajalik selektsioonimehhanism.”⁷⁸ E. Kergandberg põhjendab oma seisukohta veel järgnevalt: “Kas esimese astme kohtu otsus ja selle otsuse peale esitatud kaebust lahendanud teise astme kohtu otsus on põhiõiguse esemelise kaitseala piiritlemisel võrdsed suurused? Sellele küsimusele tavatsetakse erialakirjanduses vastata eitavalt, leides, et igal juhul peab isikule olema tagatud edasikaebeõigus tema kohta tehtud esimese kohtuotsuse peale. Edasikaebeõigus kõrgema astme kohtu otsuse peale on aga suuresti riikliku menetlusõiguse küsimus. Arvestagem siinjuures sedagi, et PS § 24 lg 5 sätestatud võimalus kaevata kõrgemalseisvale kohtule tähendab seda, et selle kõrgema kohtu otsus ise ei ole edasikaebeõiguse aspektist teise kohtuotsusega juba selle poolest võrreldav, et tema suhtes ei ole enam kõrgemat kohut.”⁷⁹

Ka kirjeldatud käsitluse mõningate momentide üle võib polemiseerida. Kuigi PS § 149 lg 3 sätestab tõepoolest, et Riigikohus on kassatsioonikohus, siis PS § 24 lg 5 seda ei kajasta ega näe otsesõnu ette leebemaid nõudeid kõrgeimasse kohtusse kaebamisel. Sõnastus “seadusega sätestatud korras” tähendab pigem lihtsa seadusreservatsiooniga seadusandjale antud õigust edasikaebeõiguse piiramiseks. Õigemini on tegemist väljakujundamisreservatsiooniga sätestamisreservatsiooni kujul, s.o menetlusseadustike sätted kujutavad endast üheaegselt nii edasikaebeõiguse kujundamist kui ka selle kitsendamist, sätestades tingimused, mis peavad olema täidetud, et kõrgem kohus asja menetlusse võtaks.

Eelnevast tulenevalt ongi võimalik tõlgendus, mille kohaselt põhiseadus ei sätesta edasikaebeõiguse kaitseala piire. Samas antakse seadusandjale võimalus õiguse kujundamiseks ja ühtlasi selle piiramiseks. Selline tõlgendus vastab avarale kaitsealateooriale. Viimane on põhiõiguste tõlgendamisel eelistatud tänu sellele, et ta tagab põhiõiguste lünkadeta kaitse⁸⁰. Seega taandub igasugune edasikaebeõiguse kitsendamine riiveküsimusele.

Seda seisukohta toetavad järgmised argumendid. PS § 24 lg 5 ei räägi maa- või linnakohtu otsuse peale kaebamisest, vaid kasutab üldmõistet “kohtuotsus”. Apellatsioonikohtu ja ka kassatsioonikohtu otsust võib kahtlemata pidada isiku kohta tehtud kohtuotsuseks, viimase puhul puudub lihtsalt “seadusega kehtestatud kord”. Teiseks tuleb tähelepanu pöörata põhiseaduse XIII peatükile – PS §-d 148 ja 149 sätestavad kolmeastmelise kohtusüsteemi. Sellest tulenevalt oleks mõeldamatu olukord, kus seadusandja välistab väitega, et piisab ühest

⁷⁸ E. Kergandberg (viide 43), § 24 kom. 26.3.

⁷⁹ E. Kergandberg. Eesti kriminaalmenetlusõiguse reformi taustsüsteemist. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu 2002, lk 128.

⁸⁰ R. Alexy (viide 24), lk 33.

edasikaebevõimalusest, kõigis menetlustes teise edasikaebamise võimaluse, võimaldades edasi kaevata üksnes apellatsiooni korras. Põhireeglina tuleb käsitleda menetlust, mis sisaldab kahte edasikaebevõimalust. Kõrvalekalded sellest on võimalikud, kuid siis on tegemist juba edasikaebeõiguse piiramise juhtudega.

1.5.1.3 Riive

On selge, et edasikaebeõigus ei saa olla piiramatu, seda kasvõi põhjusel, et PS § 24 lg 5 eeldab edasikaebamist võimaldavate menetluste loomist (edasikaebamine on võimalik “seadusega sätestatud korras”), mis toob endaga vältimatult kaasa piiranguid. Piirangutena võib käsitleda kaebusele esitatavaid nõudeid ja kaebuse esitamise tähtaega, rääkimata sellest, et edasi kaebamise võimalused ei saa olla lõputud. Menetluse ökonoomsuse põhimõttest lähtuvalt on edasikaebe võimaldamine põhjendatud ulatuses, kus varest otsusest saadav kahju kaalub üles menetluse kulud.⁸¹ Lõputu edasikaebamissüsteemi loomine ei ole ühtlasi poolte endi huvides – kohtusse on mõtet pöörduda ainult siis, kui menetluse tulemusena saadakse lõplik kohtulahend. Mitmekordse edasikaebamise puhul pikeneb aeg kohtuotsuse jõustumiseni ja suurenevad poolte kulud.⁸² Seega on efektiivse õiguskaitse põhimõttesse sisseprogrammeeritud vastuolu. Õigus efektiivsele ja õiglasele menetlusele tähendab ühelt poolt, et kohtute poolt pakutav kaitse peab olema toimiv, s.o vigade hulk võimalikult madal. Samas saab efektiivsest õiguskaitsest rääkida ainult juhul, kui see realiseerub mõistliku aja jooksul. Need erinevad efektiivse õiguskaitse aspektid on omavahel vastuolus ja ei saa rääkida ühe ülimuslikkusest teise üle. Äärmiselt põhjalik ja mitmekülgne asja läbivaatamine võib osutuda ebaefektiivseks, kui see võtab aastaid aega. Samas ei paku väga lihtsustatud menetlus piisavalt kaitset.⁸³ Seadusandja peab suutma luua süsteemi, kus oleks tasakaalus õigsuse ja õigluse ning kindluse taotlus. Valed otsused tuleb parandada, kuid samas peab püüdma selle poole, et õiged otsused jõustuksid võimalikult kiiresti. Süsteem peab olema usaldatav, kuid ka odav ja kiire.⁸⁴

Seega tuleb leida sobiv kompromiss edasikaebevõimaluste hulga ja lõpliku otsuseni jõudmise aja vahel. Edasikaebeõiguse ülemine piir on konstitutsiooniõiguslikult ära määratud, seda küll mitte PS § 24 lg-s 5, vaid põhiseaduse XIII peatükis, milles on paika pandud kohtusüsteemi põhistruktuur. PS § 148 sätestab, et üldkohtute süsteem koosneb maa- ja linnakohtutest,

⁸¹ J. Ginter (viide 44), lk. 9-10.

⁸² Lappalainen, J. Valituslupajärjestelmä tutkijan näkökulmasta. - Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993. s. 206; P. O. Ekelöf, R. Boman. Rättsmedlen. 11. uppl. Uppsala 1990, s. 102.

⁸³ J. Ipsen (viide 16), S. 209.

⁸⁴ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), lk 4.

ringkonnakohtutest ja Riigikohtust. PS § 149 täpsustab, et maa- ja linnakohtud on esimese astme kohtud, ringkonnakohtud vaatavad teise astme kohtutena läbi maa- ja linnakohtu otsuste peale esitatud kaebusi. Hierarhia tipus asub Riigikohus, mis vaatab asju läbi kassatsiooni korras. Sellest tulenevalt on maksimaalselt võimalik kohtuotsuse peale edasi kaevata kahel korral. Kuigi tegemist on edasikaebeõiguse piiramisega – määratlemata edasikaebeõigusele seatakse piirid, ei teki ilmselt küsimust, kas tegemist on lubatava edasikaebeõiguse riivega. Esiteks tuleneb piirang konstitutsioonist enesest ja teiseks on see vajalik kohtute ülesande – õigusemõistmise – efektiivseks korraldamiseks. Pealegi peaks kahekordne edasikaebamine piisavalt tagama võimalike kohtu vigade parandamise, arvestades, et rahvusvaheliselt üldtunnustatud seisukohast tulenevalt on piisav juba ühekordse edasikaebevõimaluse andmine.

Edasikaebevõimaluste hulk ei pea olema ega saagi olla erinevate menetluste puhul võrdne. Seda põhjusel, et õigused ja kohustused, mis moodustavad kohtute poolt erinevates menetlustes jagatava ressursi⁸⁵, ei ole omavahel võrdsed. Kohtumenetluse üknoomsuse nõude kohaselt peab õiguskaitseasutuste ülesehitus ja tegutsemise kord olema selline, et nende tegutsemiseks tehtavad kulutused oleksid vastavuses tegutsemisest saadavate tulemustega.⁸⁶ Ehk, nagu on piltlikult märkinud inglise professor sir Richard Scott, võib menetlusõigust võrrelda logistikareeglitega, kus materiaaõigusest tulenevad subjektiivsed õigused kujutavad endast justkui tellitud kaupu, mis menetlusõiguse vahenditega isikuteni toimetatakse. Iseenesestmõistetavalt valitakse transpordivahend vastavalt kaupade iseloomule ja sihtkoha kaugusele – väiksemate koormate ja lühemate vahemaade jaoks ei ole mõistlik kasutada suuri veokeid ja vastupidi. Sama kehtib ka menetlusõiguse kohta – ei ole põhjendatud kõikide asjade menetlusele samade nõuete ja põhimõtete kohaldamine.⁸⁷

Lisaks kaebuses vaidlustatavate küsimuste piiramisele⁸⁸, on peamised võimalused järgmised:

1. Edasikaebeõigus on täielikult välistatud;
2. Võimalik on üksnes ühekordne edasikaebamine kõrgema astme kohtule;
3. Võrreldes edasikaebevõimaluse puudumisega leebema variandina on võimalik loasüsteem, seda nii esmakordse kui teistkordse edasikaebuse puhul.

⁸⁵ E. Kergandberg (viide 20), lk 9-11.

⁸⁶ J. Ginter (viide 44), lk 9.

⁸⁷ S. Laukkanen, R. Lilienfeldt (viide 37), lk. 661.

⁸⁸ Eestis kasutatavate piirangutena võib nimetada kaebuse piiramist üksnes õigusküsimustega, nagu seda on tehtud kassatsiooni puhul ning veelgi kitsamalt üksnes menetlusõiguse oluliste rikkumistega, mis on kasutusel kriminaalmenetluses lihtmenetluse puhul (AKKS § 5 lg 3).

Nimetatud piirangud peavad vastama PS §-le 11, mille kohaselt võib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. See tähendab esiteks, et piirangud peavad olema formaalselt põhiseadusepärased, s.t vastama põhiseaduse pädevuse, menetluse ja vormi nõuetele, järgima määratuse põhimõtet ja olema kooskõlas parlamendi reservatsiooniga.⁸⁹ PS § 24 lg 5 puhul, mis sätestab lihtsa seadusreservatsiooni, tähendab see eeskätt nõuet, et piirangud kehtestataks seadusega, seejuures sisulisi ja formaalseid nõudeid esitamata.

Riive peab olema ka materiaalselt põhiseaduspärane, s.t piirang peab olema demokraatlikus ühiskonnas vajalik ega tohi moonutada piiratava õiguse olemust. Järelikult vajab kontrollimist riive proportsionaalsus, mis koosneb kolmest osapõhimõttest – riive sobivusest, vajalikkusest ning proportsionaalsusest kitsamas tähenduses, ning PS §-s 11 sisalduv põhiõiguse moonutamise keeld, mis aga tegelikult kordab proportsionaalsuse põhimõtet, mistõttu selle eraldi kontrollimiseks puudub vajadus.⁹⁰

Peamiseks argumendiks ülaltoodud piirangute puhul on menetluse ökonoomsuse nõue. On selge, et mida vähem on asju, mida kohus läbi peab vaatama, seda väiksemate kuludega kohus läbi ajab (esiteks ei ole vaja nii suurt inimressurssi, samuti vähenevad kontseleikulud). Seoses kulude kokkuhoiuga üritatakse hoida võimalikult madalana ka kohtunike hulka, mis suurendab iga üksiku kohtuniku koormust, mis omakorda toob kaasa menetluse aja pikeneda. Seega, kui väheneb asjade arv, lüheneb menetlusele kuluv aeg. Sellega täidetakse omakorda õiglase ja efektiivse menetluse põhimõttest tulenevat nõuet, et kohtumenetlus peab toimuma mõistliku aja jooksul. Eelneva alusel võib kindlalt väita, et tegemist on sobivate riivetega.

Samuti on tegemist vajalike piirangutega, kuna alternatiivseid, aga leebemaid sobivaid meetmeid eelnimetatud eesmärkide saavutamiseks ei ole.

Eelmistega võrreldes keerulisem on proportsionaalsuse küsimus, mis vajab ka lähemat käsitlemist lähtuvalt konkreetsete piirangute iseloomust.

Esimesena kerkib üles küsimus, kas on lubatav teatud asjus edasikaebeõiguse täielik puudumine. Sellise tee kaalumist soovitatakse Euroopa Nõukogu Ministrite Komisjoni 7. veebruari 1995. a soovituse nr R (95) 5 artiklis 3a.⁹¹ ühe meetmena kaebeinstantside koormuse vähendamiseks teatud liiki asjade, näiteks väikeste seaduserikkumiste puhul.

⁸⁹ R. Alexy (viide 24), lk 43.

⁹⁰ R. Alexy (viide 24), lk 43.

⁹¹ kättesaadav elektrooniliselt [http://www.nc.ee/riigikohus/docs/SOOVITUS%20R%20\(95\)%205.html](http://www.nc.ee/riigikohus/docs/SOOVITUS%20R%20(95)%205.html) (25. mai 2004.a)

Mitmetes Euroopa riikides, näiteks Taanis⁹² ja Saksamaal⁹³ ongi väikeste rikkumiste asjades ja väikestes tsiviilasjades nõnda talitatud. Samas puudub vähemalt Saksamaa põhiseaduses edasikaebeõigus põhiõigusena. Kuna Eestis on vastav õigus põhiseaduslikult tagatud, on mingit liiki asjades tehtud kohtuotsuse peale edasikaebamise täielik välistamine riive proportsionaalsuse ehk mõõdukuse nõudest tulenevalt pigem kaheldav. Kuna tegemist on äärmiselt intensiivse riivega, tekib küsimus, kas piiranguga taotletavad eesmärgid kaaluvad üles selle raskuse.

Kuna aga edasikaebeõigus ei ole iseseisev õigus, vaid teenib menetlusliku põhiõigusena teisi subjektiivseid õigusi⁹⁴, ei ole ta kaalumisel konstantne suurus, vaid sõltub nende õiguste kaalukusest, mida konkreetne menetlus on loodud kaitsma. Viimaste hulgas tuleb nimetada lisaks sellele, et piiranguga tagatakse menetluse ökonoomsus ja asja arutamine mõistliku aja jooksul, asjaolu, et esimese astme kohtute positsioon tugevneks, kui nende otsused jõustuksid ilma kõrgema astme kohtu vahenduseta.⁹⁵ Ka menetluse mõistlik aeg ja kulud, mille menetluse suunamist võib nõuda – on enesestmõistetav, et lihtsa asja arutamine ei tohi kesta ja maksta sama kaua kui keerulise ja mahuka asja arutamine –, on muutuvad suurused. Nii tuleb olemuselt vähetähtsate vaidluse puhul kõne alla isegi edasikaebavõimaluse täielik välistamine, kuid seda üksnes äärmusliku abinõuna, kui vajadus kohtute koormuse vähendamiseks on muutunud möödapääsmatuks ja muud vahendid selleks puuduvad.

Juhul, kui jaatavalt vastata küsimusele, kas kaebeõiguse täielik välistamine on (teatud asjade puhul) võimalik, ei teki kahtlust, et teise edasikaebavõimaluse välistamine on võimalik. Lähtuvalt sellest, et riive on kergem tänu asjaolule, et isik on saanud ühel korral otsuse vaidlustada, on seadusandjal piirangute seadmisel vabamad käed. Kuna Riigikohus on nii kõrgeim üldkohus kui kõrgeim halduskohus, peab siiski vähemalt mingisugune osa nii karistusõiguse, tsiviilõiguse kui haldusõiguse asjadest olema Riigikohtus vaidlustatavad. Selle otsustamisel, milliste kriteeriumide alusel edasikaebamist võimalda, on aga seadusandja suhteliselt vaba. Tõsi küll, kuna kriminaalmenetlust loetakse menetluse ja selle raames

⁹² P.-H. Lindblom. Procedure. – An Introduction to Swedish Law. 2. Ed. Stockholm 1988, s. 128

⁹³ R. Zöllner, R. Zivilprozeßordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit internationalem Zivilprozeßrecht, Kostenanmerkungen. Kommentar. 22. neub. Aufl. Köln 2001, § 511a k. 1.

⁹⁴ E. Kergandberg (viide 79), lk 127.

⁹⁵ Peter Gilles kurdab, et Saksamaal on kaebavõimaluse avaruse tõttu levinud arusaam, et kaebamine on normaalne menetluse osa, mis tulebki läbi teha, kus iga kõrgema kohtuastme otsusega saavutatakse suurem õiglus.) See toob kaasa suure hulga lootusetuid kaebusi ja selle, et esimeses astmes ei võeta asja täie tõsidusega. (P. Gilles. Rechtsmittel im Zivilprozess aus jurisdischer Sicht. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 13)

kohaldatava materiaalõiguse olemusest tulenevalt enim isiku põhiõigusi riivavaks⁹⁶, tuleks seal edasikaebeõiguse piiramisel olla ettevaatlikum. Siiski ei tulene edasikaebeõigusest nõuet, et kõrgeim kohus peab kaebuse läbi vaatama, kui apellatsioonikohus on kohtualuse olukorda raskendanud.

Kuigi otsuse peale kaebuse esitamise võimaluse välistamine on teatud juhtudel aktsepteeritud – eelkõige teise edasikaebekorra puhul, kuid eriti väikeste asjade puhul võib puududa võimalus isegi ühel korral edasi kaevata, ei tohi seda lahendust kasutada kergekäeliselt. Tegemist on üsna tugeva põhiõiguse riivega, mistõttu peaks see jääma viimaseks võimaluseks, kui muud piiranguvõimalused on end juba ammendanud. Pealegi on nenditud seda⁹⁷, et mingit tüüpi kaasuste täielik välistamine kõrgeima kohtu pädevusest toob kaasa suhteliselt väikese kasu, mida saaks hoopis paremini kontrollida kohtu enda menetlussevõtmise otsustuspädevuse reguleerimisega. Samuti tuleb arvestada sellega, et väiksemateski asjades tuleb ette põhimõttelisi küsimusi ja ka nendes võib kohus teha ilmselgeid vigu⁹⁸, mis vajaksid parandamist.

Loasüsteemi puhul on tegemist edasikaebe välistamisega piirneva instituudiga. Sarnasus seisneb asjaolus, et ka loasüsteemi puhul on seadusega kehtestatud kriteeriumid, mille puhul kaebus kõrgemas kohtus läbi vaatamisele ei kuulu. Erinevus seisneb aga selles, et kõnealused kriteeriumid on hinnangulised, mis eeldab organi olemasolu, kes otsustab, kas kaebus kuulub kõrgemas kohtus läbi vaatamisele.

Loasüsteemiks nimetatakse väga erinevaid kaebuste selekteerimise võimalusi, veelgi enam, selle, kas isik saab edasi kaevata, võib otsustada madalama astme kohus juba otsuse tegemisel. Samuti võivad tuntavalt varieeruda alused, millest tulenevalt on kõrgem kohus kohustatud kaebust läbi vaatama.

Sellest tulenevalt on ka loasüsteemiga kaasnev edasikaebeõiguse riive erinev. Lähtuda tuleks eelkõige sellest, et kõige tugevamaks riiveks on kaebamise võimaldamise küsimuse otsustamine madalama astme kohtu poolt. Kui kohus võtab isikult võimaluse kõrgemasse kohtusse pöörduda, on isiku jaoks tegemist edasikaebeõiguse puudumisega võrdse riivega. Sellest tulenevalt ei saa see süsteem olla üldkasutatav esimese edasikaebuse puhul. Eelmisega

⁹⁶ Hanack, E.-W. Zivilprozessordnung: mit Einführungsgesetz, Gerichtsverfassungsgesetz (Auszug), Rechtspflegergesetz, Gerichtskostenengesetz (Auszug) und Bundesgebührenordnung für Rechtsanwälte (Auszug): Textausgabe mit ausführlichem Sachreg, und einer Einführung / von Karl Heinz Schwab. Drittes Buch. Rechtsmittel. München 1986. S. 7-8.

⁹⁷ Vt M. Miettinen (viide 7), s. 140.

⁹⁸ Näiteks on kohus leidnud, et menetlusalune isik ei ole väärteprotokollis kirjeldatud rikkumist toime pannud, kuid on karistanud teda muu rikkumise eest, mille kohta puudub väärteprotokoll (otsus asjas 3-1-1-75-03, RT III 2003, 21, 200), samuti on eksitud raskelt nt juriidilise isiku vastutuse küsimustes (otsus asjas 3-1-1-19-04, RT III 2004, 11, 134)

sisuliselt võrdne on olukord, kus selle, kas kõrgem kohus peab kaebuse läbi vaatama, otsustab kohtusüsteemi väline organ. Kummagi puhul nendest kahest ei ole täidetud nõue, et isikul peab olema võimalus esitada kaebus kõrgema astme kohtule.

Juhul, kui kaebuse mittemenetlemise otsustab kõrgema astme kohus, on riive see-eest tagasihoidlik. J. Ginter on isegi leidnud: “Põhiseaduse tekstist ei tulene otseselt, et edasikaebamise õigusele peaks vastama ka kõrgema kohtu kohustus see kaebus läbi vaadata.”⁹⁹ Vastupidist väidab ÜRO inimõiguste harta, mis nõuab *expressis verbis*, et kõrgem kohus vaataks asja sisuliselt läbi. Samas nõuab konventsioon edasikaebeõiguse tagamist ainult kriminaalasjus. Seisukohale, et edasikaebeõigus ei tähenda kõrgema kohtu jaoks kohustust asja läbi vaadata, oponentrib ka Taavi Annus: “Edasikaebeõigus peab sarnaselt kaebeõigusega olema efektiivne. Põhiseaduse § 24 lg 5 oleks rikutud, kui apellatsioonikohus asja sisuliselt läbi ei vaataks.”¹⁰⁰

Päris nõustuda ei saa kummagi seisukohaga. Kuigi vaieldamatu on seisukoht, et edasikaebeõigus peab olema efektiivne, tekib küsimus, mida mõista efektiivsuse all. Edasikaebeõigust ja õigust pöörduda kohtusse ei saa allutada selles aspektis täiesti ühesugustele põhimõtetele. Kahtlust ei ole selles, et kui esimese astme kohus ei vaata õigustatud isiku poolt tähtaegselt esitatud ja nõuetekohast kaebust läbi, on õigust rikutud – õigus kohtusse pöörduda oleks sellisel juhul illusoorne. Edasikaebeõiguse puhul tuleb aga arvesse võtta seda, et kõrgem kohus kontrollib madalama astme kohtu otsuse õigsust. Üldtunnustatud põhimõtte kohaselt tuleb kõik võimalikud nõuded, faktid ja tõendid esitada esimese astme kohtus.¹⁰¹ Kohus omakorda peab võtma nende suhtes motiveeritud seisukoha. Tuginedes üksnes kaebusele ja madalama astme kohtu otsusele, on kõrgemal kohtul võimalik teha kindlaks probleem, hinnata selle keerukust ja võimalik, et otsustada sedagi, kas madalama astme kohus on eksinud¹⁰². Juhul, kui loamenetluses otsustamise aluseks olevatele materjalidele lisandub veel ka toimik, on aga üldse raske leida erinevust sisulisest läbi vaatamisest, mis võib kassatsiooniasemes üldtunnustatud põhimõtte kohaselt toimuda ka kirjalikus menetluses.

Viimane kehtib muidugi juhul, kui menetluse võtmise aluseks on materiaalõiguse ebaõige kohaldamine või menetlusõiguse rikkumine madalama astme kohtu poolt. Edasikaebeõigus on küll kõigil isikuil, kelle suhtes on tehtud kohtuotsus, hoolimata sellest, kas kohtuotsus on õige

⁹⁹ J. Ginter (viide 44), lk 27.

¹⁰⁰ T. Annus (viide 15), lk 281.

¹⁰¹ Ministrite komitee soovitus nr R(95)5 art 2 a. (viide 91).

¹⁰² Ka Eesti menetlusseadustikud annavad ju ringkonnakohtutele võimaluse eelmenetluses saata määrusega asi tagasi esimese astme kohtule, kui kohus on teinud mõne eriti jämeda menetlusvea. AKKS-s on see sätestatud § 14 lg-s 1, VTMS § 143 lg-s 1.

või vale. Kui aga kõrgema astme kohus mõnevõrra lihtsamates menetlustes selgitab välja kaebused, mis on esitatud ilmselgelt õigete otsuste peale, ning jätab need rahuldamata, ei saa rääkida olulisest edasikaebeõiguse riivist.

Seevastu juhul, kui kaebuse menetlusse võtmise alus ei sõltu madalama astme kohtu poolt tehtud veast, vaid näiteks sellest, kas konkreetsel kaasusel on laialdasem tähendus, on edasikaebeõiguse riive pigem võrreldav edasikaebevõimaluse puudumisega isegi juhul, kui otsustajaks on kõrgem kohus ise.

Viimaseks riive oluliseks teguriks intensiivsuse hindamisel on see, kui suur osa esitatud kaebustest võetakse menetlusse. Juhul, kui see on madal, on selge, et riive on sügavam. Näiteks Soome ja Rootsi puhul, kus kõrgeim kohus vaatab sisuliselt läbi tunduvalt alla 10 % esitatud kaebustest, leitakse kirjanduses, et kolmeastmeline kohtusüsteem on *de facto* muutunud kaheastmeliseks.¹⁰³

¹⁰³Lappalainen, J. Valituslupajärjestelmä tutkijan näkökulmasta. - Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 205.

2 KÕRGEIMA KOHTU KOHT KOHTUSÜSTEEMIS JA SELLEST TULENEVAD FUNKTSIOONID

2.1 Võrdlev kohtusüsteemide mudelite analüüs

Vaadeldes Euroopa riikide kohtusüsteeme, võime näha, et need on üles ehitatud püramiidjate hierarhiatena. Seejuures on eristatavad kaks peamist mudelit.

Mitmetes riikides, näiteks Soomes ja Rootsis¹⁰⁴, on kohtusüsteem Eesti omaga sarnane. Neiski algab üldkohtumenetlus kõigis asjades samas kohtusüsteemi lülis. Seejärel on asi vaidlustatav apellatsioonistmes ning lõppastmena – piiratult – kõrgeimas kohtus.

Ülalkirjeldatud rühma puhul tuleb teha väike märkus – sellesse on paigutatud ka riigid, kus mõned üksikud kohtuasjad võivad alata kõrgema astme kohtus. Selliste riikide hulka kuuluvad tegelikult ka Soome ja Rootsi. Soomes algavad üksikute erandlike kuritegude, nagu näiteks riigireetmise või madalama astme kohtunike toime pandud ametialaste kuritegude menetlus teise astme kohtust¹⁰⁵. Nagu öeldud, on tegemist erandlike kuritegudega, milliseid tuleb ette väga harva. Rootsis¹⁰⁶ vaatab ülemkohus esimese astmena läbi ministri ja kõrgemate kohtunike vastutuse küsimusi, mida samuti tohiks väga palju ette tulla.

Teise variandi puhul, näiteks Taanis¹⁰⁷, Norras¹⁰⁸ ja Saksamaal¹⁰⁹ algab suuremate asjade menetlus kõrgemas kohtuastmes kui väiksemate asjade menetlus. Heaks näiteks on Taani, kus ülekaalukas osa tsiviil- ja kriminaalasjust algab meie mõistes maa- ja linnakohtutes. Need asjad on vaidlustatavad ringkonnakohtus, kõrgeimasse kohtusse pöördumiseks on vaja luba, mille andmise eelduseks ei ole kohtu viga, vaid asja põhimõtteline tähendus.

Mõningaid asju vaatavad aga esimese instantsina läbi ringkonnakohtud. Tsiviilasjadest vaatavad nad esimese instantsina, kui seda nõuab üks pooltest, läbi hagnosis hinnaga vähemalt 500 000 taani krooni. Kriminaalasjadest vaatavad ringkonnakohtud esimese instantsina läbi väga väikest osa asjadest, nimelt neid, milles on nõutav rahvakohtunike kaasamine. Nende asjade puhul toimib kõrgeim kohus tavalise apellatsioonikohtuna.¹¹⁰

¹⁰⁴ P.-H. Lindblom (viide 92), s 108.

¹⁰⁵ Sellistes asjades võib kõrgeimale kohtule kaevata ilma menetlusluba taotlemata. (Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 13)

¹⁰⁶ U. Lõhmus (viide 3) § 149 komm. 3.

¹⁰⁷ T. Melchior. The Danish Judiciary. – Danish Law in an European Perspective. Kopenhagen 1996, s. 105.

¹⁰⁸ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö. Helsinki 1978, s. 6.

¹⁰⁹ J. Ipsen (viide 16), S. 173.

¹¹⁰ T. Melchior (viide 107), s. 106.

Nagu näha, tagavad mõlemad süsteemid isikule võimaluse, et tema asi vaadatakse läbi kahe kohtuinstantsi poolt. Juhul, kui kõrgeim kohus on ainsaks kaebeinstantsiks, ei ole reeglina juurdepääs kohtule piiratud¹¹¹. Küll on menetlusluba kõrgemasse kohtusse pöördumisel nõutav siis, kui selle puhul on tegemist teise kaebeinstantsiga, kusjuures sellisel juhul on loa saamine pigem erand. Monika Becker ja Jörg Kinzing kirjeldavad Rootsi kohtusüsteemi kaheastmelisena. Nad nendivad, et kuigi *de jure* on Rootsi kohtusüsteem kolmeastmeline, toimib see *de facto* aga kaheastmelisena, kuna kõrgeimasse kohtusse kaebamine on niivõrd piiratud.¹¹² Sama võiks öelda ka Soome¹¹³ ja Taani¹¹⁴ kohta.

2.2 Kõrgeima kohtu funktsioonid

Asjaolu, et mõlema eespool kirjeldatud mudeli puhul on tagatud ühekordne edasikaebevõimalus ja teine edasikaebevõimalus puudub või on oluliselt piiratud, näitab, et võimalike kohtu vigade parandamiseks piisab sellest, kui kõrgem kohus ühel korral asja läbi vaatab. Seda seisukohta näib toetavat ka valitsev arvamus edasikaebeõiguse käsitlemisel. Veelgi enam – väidetakse sedagi, et mingist hetkest kaebevärava avardamisega ei suurene enam isikute õiguskaitse kvaliteet. Nimelt näitab erinevate riikide kogemus (menetlusse võetavate kaebuste madal osakaal), et põhjendatud kaebuste hulk sellega ei suurene või suureneb väga vähe. Et aga kaebevõimaluse mittepiiramise puhul kaebuste hulk kasvab, kasvab järelkult ka põhjendamatute kaebuste hulk. Seda võib selgitada asjaoluga, et hiljemalt esimeses kaebeinstantsis parandatakse suurem osa võimalikest vigadest. Pealegi on teise edasikaebeinstantsi puhul iseloomulik see, et kaebuste hulk on niivõrd suur, et kõrgeim kohus ei suuda kõiki valikuta läbi vaadata ja kohtule on iseloomulik selektsioonimehhanism, mille kaudu valitakse välja menetletavad kaebused. Osa õigusteadlasi esindab isegi seisukohta, et vaidlusküsimuse läbivaatamisest kahes instantsis peaks põhimõtteliselt piisama. Kui nende kohtute poolt tehakse liiga palju vigu, tuleb parandada kohtute töö kvaliteeti.¹¹⁵

Seega peavad teise edasikaebevõimaluse kasuks rääkima muudki argumendid peale madalama astme kohtu vigade parandamise vajaduse. Viimastest annab hea näite Saksa tsiviilmenetluse

¹¹¹ Üha enam on levimas loasüsteem ka esimese edasikaebe puhul, isegi Eestis kaalutakse tsiviilmenetluses loasüsteemi sisseviimist apellatsioonimenetluses. http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=25438,28.mail 2004. a

¹¹² M. Becker, J. Kinzing. *Rechtsmittel im Strafrecht*. S. 620

¹¹³ J. Virolainen (viide 35), s. 182.

¹¹⁴ Vt T. Melchior (viide 107), s. 106-107.

¹¹⁵ C.-J. Cosmo. *Landesbericht Schweden. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung*. Köln 1985. S. 230

2002. a reformi puhul välja öeldud eesmärk, milleks oli muuta menetlus “kodanikulähedasemaks, transparentsemaks ja efektiivsemaks”. Selle saavutamise teena nähti esimese instantsi suuremat väärtustatamist, teise astme pädevuse piiramist veakontrolliga ja kõrgeima kohtu oma eelkõige põhimõttelise tähendusega küsimuste lahendamise¹¹⁶

Kõrgeima kohtu eesmärkidena nähaksegi õiguse kohaldamise ühtsuse tagamist ja kaasaitamist üksikjuhtumil õiglase lahendi saavutamisele.¹¹⁷ Nende kõrval toonitatakse kohati ka õiguse edasiarendamise ülesannet.¹¹⁸ Ilmselt tuleb seejuures õigus anda Saksamaal valitsevale arvamusele, mille kohaselt saab kõrgeima kohtu funktsiooni määratleda ainult kõiki eelnevaid elemente – kohtupraktika ühtsus, õiguse edasiarendamine ja kohtuasja õiglase lahendamine – hõlmavana.¹¹⁹ Selle üle, kas õiguse kohaldamise ühtsuse tagamine ja konkreetsetes asjades lahendi õigsuse tagamine on võrdsed või on üks neist tähtsam, siiski vaieldakse. Arvamused selle suhtes, millisele neist neist tuleks anda eelispositsioon, lahknevad¹²⁰, nagu ka erinevate riikide regulatsioonid.

2.2.1 Kohtupraktika ühtsuse tagamine

Igasugune õigusküsimus vajab tõlgendamist, seejuures pööratakse kohtu poole juhul, kui poolte endi vahel ei ole üksmeelt selles, kuidas asja lahendada. Viimane toob ühtlasi kaasa raskusi menetluse tulemuse ennustamisel.¹²¹ Samas on uuringute kohaselt üheks oluliseks kohtuotsuse aktsepteeritavuse elementiks selle ettearvatavus, mis tugineb sellel, et ühetaolisi juhtumeid lahendatakse sarnaselt.¹²² Niisiis tuleb pürgida võimalikult ühetaolise, ennustatava ja õiguspärase praktika poole. Seejuures vajavad kohtud otsustamisel tuge, mida nad ei saa enam endises ulatuses seadusandjalt; seda tuge võib anda kõrgeim kohus oma pretsedentide kaudu.¹²³

¹¹⁶ R. Nirk. Die ZPO-Reform und ihre Verlierer. NJW-Editorial 50/2003.

¹¹⁷ Vt nt U. Löhms (viide 3), § 149 komm. 13.

¹¹⁸ E. W. Hanack (viide 96), s 7.

¹¹⁹ Kuckein, J.-D. Kommentar zur Strafprozessordnung. Neuwied 1988, s.1675.

¹²⁰ I. Jürgen. Kassatsiooni aluste piiritlemise kriteeriumid kriminaalmenetluses. – Juridica IX 2000, lk 595.

¹²¹ P. O. Ekelöf, R. Boman. Rättsmedlen. 11. uppl. Uppsala 1990, s. 103)

¹²² E. Kergandberg. (viide 20), lk 17.

¹²³ O. Heinonen. Korkeimman oikeuden rooli muuttuvassa ympäristössä. – Lakimies 3/91. S. 233.

Seejuures tekitab probleeme üha kasvav kohtuasjade hulk, mis raskendab praktikast ülevaate saamist. Erinevate riikide õigusteadlased nendivad, et tänapäeval väheneb faktiliselt erinevus anglo-ameerika *case law* ja Kontinentaal-Euroopa seadustel põhineva õiguse vahel.¹²⁴

Tänu kohtuhierarhia püramiidjale ülesehitusele saavad kaebeinstantsid täita kohtupraktika ühtlustamise funktsiooni. Kuna teise astme kohtu tööpiirkond hõlmab mitmete madalama astme kohtute tööpiirkonda, saab ringkonnakohus suunata talle alluvate kohtute praktikat.¹²⁵ Veelgi enam tuleb aga ülalmainitud funktsioon esile kõrgeimas kohtus – kohtus, mille tööpiirkond hõlmab tervet riigi territooriumi.¹²⁶ Ainult kõrgeimal kohtul, kelle tööpiirkond on üleriigiline, on võimalus realselt oma otsustega õiguspraktikat suunata.¹²⁷

Vajadus kõrgeima kohtu suunavate lahendite järele tuleb eriti ilmselt esile juhul, kui mingis valdkonnas puudub kirjutatud õigus üldse või kui see on vananenud.¹²⁸ On selge, et aegade jooksul hoiakud muutuvad. Seda illustreerib Rolf Lamprecht näide, mille kohaselt veel sajand tagasi kvalifitseeriti Saksamaal streik kriminaalkorras karistatava teona, kuid praegu on tegemist Saksa konstitutsioonikohtu lahenditega tagatud põhiõigusega.¹²⁹

Samuti on pretsedentidega antavad juhtnöörid vajalikud uute seaduste puhul. See on kaasaegsete õigussüsteemide puhul loomulik. On selge, et seadusandjal ei ole võimalik ette näha kõiki elus ette tulla võivad situatsioone. Isegi, kui seda suudetaks, ei ole võimalik neid kõiki seadusesse mahutada, kuna seadused muutuksid liialt mahukaiks ja ebaülevaatlikeks. Seega sisaldavad seadused vaid tüüpsituatsioone, mida õiguselus tihti ette tuleb. Neist erinevatele juhtumitele lahenduste leidmine jääb seaduse tõlgendajate ülesandeks.¹³⁰

Viimaseks põhjuseks, miks vajatakse kohtupraktika ühtsuse tagamist iseseisva ülesandena, on see, et kaasaegsed õigusnormid on niivõrd laiad, et ei anna alati üksikjuhtumi jaoks piisavat pidet.¹³¹ R. Lamprecht märgib, et kuni 20. sajandi keskpaigani oli esindatud arusaam, et kohtunik ei pea tegema midagi muud kui normi koosseisu olemasolevatele asjaoludele subsumeerima ja sellest õigusjärelmid tuletama. Seda mitte just eriti paljunõudlikku põhiideed võivat võrrelda matemaatikaga: nagu kahele kahe liitmisel, oleks ka jurisprudenti puhul võimalik üksainus lahendus. Praeguseks on see vääris seisukoht õnneks ümber lükatud. Keeruliste õigusvaidluste puhul ei aita usk õige subsumeerimise teel õiguse leidmisesse edasi.

¹²⁴ Vt. J. Virolainen (viide 8), s. 94; Ch. G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus. Kohtuotsuse tegemise menetlus ja sundtäitmine. Tallinn 2002, lk 162.

¹²⁵ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), lk 3.

¹²⁶ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 102.

¹²⁷ J. Lappalainen (viide 103), s. 206.

¹²⁸ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 102.

¹²⁹ R. Lamprecht. Richter contra Richter: Abweichende Meinungen und ihre Bedeutung für die Rechtskultur Baden-Baden 1992. S. 50.

¹³⁰ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 102.

¹³¹ J. Virolainen (viide 8), s 91.

R. Lamprecht toob siin näiteks kaasuse Saksa ülemkohtu praktikast, mis puudutas vanemliku kasvatus küsimust – kas löömine, mis iga teise isiku puhul täidaks kehavigastuse tekitamise koosseisu, ei ole väikse lapse puhul õigusvastane, kuna see on kaetud vanema õigustega oma last kasvatada. R. Lamprecht leiab, et lahendus ei sõltu normist, vaid kohtuniku väärtushinnanguist.¹³²

Eelmainitu kõrval eristab osa õigusteadlasi veel üht kõrgeima kohtu ülesannet, milleks on õiguse edasiarendamine. Saksamaal tuleneb kõrgeima kohtu funktsioonina ka seaduste tõlgendamise kujundamine vastavalt uutele arengutele ja muutunud vajadustele lausa seadusest - Kohtute seaduse § 132 lg-st 4¹³³. Ka Eesti kriminaalmenetluse koodeksi § 1 p 4 nimetab kriminaalmenetlusõiguse allikana Riigikohtu lahendeid küsimustes, mis ei ole seadusega reguleeritud.

Samas on õiguse edasiarendamise piir kohtupraktika ühtsuse tagamisega hägune, mistõttu käsitlevad näiteks Skandinaavia õigusteadlased kohtupraktika ühtlustamist ja õiguse edasiarendamist ühe ülesandena.

Kõrgeimate kohtute kohtupraktika suunamise ja ühtlustamise funktsiooni markeerivad mitmed erinevate riikide kõrgeimate kohtute menetluses sisalduvad erisused.

Prantsusmaal võib prokurör¹³⁴ juhul, kui menetlusosalised ei ole kaebust esitanud, esitada asja siiski kõrgeimale kohtule läbivaatamiseks.¹³⁵ Sama mainib Irma Lager, lisades, et sellisel juhul pooli menetlusse ei kaasata ja tulemus neid ei puuduta. Menetluse eesmärgiks on üksnes kõrgeima kohtu seisukoha saamine seaduse kohaldamise asjus.¹³⁶

Itaalias omab sarnast kõrgeimasse kohtusse pöördumise pädevust spetsiaalne kassatsioonikohtu ametnik.¹³⁷

Eelnevatega sarnaneb Saksamaal kasutatav n.n esitamismenetlus (*Vorlegungsverfahren*). Juhtudel, kui viimaseks instantsiks on kõrgemad liidumaakohtud (*Oberlandesgerichte*), on seadusandja erinevates menetlustes näinud ette nende kohtute kohustuse esitada asjas tõusetunud õiguslik küsimus liidu kõrgeimale kohtule otsustamiseks, kui üks kõrgem liidumaakohus soovib otsustada asja teisest erinevalt või kalduda kõrvale kõrgeima kohtu praktikast. Liidukohus peab sellisel juhul andma konkreetsest asjast eraldatud abstraktses

¹³² R. Lamprecht. (viide 129), S. 46.

¹³³ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1674.

¹³⁴ Seda ka tsiviilasjus, vt P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 107

¹³⁵ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 5.

¹³⁶ I. Lager. Muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen. Helsinki 1979, s. 7.

¹³⁷ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 5.

õigusküsimuses lõpliku seisukoha, kujundades nõnda kogu riigi kohtupraktikat. Sellised esitamiskohustused on väiksemate kuritegude puhul.¹³⁸

Rootsis võivad esimese astme kohtud pöörduda menetluse raames õigusküsimuses kõrgeima kohtu poole, seda juhul, kui pooled on sellega nõus ja loobuvad ühtlasi kaebaõigusest. Seejuures allub ka selline pöördumine loamenetlusele.¹³⁹ Kõnealust võimalust on juurutamisest saadik kasutatud vaid üksikutel juhtudel. Peamiseks eeliseks peetakse seda, et pooled hoiavad kokku menetluskulusid.¹⁴⁰ Taoline lahendus on põhjendatud juhul, kui pooltel ei ole vaidlust faktiliste asjaolude üle, vaid üksnes õigusküsimustes. Selles suhtes sarnaneb kirjeldatud lahendus hüppava kassatsiooni institutsiooniga.

2.2.2 Konkreetse kohtuasjas õiglase lahendi saavutamine

Unustada ei tohi seda, et revisjoni- või kassatsioonikohus vaatab asja läbi siiski kohtumenetluse poole esitatud kaebuse alusel, mis tähendab seda, et menetluse eesmärgiks peab olema ka faktikohtu otsuse kontrollimine selle suhtes, kas konkreetne juhtum on õigesti lahendatud. Kaebaja loodab revisjoni kaudu saavutada eelkõige ikkagi valeks peetava otsuse muutmist või vähemalt uut menetlust faktikohtus, kusjuures huvi põhimõttelise otsuse vastu jääb reeglina tagaplaanile. Vastavalt nendele legitiimsetele ootustele peab kõrgeim kohus ka kontrollima, kas madalama astme kohtud on faktilisi asjaolusid tuvastanud nõuetekohaselt ja kohaldanud õigesti materiaalõigust.¹⁴¹ Parandamisele ei kuulu siiski kõik vead, vaid tavaliselt ainult olulised ja needki juhul, kui neil on poole jaoks eriline tähendus.¹⁴²

P. O. Ekelöfi ja R. Bomani meelest seevastu ei peagi kohtumenetluses alati jõudma ega pürgimagi õige lõpptulemuseni. Menetluse suunamisfunktsioonile oleks piisav, et kohtud teevad enamikus asjades õigeid otsuseid ja et enamik isikuid käituks õiguspäraselt. Nõustuda tuleb

J. Virolaineniga selles, et toodud seisukohta tuleks suhtuda ettevaatusega. Kui õigete otsuste osakaal väheneks, väheneks otsuste ennustatavus, mis omakorda vähendaks nende mõju käitumise suunajatena.¹⁴³ See tähendab, et isegi, kui kõrgeima kohtu peamise ülesandena näha

¹³⁸ K. Geiss, C. Grüneberg. The Federal Court of Germany. - The History of the Supreme Courts of Europe and the Development of Human Rights. p. 158-159

¹³⁹ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 109

¹⁴⁰ B. Svensson (viide 5), s. 659

¹⁴¹ (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1674)

¹⁴² I. Lager (viide 136), s. 6.

¹⁴³ J. Virolainen (viide 8), s. 89.

kohtupraktika suunamise funktsiooni, ei saa täielikult loobuda vigaste kohtuotsuste parandamisest.

2.2.3 Õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamine

On nenditud, et kohtupraktika ühtsuse tagamine ja konkreetse asja õiglase lahendamise vahel peitub dissonants, mille tulemusel tuleb üks teisele ohvriks tuua.¹⁴⁴ Seetõttu tundub, et välja on kujunemas uus kõrgeima kohtu funktsioon, mida võiks nimetada õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamiseks. See ülesanne muutub seda tähtsamaks, mida enam taandub konkreetse asja õiglase lahendamise funktsioon kohtupraktika suunamise ees. Selle uue funktsiooni silla rolli kahe eelmainitud ülesande vahel rõhutab see, et ta aluseks on avalik huvi (riigi huvi kohtute usaldusväarsuse tagamiseks), kuid seda realiseeritakse madalama astme kohtute vigade parandamisega. Õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamine seisnebki selles, et kõrgeim kohus, mille (peamine) ülesanne on seadusest tulenevalt kohtupraktika suunamine, vaatab läbi ka kaebusi, millest ei nähtu tõstatatud küsimuse põhimõttelist iseloomu, kuid kus on ilmselge, et madalama astme kohus on teinud vea. Seejuures ei võeta menetlusse kõiki asju, kus madalama astme kohus on teinud vea, vaid sellised, kus vea parandamata jätmine kõigutab tuntavalt kohtusüsteemi usaldusväarsust. Eriti kehtib see asjade kohta, kus on ilmne järe väike viga või kus ühel või teisel põhjusel on olemas või võib eeldada üldsuse suurendatud tähelepanu.

Selline vigade parandamine on vajalik seetõttu, et on karta, et kõrgeim kohus, tegeledes üksnes pretsedentide andmisega, kaotab kontakti õiguseluga. Kohtumenetluse pooled, teades, et suure tõenäosusega ei võeta kaebust menetlusse hoolimata veast, kaotavad lihtsalt huvi kaebamise vastu. Lisaks väheneb sellisel juhul kohtusüsteemi usaldusväarsus. Tähendab ju see, et poolte huvid tuuakse ohvriks avalikele huvidele.

Seepärast sisaldavad erinevate riikide menetlusseadustikud, kus on – isegi ülekaalukalt – peamiseks menetlusse võtmise aluseks kohtupraktika suunamine, võimalust võtta menetlusse ka asju, milles tehtud viga võib ohustada üldsuse usaldust kohtumõistmise kui terviku suhtes.

Saksamaal aga, kus tsiviilmenetluse reformiga kaotati vigade parandamine tsiviilasjade kõrgeima kohtu menetlusse võtmise alusena üldse, tuleb probleem selgelt esile. Nimelt on Saksa ülemkohtu erinevate tsiviilsenatite vahel vaidlus, millise loa andmise aluse alla on

¹⁴⁴ C. Roxin. Strafverfahrensrecht. 24. Aufl. München 1995, S 411.

paigutatav asjaolu, et viga kõigutab üldsuse usaldust ja milliste juhtudega see alus piiritleda. V senat on asunud seisukohale, et ka sellised asjad tuleb võtta menetlusse kohtupraktika ühtsuse tagamise alusele tuginedes.¹⁴⁵

XI senat kaldub seevastu V senati seisukohtadest kõrvale: reeglina ei olevat üldsusel huvi tavalise tsiviilasja lahendi suhtes.¹⁴⁶ Õiguse kohaldamise viga ei puuduta üldsust oluliselt, kui otsus ei ole meelevaldne. See kehtib isegi põhiõiguserikkumiste ja muude raskete rikkumiste puhul. Ainult juhul, kui otsus ei jääks kahtlemata pidama konstitutsioonikohtusse pöördumise puhul, on ka kõrgeimal kohtul alust menetleda.¹⁴⁷

Seejuures tunnistab XI senat, et isegi valitsuse esitatud eelõu põhjendustes on märgitud, et õiguslikud vead puudutavad avalikke huve tuntavalt, kui nad on kaalukad ja sellised, mis kahjustavad usaldust õigusemõistmise vastu. Senat kaitseb ennast aga väitega, et valitsuse eelnõu seisukoht ei ole seaduses väljendust leidnud ja seega ei pea seda tõlgendusel arvesse võtma. ZPO § 543 lg 2 p 2 ei räägi usaldusest kohtu vastu, vaid kohtupraktika ühtsusest. Üldsuse usaldus tulevat pigem kõne alla põhimõttelise tähenduse puhul.¹⁴⁸ Oma mõttekäigu lõpetab XI senat seisukohaga, et üldsuse huvi otsuse korrigeerimiseks saab tulla kõne alla vaid üksikuil erandjuhtumel. Reeglina ei ole üldusel tavalise tsiviilvaidluse puhul mingit huvi. Seega ei mõjuta avalikkuse huve oluliselt ka rasked vead.¹⁴⁹

XI senati seisukohta on tugevalt kritiseeritud ja ka ülejäänud senatid kalduvad pigem järgima V senati praktikat, mis näitab, et ilmselgete ja üldsuse huve riivavate lahendite läbi vaatamata jätmist ei aktsepteerita. Kuna otseselt ei ole selliste ootuste järgimine paigutatav kummagi ülalkäsitletud kõrgeima kohtu ülesande alla, leian, et tegemist on uue iseseisva ülesandega, milleks on õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamine.

2.2.4 Kõrgeima kohtu funktsioonide omavaheline suhe

Huvitav küsimus on see, milline on kõrgeima kohtu ülesannete omavaheline järjestus ning kas selline järjestus üldse on olemas ja vajalik. Kuna isegi juhul, kui õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamist pidada iseseisvaks funktsiooniks, omab see oma loomusest tulenevalt sekundaarset positsiooni, kujutades endast silda kohtupraktika suunamise ja

¹⁴⁵ W. Nassall. Irrwege. Wege. – Die Rechtsmittelzulassung durch den BGH. – NJW 19/2003, S. 1346.

¹⁴⁶ See seisukoht on sattunud eriti terava kriitika alla. Selle vastu on sõna võtnud nii W. Nassall (W. Nassall (viide 145), S. 1347), kui ka S. Scheuch ja R. Lindner (S. Scheuch ja R. Lindner. Zur Auslegung der Zulassungstatbestände des § 543 ZPO. – NJW 10/2003, S. 729).

¹⁴⁷ W. Nassall (viide 145), lk 1346.

¹⁴⁸ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, 67.

¹⁴⁹ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 (viide 148), S. 69.

konkreetses lahendi õiglase ja õiguspärase lahendamise vahel, taotlevadki kohta funktsioonide hierarhia tipus just kaks viimatinimetatud ülesannet. Mõistagi ei pruugi vastus küsimusele, milline funktsioon omab kõrgeimat positsiooni, olla erinevates riikides ning isegi erinevate menetluste puhul sama¹⁵⁰.

Heaks näiteks on Saksamaa, kus on kriminaal- ja tsiviilmenetluse revisjonimõisted arenenud erinevaks. Olulist tähendust omab see, et revisjon on just raskemates kriminaalasjades ainsaks kaebevõimaluseks.¹⁵¹ Kindlasti omab oma tähendust seegi, mida peetakse menetluse kui terviku eesmärgiks. Juhul, kui menetluse eesmärk on materiaalse õigluse tagamine (s.o õige lahendi tegemine), on raske käsitada kõrgeima kohtu esmase ülesandena üksnes põhimõtteliste kohtuasjade läbi vaatamist; küll tuleb mainitud ülesanne esmasena kõne alla juhul, kui menetluse eesmärgiks on õigusrahu saavutamine. Materiaalse õigluse tagamise roll on suurem kriminaalmenetluses¹⁵², kuna kriminaalkaristus kujutab endast *ultima ratio* meedet ja menetluse tagajärg võib oluliselt mõjutada isiku õiguslikku positsiooni, tsiviilõiguse valdkonnas seevastu võib pidada eesmärgiks just õigusrahu saavutamist.

Kriminaalasjus leitakse, et rolli ei mängi asjaolu, kas asi omab põhimõttelist tähendust. Karistusõigusõiguses on esiplaanil isiku õiguskaitse ja konkreetse asja õiglase lahendamine.¹⁵³

Seevastu tsiviilmenetluse dogmaatikas oli juba 80-90. aastatel omaks võetud seisukoht, et kohtupraktika suunamine on oluline kõrgeima kohtu ülesanne. Vaieldi selle üle, kas konkreetsetes asjades õiglase lahendi saavutamine on sellega samaväärne või sellest madalama positsiooniga.¹⁵⁴ Saksa ülemkohtu kohtunik K.-H. Boujong nentis toona, et igal juhul tuleks sellele ülesandele anda eesõigus juhul, kui on plaanis asuda muutma kaebõigusega seonduvat, vabastamaks seda “instantsikumardamisest”.¹⁵⁵

See lähenemine võeti tõepoolest aluseks Saksa tsiviilmenetluse 2002. a reformil, mille eesmärgiks oli “esimese instantsi tugevdamine ja erinevate astmete menetluse funktsionaalne

¹⁵⁰ Veelgi radikaalsemana kõlab väide, et menetlusküsimuse lahendamisel omab suuremat tähendust konkreetse asja õige lahendamine, samas kui materiaalõiguse asjus omab kõrgemat tähendust õigusühtsus. (E. W. Hanack (viide 96), s; 8-9)

¹⁵¹ E. W. Hanack (viide 96), s. 8

¹⁵² Ka kriminaalmenetluses omandab erinevates riikides järk-järgult suuremat tähendust õigusrahu saavutamine (vt U. Lõhmus (viide 3) § 146 komm. 7), seda mitmesuguste lihtsustatud ja kokkuleplusel põhinevate menetluste kaudu. Sellisel juhul on tegemist kohtualuse jaoks soodsamate tulemustega.

¹⁵³ K. Geiss, C. Grüneberg (viide 138), p. 158

¹⁵⁴ Vt T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1069; K. Boujong. *Rechtsmittelpraxis aus der Sicht des Revisionsrichters. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung.* Köln 1985, S. 57; Hanack; 9.

¹⁵⁵ K. Boujong. *Rechtsmittelpraxis aus der Sicht des Revisionsrichters. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung.* Köln 1985, S. 57

diferentseerimine”.¹⁵⁶ See tähendab, et esimest instantsi tuleb enam väärtustatada, teine peab piirduma veakontrolliga ja ülemkohus tegelema eelkõige põhimõttelise tähendusega küsimustega.¹⁵⁷

Omaette grupi moodustavad Soome, Rootsi ja Norra¹⁵⁸ ülemkohtud, kus on eesmärgina selgelt esile tõstetud kohtupraktika suunamise funktsioon. Osaliselt võib sellesse gruppi paigutada ka Taani ülemkohtu, kus sama kehtib nende asjade puhul, milles ülemkohus on kolmandaks kohtuastmeks.¹⁵⁹ Rootsis muutus P. O. Ekelöfi ja R. Bomani väitel juba 20. sajandi alguses valdavaks seisukoht, et kõrgeima kohtu ülesandeks on ennekõike õiguse kohaldamise suunamine. Sellele vastav menetlusõiguse areng on toimunud etapiviisiliselt 1915., 1942. ja 1971. a muudatustega, kusjuures viimasega sai Rootsi kõrgeimast kohtust puhas pretsedendikohus.¹⁶⁰ Soome kõrgeima kohtu esmase ülesandena nähakse kohtupraktika kujundamist ja selle ühtsuse tagamist alates 1980. aasta menetlusõiguse reformist.¹⁶¹ J. Virolainen kirjeldab olukorda järgnevalt: “Tegemist on küll endiselt kõrgeima kohtuga, kuid see ei toimi enam kolmanda astmena, kes parandab madalamate kohtuastmete vigu, vaid täidab menetlusseadustikuga talle pandud erifunktsioone: suunab õiguspraktikat ja tagab kohtupraktika ühtsuse.”¹⁶²

Keskne küsimus on kindlasti see, milline on Eesti lähenemine. Selle suhtes on raske anda hinnangut, kuna vastav diskussioon on põhimõtteliselt puudunud. Tõsi küll – läbi Riigikohtu tegutsemise aja on tunnistanud seda, et kõrgeima kohtu üheks ülesandeks on kohtupraktika suunamine ja põhimõtteliste küsimuste lahendamine. Seda demonstreerib Riigikohtu endise esimehe Rait Maruste väide, et Riigikohus on “õiguspoliitika kohus”.¹⁶³ Samas nendib ka R. Maruste, et seda ei ole seadus seda seisukohta üheselt ei toeta. Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on küll otsesõnu väidetud järgmist: “Pretsedentide loomine ja nende alusel seaduste ühetaolise kohaldamise tagamine on moodsates süsteemides kõrgeima kohtu põhiline funktsioon.”¹⁶⁴ Paraku jääb sellegi tsitaadi valguses lahtiseks küsimus, kas ka Eesti regulatsioon ja dogmaatika võimaldavad väita, kas see on ka Eesti Riigikohtu peamine ülesanne. Lahendust ei paku ka kohtute seaduse või menetlusseadustike eelnõude

¹⁵⁶ B. Rimmelspacher. *Zivilprozessreform 2002*. München 2002. S. X.

¹⁵⁷ R. Nirk (viide 116).

¹⁵⁸ Norra kõrgeimas kohtus on loa saamise eelduseks see, et kaebuses tõstatatud küsimus omab konkreetselt asjast laiemat tähendust või tsiviilasjus, et asi omab kaebaja jaoks erilist tähendust ning kriminaalasjas, et on olemas muu oluline põhjus, miks on vajalik kõrgeima kohtu lahend. (Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 34).

¹⁵⁹ T. Melchior (viide 107), s. 106.

¹⁶⁰ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 117

¹⁶¹ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 5.

¹⁶² J. Virolainen (viide 8), s. 460-461

¹⁶³ T. Kaalep, T. Mattson. Rait Maruste on tulpinud.

¹⁶⁴ U. Lõhmus. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002, § 149, komm. 13.

seletuskirjad, kus kõnealust küsimust käsitletud ei ole. Seega tuleb vastuse otsimisel pöörduda menetlusseadustike poole, leidmaks sealt vihjeid Riigikohtu ülesannete kohta. Kuigi Riigikohus on – juba põhiseadusest tulenevalt – kassatsioonikohus ja lahendab üksnes õigusküsimusi, ei ole see määrav otsustamisel, kas kõrgeim kohus peab tagama eelkõige vigade parandamise või lahendama esmajärjekorras põhimõttelise tähendusega küsimusi. Meenutagem eespool toodud näidet selle kohta, et Saksamaal nähakse kriminaal- ja tsiviilmenetluses meie kassatsioonimenetlusega sarnaneva revisjonimenetluse ülesandeid erinevalt. Kohtu pädevuse piiramist vaid õigusküsimuste lahendamisega saab põhjendada ka muude argumentidega peale kohtu ülesande. Esile tasub tuua eeskätt ökonoomsuse küsimust – kui on alust eeldada¹⁶⁵, et kõrgem kohus ei suuda faktilisi asjaolusid senituvastatust paremini välja selgitada.

Seega tuleb leida lisaargumente. Peamiseks vihjeks võib pidada menetlusse võtmise aluseid. Seni on kõigis menetlusseadustikes esmaseks menetlusse võtmise aluseks see, et asja materjalide põhjal on põhjust eeldada, et madalama astme kohus on väärtalt kohaldanud materiaalõigust või oluliselt rikkunud menetlusõigust. Lisaks eelnevatele võib võtta Riigikohus kaebuse menetlusse, kui asi omab tähtsust kohtupraktika ühtsuse seisukohalt.

Eelnevas alusel saab järeldada, et kõrgeim kohus ei saa jätta kaebust menetlusse võtmata, kui selles on ilmnunud, et madalama astme kohus on ilmselt teinud vea. Lisaks sellele võib kõrgeim kohus võtta asja menetlusse, kui madalama astme kohus on küll asja ilmselt õigesti lahendanud, kuid kohtuotsuses sisalduv seisukoht põhimõttelises küsimuses vajaks kinnitamist kõrgeima kohtu lahendiga. Võimalik ei ole öelda, kui suur on nende asjade osakaal, kus kaebus on sellel alusel antud, sest Riigikohtul ei ole kohustust menetlusse võtmise või sellest keeldumise määrusi põhjendada. Võib siiski eeldada, et sel alusel menetlusse võetud asjade hulk on väike – arvestades Riigikohtu suhteliselt suurt koormust ei ole usutav, et kohus sooviks endale ise lisatööd tekitada. Mõningatel üksikutel juhtudel on sellest alusest siiski lähtunud, mida näitavad kohati otsuste motiivid¹⁶⁶, millega kinnitatakse madalama astme seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses. Seega on selge, et praegusel hetkel tuleb Riigikohtu peamise ülesandena vaadelda kohtute vigade parandamist, s.o üksikjuhtumi õiget ja õiglast lahendamist. Kuigi kohtupraktika suunamise kuulub vaieldamatult kõrgeima kohtu funktsioonide hulka, kujutab see endast asja lahendamisega

¹⁶⁵ Seda näiteks vaidlusaluse sündmusega ajalise distantsi suurenemise tõttu või ka seetõttu, et madalama astme kohtu menetlus on ammendav selleks, et kõik asjaolud võimalikult hästi välja selgitada (nt saksa kriminaalmenetluses, kus revisjonikaebus on ainus kaebevõimalus rasketes kriminaalasjades, kuid kus madalama astme kohus vaatab asja läbi suures koosseisus ja lisaks professionaalsetele kohtunikele on kaastatud rahvakohtunikud).

¹⁶⁶ Nt Riigikohtu kriminaalkollegiumi lahend asjas 3-1-1-101-03 (RT III 2003, 28, 292), kus Riigikohus kinnitas Tallinna Linnakohtu seisukohta, et vääртеoprotokoll ei ole tõend.

kaasnevat kõrvalprodukti ja selle täitmine toimub eelkõige mõistete sisustamise ja menetluslike juhtnõõride andmise kaudu¹⁶⁷ Riigikohtu lahendites.

Seda seisukohta toetavad veel mitmed asjaolud. Esiteks tuleb mainida nn piiramatu kassatsiooni instituuti kriminaalmenetluses (AKKS § 48 lg 3), mis tähendab, et süüdimõistetu ja tema seadusliku esindaja või kaitsja kaebus ja prokuröri protest võetakse alati menetlusse juhul, kui süüdimõistetu olukorda on ringkonnakohtu otsusega raskendatud. Tõsi küll, see instituut kaob juba vastu võetud kriminaalmenetluse seadustiku¹⁶⁸ jõustumisel. Seda aga eelkõige põhjusel, et mainitud instituut ei ole suutnud end põhjendada – valdav osa piiramatu kassatsiooni korras läbi vaadatud kassatsioonkaebusi jäeti rahuldamata.

Teiseks tuleb kindlasti mainida Riigikohtu reglementi¹⁶⁹, mis nägi ette, et isikul, kelle kassatsioonkaebus ei saanud menetlusluba, on õigus taotleda selle otsuse ümbervaatomist. On selge, et sellega püüti tagada kohtuasjade, kus on tehtud olulisi vigu, mis aga võisid loamenetluses jääda tähelepanuta, menetlusse võtmist.

Eraldi vajab veel mainimist väärteomenetlus, kus reeglina jääb apellatsioonimenetlus vahele, seega isiku ainus võimalus tema suhtes tehtud kohtuotsuse vaidlustamiseks on pöörduda kassatsiooni korras Riigikohtusse. Juhul, kui Riigikohus on ainus kaebeinstants, ei saa kõne alla tulla kohtupraktika suunamise asetamine ettepoole madalama astme kohtu vigade parandamisest.

2.2.5 Kohtu funktsioonide mõju kõrgeima kohtu menetlusele

Kuigi on neidki, kes leiavad, et vaidlusel, mis on kõrgeima kohtu funktsioon, ei ole praktilist tähendust – kuna õigust saab kohaldada ainult iga konkreetse asja suhtes, arendab kõrgem kohus üksikjuhtumit õiglaselt lahendades ühtlasi ühtset kohtupraktikat. Revisjonikohtud saavad täita mõlemat eesmärki võrdselt ja nende eristamine on kunstlik.¹⁷⁰ J. Virolainen väidab, et mainitud seisukoht on esindatud isegi Soomes, kus seadusandja tahe on olnud selgelt kõrgeima kohtu roll kohtupraktika suunajana.¹⁷¹

¹⁶⁷ Meenutagem, et KrMk § 1 p 4 alusel on riigikohtu lahendid õigusallikaiks seadusega reguleerimata menetluslikes küsimustes.

¹⁶⁸ RT I 2003, 27, 166

¹⁶⁹ RKHp 4.05.1994 [Riigikohtu reglemendi kehtestamine] + Riigikohtu reglement * RT I 1994, 39, 651

¹⁷⁰ T. Kleinknecht, K. Meyer. (viide 39), S. 1069

¹⁷¹ J. Virolainen (viide 8), s. 461

Vast tuntumaid kriitikuid on Claus Roxin, kes väidab, et vaidlus, kas kõrgeima kohtu ülesandeks on kohtupraktika ühtsuse tagamine, üksikjuhtumi õiglase lahendi tagamine või mõlemad, on mõttetu. Ükski kolmest pakutud lähenemist ei pea paika: ühendteooria jätab tähelepanuta, et üksikjuhtumi osas õiglase otsus küll kunagi praktika ühtsust ei sega, kuid ümberpööratult võib praktika ühtsust tagav otsus konkreetse asja asjaolude tähelepanuta jätmise tõttu olla jämedalt ebaõiglase.^{172, 173} Üksikjuhtumi õiglase lahendamise ei saa juba ainuüksi seepärast olla ainus revisjoni eesmärk, et ta oma piiratud võimaluste tõttu (uute tõendite vastuvõtmise keeld) on selleks ebapiisav menetlus.¹⁷⁴ Roxin leiab, et revisjoni eesmärk seisneb seadusandja tahte kohaselt pigem realistliku õiguskaitsese tagamises, millega on allutatud revisjoni kohtu kontrollile ainult need asjaolud, mis ei sõltu ajalisest tegurist ja seega ei ole asjale ajaliselt lähemal oleva kohtu (ainu-)valdkonnaks.¹⁷⁵

Siiski tuleb nentida, et funktsioonide kaksikjaotus kohtupraktika suunamiseks ja konkreetse kohtuasja õigeks ja õiglaseks lahendamiseks, omab rahvusvahelises plaanis reaalselt tähendust ja näib üldjoontes ka toimivat. Problemaatiline võis see olla küll Saksa ülemkohtu puhul ja seda seetõttu, et menetlusõigus ei võimaldanud tegelikult vaadelda Saksa ülemkohtut eelkõige kohtupraktika suunajana, kuid vähemalt tsiviilmenetluse praktikas üha enam selles suunas liiguti. Siit tulid ka vastuolud, millele viitab C. Roxin.

Nõustuda ei saa ka seisukohaga, et tähtsust ei ole sellel kummal ülesandel on suurem tähtsus. Kohtule seatud ülesanded mõjutavad vaieldamatult menetluse kujundamist.¹⁷⁶ Otseselt määrab kõrgeima kohtu funktsioon ära kohtu pädevuse. Seda kahest aspektist – esiteks piiratakse kõrgeima kohtu pädevust tihtipeale üksnes õiguskaebuste lahendamisega. Seda lahendust peetakse sobivaimaks ühtse kohtupraktika kujundamise ja õiguse edasiarendamise funktsioonide täitmiseks.¹⁷⁷ Kontsentreerumisest üksnes õiguslikule kontrollile nähtub revisjoni kohtu kohustus hoolitseda eeskätt selle eest, et menetlusõigust kohaldataks ühtselt ja vältida niivõrd, kui see on võimalik, erimeelsusi materiaaõiguse kohaldamise suhtes.¹⁷⁸ Paradoksaalsel kombel ei ole kõrgeimad kohtud Skandinaaviaaamaades, kus on kohtupraktika suunamise ja ühtlustamise roll eriti tugevalt välja arendatud, kassatsioonikohtud. Seda põhjendatakse aga asjaoluga, et õigus- ja faktiküsimus on omavahel niivõrd läbipõimunud, et neid ei ole võimalik teineteisest eraldada.¹⁷⁹ Faktiküsimuste spetsiaalne välistamine ei ole

¹⁷² Sarnasele seisukohale on jõudnud ka Kuckein (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1686)

¹⁷³ C. Roxin (viide 144), S. 401.

¹⁷⁴ C. Roxin (viide 144), S. 401.

¹⁷⁵ C. Roxin (viide 144), S. 401.

¹⁷⁶ E. W. Hanack (viide 96), s. 8.

¹⁷⁷ vt Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1686; (K Geiss, C. Grüneberg (viide 138), p. 156)

¹⁷⁸ (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1674)

¹⁷⁹ Ekelöf, Boman (viide 121), s. 109.

vajalikki, kuna menetlusse võtmise määrab ära pretsedendieeldus; kui vaidlustatakse üksnes faktilisi asjaolusid, on selge, et asjal puudub pretsedendieeldus.

Liigitus “üksikjuhtumi suhtes oluline küsimus- laiema tähendusega küsimus”, on võetud kasutusele lausa diskussioonis õigus- ja faktiküsimuse eristamisest. Teleoloogilise meetodi pooldajad leiavad, et faktikohtu poolt tuvastatu ei ole kasseeritav, kui küsimus on üksnes üksikjuhtumi õiglasest lahendamises, ning vastupidi – kui tõstatatud küsimus seondub õiguskindlusega või õiguse edasiarendamisega, tuleb kaebust menetleda. Sellest lähtuvalt on faktiküsimus defineeritav kui üksikjuhtumi küsimus, õigusküsimus aga kui küsimus, mis omab põhjanevat tähendust õiguskindlusele ja õiguse edasiarendamisele. Teleoloogiline meetod töötab seega enesestmõistetavalt vaid juhul, kui kassatsiooni eesmärk on eranditult õiguskindluse ja õiguse edasiarendamise tagamine.¹⁸⁰

Kirjeldatud lähenemist ei saa põhjendatuks lugeda, kui menetlust reguleeriv õigusakt ise selleks pidepunkte ei anna – seda kaebuste selekteerimise aluste kaudu. Kui kohus saab vaadata läbi ainult õiguskaebusi, peab kohus eelmenetluse käigus selekteerima välja kaebused, mis tõepoolest õigusküsimust sisaldavad. Tavaliselt ei piirdu kõrgeima kohtu selekteerimispädevus üksnes faktilisi asjaolusid vaidlustavate kaebuste välistamisega. Loamenetluse alused on kõrgeima kohtu pädevuse peamiseks näitajaks. Nende rolli illustreerib asjaolu, et peale loamenetluse lahendamist toimib kõrgeim kohus põhimõtteliselt n.ö tavalise kohtuna, mis lahendab loa saanud kaebused põhjendatult ja õiglaselt.¹⁸¹ Märgitakse siiski, et revisjoni ambivalentne olemus – seotus kahe olulise ülesandega – tingib vältimatult pingeid ja puudusi: iseenesest õiglane otsus võidakse õiguslikel põhjustel tühistada, samuti tuleb õiguslike aluste puudumisel jätta jõusse iseenesest ebaõiglane otsus.¹⁸² Teisisõnu kohtu funktsioon mõjutab ka seda, milline saab olema otsuse tulemus.

Lõpuks sõltub kohtu funktsioonist otsuste motivatsioon¹⁸³ – kas keskendutakse konkreetsele asjale või tehakse pigem üldistusi ja antakse juhtnööre. I. Jürgen märgib, et Saksa ülemkohus kui Riigikohus on vajadusel formuleerinud kriteeriume ja andnud üldisi juhtnööre, kuidas määratlemata õigusmõistet sisustada.¹⁸⁴ On võimalik seegi, et kõiki kõrgeima kohtu otsuseid

¹⁸⁰ P. Wittig. Die Überprüfbarkeit der Auslegung von Äußerungen durch Revisionsgericht in Strafsachen. – GA 2000, S. 275.

¹⁸¹ O. Heinonen (viide 61) s. 401.

¹⁸² Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1686

¹⁸³ J. Virolainen väidab, et Soomes kajastub vaidlus, kas eesõigus tuleb anda konkreetse asja õigele ja õiglasel lahendamisele või kohtupraktika suunamisele, kõrgeima kohtu lahendite põhistamist puudutavas diskussioonis. On neid, kes leiavad, et kohus, seades esimeseks kohtupraktika suunamise, liigub seadusandja võimupiiridesse. (J. Virolainen (viide 8), 461).

¹⁸⁴ I. Jürgen. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. – Juridica I/2004, lk 35-36.

ei avaldata. Nii ongi Soomes¹⁸⁵ ja Rootsis¹⁸⁶ mindud seda teed, et avaldatakse üksnes pretsedendiväärtusega lahendid.

2.3 Riigikohtu positsioon Eesti kohtusüsteemis

Eesti kohtusüsteemi ülesehitus ning õigustmõistva võimu teostamise põhiprintsiibid tulenevad Eesti Vabariigi põhiseadusest, mida omakorda täpsustab kohtute seadus.

Põhiseaduse § 148 näeb ette kolmeastmelise kohtusüsteemi, mille moodustavad üldkohtusüsteemis maa- ja linnakohtud, ringkonnakohtud ja Riigikohus. Maa- ja linnakohtud on PS § 149 kohaselt alati esimese astme kohtuteks, teiseks kohtuastmeks on ringkonnakohtud, mis vaatavad kaebusi läbi apellatsiooni korras ning Riigikohus on kõrgeim kohus, mis vaatab asju läbi kassatsiooni korras ja toimib ühtlasi põhiseaduslikkuse järelevalve kohtuna.

Seega algavad kõik kohtuasjad, sõltumata kuriteo raskusest või tsiviilasja hagihinnast maa- või linnakohtus ja ringkonnakohtud võivad olla ainult apellatsiooninstanttsiks.¹⁸⁷ Sarnase mudeli kasutamist on põhjendatud võrdse kohtlemise põhimõttest kinnipidamisega – kõigis asjus tagatakse võrdne võimalus edasi kaevata.¹⁸⁸

Sellele argumendile võib siiski vastu vaielda, kuna kõigis asjus ei ole vajalik võrdse edasikaevõimaluse tagamine. Veelgi enam, Eestiski kaldutakse võrdsest kohtlemisest kõrvale. Väärteoasjus saab juhul, kui maa- või linnakohus vaatab kaebemenetluses läbikaebust kohtuvälise menetleja otsuse peale, esimese astme kohtu otsuse peale edasi kaevata üksnes Riigikohtusse kassatsiooni korras (§ 155).¹⁸⁹ Selle võimaluse annab põhiseaduse Riigikohut puudutava regulatsiooni paindlikkus – PS § 149 lg 3 sõnastuse kohaselt on Riigikohus kõrgeim kohus, kuid sätestatud ei ole, et ta peab tingimata olema kolmandaks asja läbi vaatavaks instantsiks. Seega võib Riigikohus vaadata läbi mitte ainult apellatsioonikohtute otsuste peale esitatud kaebusi, vaid menetlusseadustikes võib näha ette võimaluse esitada kassatsioonkaebus esimese astme kohtu otsuse peale. Samas on Riigikohtu

¹⁸⁵ Vt J. Virolainen. Korkein oikeus kriisissa. Helsinki 1997, s. 6, J. Lappalainen (viide 103), S.; 208, Johan Lind; 1148

¹⁸⁶ J. Lind. Högsta domstolen föreslår utredning rörande reglerna i 54 kap. rättegångsbalken om prövningstillstånd. – Juridisk Tidskrift 5/1994-95, s. 1148

¹⁸⁷ U. Lõhmus (viide 3), § 149 komm. 3.

¹⁸⁸ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 13.

¹⁸⁹ RT I 2002, 50, 313; 110, 654; 2003, 26, 156; 83, 557; 88, 590; 593

puhul alati tegemist kaebeinstantsiga, mis tuleneb asjaolust, et Riigikohus vaatab asju läbi kassatsiooni korras.

Põhiseadus ei välista ka nn hüppava kassatsiooni süsteemi kasutamist. “Hüppav kassatsioon” (soome keeles “*ohivalitus*” s.o kaebus, kus minnakse ettenähtud kaebeinstantsist mööda, sks “Sprungrevision” e. hüppav revisjonikaebus) tähendab, nagu nimigi ütleb, tavapärasest kaebeinstantsist ülehüppamist, pöördudes otse kõrgeima kohtu poole. Kuna mõiste ise sisaldab millestki mööda minekut, siis tähistab hüppav kassatsioon olukorda, kui pooltel on seadusega ette nähtud võimalus valida apellatsioon- ja kassatsioonkaebuse esitamise vahel. Viimase esitamine on põhjendatud juhul, kui vaidlustada soovitakse ainult õigusküsimust, eriti aga siis, kui sarnaseid juhtumeid juba on menetluses või on tulemas palju.¹⁹⁰ Sellisel juhul võib pool olla huvitatud sellest, et saada asjas võimalikult kiiresti kõrgeima kohtu seisukoht. Sellega hoitakse ära edaspidised võimalikud põhjendamatud vaidlused. *De lege lata* sellist võimalust Eestis ette nähtud ei ole.

Lõpuks tuleb nimetada sedagi, et PS § 149 lg-st 3 ei tulene ka nõuet, et kõik kohtuasjad oleks Riigikohtusse kaevatavad.¹⁹¹

Seevastu võib Eestis kehtiva süsteemi alusena näha arusaama, et maa- või linnakohtu poolt pakutav kaitse ei ole (või vähemalt ei tohiks olla) nõrgem võrreldes kõrgema kohtu poolt pakutava kaitsega – s.o kui keerukamate ja tähtsamate asjade puhul antakse asja arutamine kõrgemale kohtule, jätab see mulje, et kõrgema kohtu kohtunike kvalifikatsioon on kõrgem. Sellise lähenemise propageerimist ei saa kuidagi heaks kiita, kuna sellega kaasneb menetluse poolte arusaam, et menetlus esimese astme kohtus on lihtsalt vaheetapp, mis on vaja läbi teha ja “õige” vaidlus algab alles ringkonnakohtus. Ühe keskse kohtukorraldust puudutava arusaama kohaselt peab aga menetluse raskuspunkt lasuma esimese astme kohtutel.¹⁹² Juhul, kui asi on eriti keerukas või olulise tähendusega, mistõttu eksimine omandab tavalisest suurema tähenduse, on võimalik maa- või linnakohtus ainult ühest kohtunikust või ühest kohtunikust ja kahest rahvakohtunikust koosneva kohtukoosseisu asendamine näiteks kolme professionaalse kohtunikuga. Vigade võimalust vähendab ja otsuse aktsepteeritavust suurendab sellisel juhul asja kollegiaalne arutamine, mida peetakse üheks peamiseks meetmeks võimalike vigade vältimisel.¹⁹³

¹⁹⁰ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 5.

¹⁹¹ Rkkkm 11.03.1997 3-1-1-27-97 (RT III 1997, 16, 127)

¹⁹² O. Heinonen (viide 61), s. 401, sama Laukkanen, Lilienfeldt (viide 37), s. 662.

¹⁹³ U. Lõhmus (viide 3) § 149 komm. 3.

3 KÕRGEIMASSE KOHTUSSE PÖÖRDUMISE PIIRAMISE OLEMUS, ALUSED JA MENETLUS

3.1 Menetlusloa olemus

3.1.1 Menetlusloa kui kohtu funktsiooni väljendus menetluses

Rääkides kõrgeimale kohtule ainuomastest või seal teistest kohtuastmetest suuremat tähendust omavaist funktsioonidest, tekib koheselt küsimus, kuidas need menetluses kajastuvad. On ju selge, et menetlus peab olema kohtule pandud ülesannete täitmiseks optimaalne. Sobiva menetluse peamiseks eelduseks on see, et kohus saaks keskenduda nende asjade menetlemisele, mille puhul esinevad kontrollimist vajavad küsimused. Võib väita, et enamikus riikides on olemas meetodid kõrgeima koormuse vähendamiseks. Kuigi teid on mitmeid¹⁹⁴, on enamlevinuks ja, võib väita, et efektiivseimaks mooduseks loamenetlus. Muus osas kõrgeimad kohtud teistest kohtutest oluliselt ei erine – peale loa andmist annab kõrgeim kohus võimalikult hästi motiveeritud ja õiguspärase otsuse. Sellisel juhul annab kohus ka vahetu vastuse kaebusele.¹⁹⁵ M. Tulokas väidab aga järgmist: “Loaotsustustel seevastu on sama suur tähtsus kui otsustel menetlusse võetud asjades. Võttes asja menetlusse, suunab kõrgeim kohus tähelepanu neile õiguse valdkondadele, mis on probleemsed.”¹⁹⁶

3.1.2 Menetlusloa vajalikkus ja eesmärk

Kuna loamenetlus ei ole iseloomulik ainult kõrgeimatesse kohtutesse edasikaebamise puhul, tuleb eristada loamenetluse üldisi ja üksnes kõrgeimatesse kohtutesse pöördumise piiramisele omaseid eesmärke.

Euroopas kannatavad kaebeinstantsid suhteliselt suure koormuse all. Seda demonstreerib edasikaebe menetluse olemust käsitlevas peatükis käsitletud Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 7. veebruari 1995. a soovitus liikmesriikidele nr R(95)5 “Tsiviil- ja kommertsasjades apellatsioonisüsteemide ja –protseduuride sisseviimiseks ja täiustamiseks”, milles nenditakse, et apellatsioonide arvu suurenemine ja apellatsioonimenetluse pikenemine toob kaasa

¹⁹⁴ Ühe võimaliku teena võib nimetada advokaadinõuet. Praktika on aga näidanud, et tegemist ei ole kaebuste hulka märkimisväärselt vähendava moodusega – advokaadi kohustus on ainsaks piiranguks Hollandis. (W. Wedekind. Landesbericht Niederlande. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 190) Sealne rahuldatavate kaebuste osakaal (5 protsenti – allikas M. Becker, J. Kinzing (viide 112), S. 634) näitab aga ilmselt, et advokaadikohustus ei väldi põhjendamatute kaebuste jõudmist kõrgeimasse kohtusse.

¹⁹⁵ O. Heinonen (viide 61), s. 401

¹⁹⁶ M. Tulokas. Korkeimman oikeuden kehittäminen prejudikaattiuomioistumina. – Defensor Legis. 3/1999, s. 410.

probleeme ja võib kohtumenetluse muuta kokkuvõttes ebaefektiivseks ja ebaadekvaatseks, mistõttu on vaja piirata kaebestantsi kohtute koormust. Üleüldist püüdlemist kohtute koormuse vähendamiseks demonstreerib asjaolu, et 90-ndate aastate lõpus oli Soome ainus riik Euroopa Liidus, kus puudus igasugune kaebuste selektsioonimehhanism esimeses kaebestantsis.¹⁹⁷

Seetõttu võib nimetada esimese, kõige ilmsema kaebuste selekteerimise eesmärgina kaebesüsteemi võimalikult ökonoomsena kujundamise vajadust.¹⁹⁸ Täpsemalt väljendub see kohtute koormuse vähendamisenä, mis aitab kaasa kohtuasjade lahendamisele mõistliku aja jooksul.¹⁹⁹ L. Meyer-Goßner väidab saksa kriminaalmenetlust käsitledes, et võimalus jätta kaebus määrusega läbi vaatamata, kui see on ilmselgelt põhjendamatu, täidab puhtalt kõrgeima kohtu koormuse vähendamise eesmärki. Kõrgeimal kohtul on see ainus tee koormuse normaalseis piires hoidmiseks.²⁰⁰

Pealegi, kui kaebestants ei võta menetlusse asju, mille läbivaatamiseks ei ole alust ega vajadust, lüheneb menetluse aeg ning vähenevad nii riigi kui ka poolte kulud.²⁰¹ Ühtlasi tuleb paremini esile madalama astme kohtute roll, kui nende otsused jõustuvad. On ju üldine tendents suunatud esimese astme kohtu positsiooni tugevdamisele ja menetluse põhiorhku suunamisele just esimese astme kohtutele.²⁰² Samuti suureneb õiguskindlus ses tähenduses, et lõpliku otsuseni jõutakse lühema ajaga.

Kõrgeimas kohtus lisanduvad üldistele mõned spetsiifilised, kõrgeima kohtu funktsioonidega seonduvad argumendid loamenetluse kasutamise kasuks. Nimelt on kaebuste selekteerimine vajalik, et kohus saaks tõhusalt tegutseda praktika suunajana – kui kõrgeimale kohtule on pandud kohtupraktika juhtimise ja ühtlustamise kohustus, tuleb talle tagada ka võimalus tegeleda ainult nende asjadega, mille lahendid on nimetatud ülesande täitmiseks vajalikud. Seda saab teha vaid läbivaadatavate asjade selekteerimise teel. Kuna kõrgeim kohus suunab kohtupraktikat oma lahendite kaudu, siis aitab just läbi vaadatavate asjade valimine seda ülesannet täita. On lausa väljendatud arvamust, et loasüsteem omab erilist tähendust – muus osas peale kaebuse menetlusse võtmise aluste ei erine kõrgeimad kohtud teistest, otsustades menetletavaid asju võimalikult õigesti, õiglaselt ja motiveeritult.²⁰³ Erinevus tulebki sellest, millised asjad millisel alusel menetlusse võetakse.

¹⁹⁷ S. Laukkanen, R. Lilienfeldt (viide 37), s. 663

¹⁹⁸ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 10.

¹⁹⁹ U. Lõhmus (viide 3) § 149 komm. 14.

²⁰⁰ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1118.

²⁰¹ Muutoksenhakutoimikunnan osamietintö 2001. Helsinki 2001, s. 14

²⁰² K. Havliza. Rechtsmittelpraxis aus der Sicht des erstinstanzlichen Richters. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 54

²⁰³ O. Heinonen (viide 61), s. 401.

Mainitud kaebuste selekteerimise eesmärgiga võib ilmselt põhjendada ka seda, et mõnedes riikides (näiteks Rootsi)²⁰⁴ eksisteerib süsteem, kus teatud avaliku võimu esindajatele (prokurör) on antud võimalus pöörduda kõrgeima kohtu poole ilma menetluluba taotlemata. Selline vahetegemine tundub siiski põhjendamatu. Selle kaudu seatakse üks pooltest halvemasse olukorda, kuid olulist eelist kõigi kaebuste loamenetlusele allutamise ees näha ei ole. Ühest küljest võib pidada taolise süsteemi loogikaks seda, et õiguharidusega ja süsteemi tundva organi või asutuse poolt on vaevalt oodata madalakvaliteedilist või põhjendamatu kaebust, samas võib tulla emotsionaalsel alusel esitatud kaebusi ette ka riigiasutuste puhul. Pealegi, kui nahunii võib eeldada, et kaebus on põhjendatud, ei peaks nimetatud kaebajad kartma ka loamenetlust, vaevalt et see nõnda oluliselt loamenetlusega tegelevate kohtunike koormust tõstaks, kui nad ka nende asutuste kaebusi läbi peavad vaatama. Lisaks on võit suurem, kui põhjendamatu kaebus menetlusest kõrvaldatakse. Eesti puhul võib kokkuvõtvalt väita, et kuigi prokuratuur kriminaalmenetluses ja kohtuvälised menetlejad väärteomenetluses on menetlusse võetavate asjade seisukohalt edukamad kui teised kohtumenetluse pooled, on siiski suhteliselt suur osa kaebustest (väärteoasjus ligi pooled) sellised, mis luba ei saa.

Kõrgeimas kohtus omandab ka loasüsteemi üldine eesmärk – vähendada kaebeinstantsi koormust – lisadimensioone. Kuna kõrgeima kohtu territoriaalne pädevus hõlmab tervet riiki, koormaks kõigi kaebuste valikuta läbi vaatamine kohtut üleliia. See tähendaks ühtlasi vajadust suure kohtunike arvuga kohtu järele, mis omakorda tooks kaasa kõrgeima kohtu enda praktika ebajärjepidevaks ja vastuoluliseks muutumise ohu.

Esiteks tingiks paljude erinevate kohtukoosseisude olemasolu lahknevaid lahendeid. Seepärast üritatakse kõrgeimate kohtute kohtunike arvu hoida suhteliselt madalana. Soomes²⁰⁵, Rootsis²⁰⁶, Norras²⁰⁷ ja Taanis²⁰⁸ on kõrgeima kohtu kohtunike arv Riigikohtuga samas suurusjärgus, jäädes kahekümne ümber.

Teiseks muutuks läbivaadatavate asjade hulk nii suureks, et nendest ülevaate säilitamine muutub raskeks.

Kolmandaks hägustub asjade eelneva selektsioonita menetlemisel piir oluliste ja ebaoluliste otsuste vahel.²⁰⁹

²⁰⁴ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 112.

²⁰⁵ Soomes on lisaks kohtu presidendile kohtunikke kõrgeima kohtu kodulehe andmetel 18 (<http://www.kko.fi/jasenet>. 26. mai 2004).

²⁰⁶ Rootsis on lisaks presidendile kohtunikke kõrgeima kohtu kodulehe andmeil 15 (<http://www.hogstadamstolen.se/english.htm> 26. mai 2004).

²⁰⁷ Norras on lisaks kohtu presidendile 18 kohtunikku (<http://www.hoyesterett.no/1394.asp> 26. mai 2004. a)

²⁰⁸ Taanis on lisaks kohtu presidendile 18 kohtunikku (<http://www.domstol.dk/showpage.asp?ID=303> 26. mai 2004. a)

²⁰⁹ R. Trocker. Landesbericht Italien. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 183

Juhul, kui kohtu ülesandeks on seatud kohtupraktika suunamine ja selle ühtsuse tagamine, on tegemist ohtudega, mis seavad kahtluse alla funktsiooni täitmise võimaluse üldse. Nimetatud probleemid tulevad esile üksikutes riikides, kus kõrgeimasse kohtusse pöördumisel loasüsteem puudub. Üheks selliseks riigiks on Itaalia, kus on põhjuseks konstitutsiooniõiguslik regulatsioon. Nimelt garanteerib Itaalia põhiseaduse art. 111 lg 2 protsessuaalse põhiõigusena õiguse pöörduda kõrgeima kohtu poole, kusjuures sellist apellatsioonigarantiid sätestatud ei ole. Kõrgeima kohtu oluliseks funktsiooniks on aga sealgi õiguse tõlgendamise ja kohaldamise suunamine, mistõttu kurdetaksegi, et seda ülesannet ei pidavat saama ilma kohtu koormust vähendamata normaalselt täita, seda just ülaltoodud põhjustel. Seepärast otsitakse sealgi teid läbi vaadatavate kaebuste selekteerimiseks.²¹⁰

Teiseks mainimisväärseks riigiks, kus puudub kõrgeimasse kohtusse pöördumisel loasüsteem²¹¹, on Holland. Tähelepanu väärib aga asjaolu, et seal on edukate kaebuste protsent kõigest viis!²¹² Seega on tegemist ilmselge kõrgeima kohtu potentsiaali raiskamisega.

Loamenetluse kõrval on teisigi teid kohtu koormuse vähendamiseks. Üheks selliseks on teatud (väiksemates) asjades kõrgeimasse kohtusse pöördumise mittelubamine. Enamlevinud on sellised piirangud tsiviilmenetluses. Taanis seevastu ei saa prokurör ka süütegude puhul kaevata edasi asjades, kus on karistusena ette nähtud vaid rahatrahv. Kohtualune saab kaevata juhul, kui talle on karistuseks määratud vangistus või vähemalt 10 päevamäära suurune rahatrahv.²¹³

Kõnealust mudelit on erinevatel aegadel kasutatud või kasutatakse praegugi mitmetes riikides. Siiski on peetud kohaseks selle asendamist loamenetlusega või loamenetluse lisamist selle kõrvale. Põhjuseid on kaks.

Esiteks argumenteeritakse, et kõigis asjus, ka kõige väiksemates, võib tulla ette põhimõttelise tähendusega küsimusi. Näiteks Soomes, kus varem ei saanud pöörduda väiksemates asjades kõrgeima kohtu poole, on sellest loobunud ja menetlusse võtmise alused ei sõltu asja ulatusest ja iseloomust. Põhjendatud on see, et mingisugused asjad ei jää kõrgeima kohtu vaateväljast välja.²¹⁴

Teiseks ei ole osades asjades kaebamise mittelubamine piisav kõrgeima kohtu koormuse vähendamiseks. Soomes oli kõrgeim kohus hoolimata kõnealuselt abinõust 1979. aastaks

²¹⁰ N. Trocker (viide 214), S. 183-184.

²¹¹ W. Wedekind. Landesbericht Niederlande. - Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985.

²¹² M. Becker, R. Kinzig (viide 112), S. 634.

²¹³ V. Lahti. Muutoksenhakumenettely Tanskassa erilainen kuin Suomessa. – Lakimiesuutiset 7/8(1985), s. 20

²¹⁴ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 76.

tugevalt üle koormatud.²¹⁵ Loomulikult on võimalik piiranguid suurendada, kuid sellega kaasneks üha suurema osa kohtuasjade kõrgeima kohtu pädevusest välja jäämine. Lõpptulemuseks võib olla “rikaste kohus”. Nii nimetati Saksa ülemkohtut seetõttu, et seal olid erinevad menetlusse võtmise alused tsiviilasjade puhul, mille hagihind jääb ühele või teisele poole 60 000 marga suuruse hagihinna piiri.²¹⁶ Lisaks jätab selline mudel tähelepanuta asjaolu, et ka valdav osa suuremaid väärtusi puudutavates kohtuasjades esitatud kaebustest on ilmselgelt põhjendamatud ja nende läbi vaatamine kujutab endast kohtu ressursside raiskamist.

Saksa kogemus on samas näidanud, et mõningad piirangud oleks siiski põhjendatud. Ka Saksamaal kaotati tsiviilasjus hagihinna piirang, see on omakorda on toonud kaasa suure taotluste hulga. Paljude kaebuste puhul ei ületa hagihind isegi ülemkohtu kantseleikulusid. Omalaadseks rekordiks on 9 euro suurune hagihind.²¹⁷ Sellistes oludes võib isegi loamenetlust pidada kohtu ressursside mõttetuks kulutamiseks. Seega oleks kõige mõistlikum kombineerida loamenetlust ja teatud väikestes asjades ülemkohtusse kaebamise keeldu.

3.1.3 Menetlusloa ja loamenetluse mõiste

Kui eelnevast tulenevalt on selge, et loamenetlus kujutab endast kaebeinstantsi kohtu poolt läbi vaadatavate kaebuste selekteerimise mehhanismi ja menetlusluba loamenetluse tulemusena tehtavat asja läbi vaatamise otsustust. Tegemist ei ole nende mõistete kaugeltki ammendavate definitsioonidega, kuna eeltoodu ei ütle midagi selle kohta, millisel juhul saab kaebuse tagasilükkamisel rääkida menetlusloast keeldumisest. On selge, et loamenetluseks ei saa pidada igasugust väljaspool põhimenetlust seisvat menetlust, mille tulemusena jäetakse kaebus läbi vaatamata ning iga läbi vaatamata jätmist ei saa pidada menetlusloa mitteandmiseks. Seega tuleb leida vastus küsimusele, mida kujutavad endast menetlusluba ja loamenetlus.

E. Kergandberg on Riigikohtu loasüsteemi käsitledes väitnud: “Tegelikult on vältimatu, et kohus, mis seaduse kohaselt saab lahendada kõigist põhimõtteliselt võimalikest vaid teatud (õiguslikke) kaebusi, peab omama selektsiooniõigust.”²¹⁸ Selektiooni selle alusel, kas kassatsioonkaebuses on tõstatatud õigusküsimus või mitte, ei saa siiski pidada loamenetluse

²¹⁵ S. Laukkanen (viide 6), s. 345.

²¹⁶ R. Nirk (viide 116)

²¹⁷ R. Nirk (viide 116)

²¹⁸ E. Kergandberg (viide 20), lk 103.

olemust ammendavalt iseloomustavaks tunnuseks, kuigi Eesti menetlusseadustike regulatsioonist tulenevalt on vastav kontroll hõlmatud loamenetlusega.

Vaadeldes loamenetluse regulatsioone erinevates Eesti menetlusseadustikes, nähtub, et loamenetluse raames kontrollitakse lisaks ülalmainitud küsimusele sedagi, kas kaebus on esitatud tähtaegselt, kas selle on esitanud õigustatud isik ja kas see vastab seaduses esitatud nõuetele. Tegemist on formaalsete asjaoludega, mida peab kontrollima mitte üksnes kõrgeim kohus ega isegi mitte ainult kaebeinstantsid, vaid ka esimese astme kohtud eelmenetluses. Ülalmainitutega samasse ritta on paigutatav ka kaebuses õigusliku küsimuse esinemise kontrollimine kassatsioonistmes. Et kassatsioonikohus võib vaadata läbi üksnes õiguskaebusi, kujutab viimatimainitu sisuliselt kontrollimist, kas kaebuse läbi vaatamine on kohtu pädevuses.

Saksa menetlusõiguses võetakse eelmainitud kriteeriumid – kaebuse on esitanud õigustatud isik vastavalt kohtualluvusele tähtaegselt ja vorminõudeid täites – kokku kaebuse lubatavuse (*Zulässigkeit*) mõistega. Teiseks kaebuse käsitlemisel tähtsaks elemendiks on saksa käsitlemise kohaselt kaebuse põhjendatus (*Begründetheit*). Kui esimest kontrollitakse eelmenetluses, siis teise kontroll toimub põhimenetluses ja see tähendab, et madalama astme kohtu otsus tuleb tühistada. Küsimuse, kas kaebus on põhjendatud, lahendab kaebeinstants sisulise lahendiga.²¹⁹

See, et kaebus on iseenesest ülaltoodud nõuetele vastav, ei tähenda siiski, et kaebus tingimata menetlusse võetakse. Kaebuse lubatavusele lisandub veel üks kriteerium, mis loamenetluse puhul määrab lõplikult ära selle, kas kohus vaatab kaebuse läbi või mitte. Veelgi enam – võimalik on isegi olukord, kus loamenetlus piirdub üksnes “loakriteeriumi” otsustamisega ilma, et kaebuse lubatavuse küsimus üldse tõusetuks. Seda juhul, kui kõrgemasse kohtusse edasi kaebamise lubamise küsimuse lahendab madalama astme kohus oma otsuses, mistõttu kaebuse esitamist ei järgnegi (või kui kaebus siiski esitatakse, jätab kõrgem kohus selle kui mittelubatava läbi vaatamata).

Vaadeldes erinevate riikide erinevate instantside menetlusloa andmise aluseid, võib eristada järgmisi küsimusi, millele jaatava vastuse andmisel tuleb võtta asi menetlusse²²⁰:

1. Kas kaebuses on tõstatatud õigusküsimus, mis on oluline kohtupraktika ühtlustamise või suunamise seisukohalt (see on näiteks Soome ülemkohtus asja menetlusse võtmise aluseks)²²¹;

²¹⁹ W. Zeiss (viide 58), S. 243; W. Gollwitzer (viide 42), S. 4.

²²⁰ Seejuures ei pea loa andmise alusteks olema kõik toodud küsimused, vaid need varieeruvad vastavalt sellele, milles on seadusandja näinud kohtu funktsiooni.

²²¹ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, S. 8

2. Kas kaebus annab aluse väita, et madalama astme kohus on vääralt kohaldanud materiaalõigust ja kas see on viinud vale lahendini (Eesti kõigi menetlusseadustike menetlusloa andmise alus);
3. Kas kaebus annab aluse väita, et madalama astme kohus on rikkunud menetlusõigust ja see rikkumine on kausaalne lahendi suhtes, st peab olema võimalus, et otsus oleks selle vea puudumisel vähemalt võinud tulla teistsugune (teine Eesti kõigi menetlusseadustike menetlusloa andmise alus);
4. Kas kaebus annab aluse väita, et esineb muu viga, mis on tinginud vale lahendi.

Kuigi loa andmise alused võivad erinevates menetlustes erineda, on olemas teatud ühisjoon, mis hõlmab kõiki ülalesitatud menetlusse võtmise aluseid – menetlusse võetakse kaebus juhul, kui selles esitatud argumendid on aluseks põhjendatud kahtlusele²²², et asjas on ühel või teisel põhjusel vajalik kõrgeima kohtu lahend. Rõhk tuleb panna sõnapaarile “põhjendatud kahtlus”, sest just selles peitub erinevate menetlusloa andmise aluste ühisjoon. Viimane omakorda annab ilmekalt edasi loamenetluse olemuse – sisuliselt tähendab see otsustamist, kas konkreetne kaasus väärrib kaebeinstantsi poolt läbi vaatamist.

Seega on tegemist kriteeriumiga, mis ei ole paigutatav kaebuse lubatavuse ega põhjendatuse alla, vaid paikneb nende vahepeal. Menetlusloa võib jätta andmata kaebusele, mis iseenesest täidab kõik formaalsed nõuded. Seda illustreerib ka Soome õigusteadlaste seas esindatud seisukoht, et kõrgeima kohtu menetlus on jagatud menetlusökonoomika kaalutlustel kahte ossa, esimeses otsustatakse ainult loa küsimus. Kui protsessuaalsed eeldused on täidetud, pääsevad kõik soovijad esimesse etappi. Seevastu ainult menetlusloakünnise ületamine avab tee teise etappi.²²³ Samas ei otsustata loamenetluses seda, kas kaebus on põhjendatud – vastasel juhul ei oleks põhimenetlust enam vajagi. Erialakirjanduses rõhutatakse, et loamenetluses ei lahendata õigusküsimust, s.o ei selles ei toimu subsumeerimist. Lahendatav küsimus on üksnes see, kas kaebus võetakse kõrgeima kohtu menetlusse või jõustub madalama astme kohtu otsus. Menetluse raames vaadatakse ainult seda, kas on olemas seaduses sätestatud kaebealused ega võeta seisukohta selle suhtes, kas madalama astme kohtu otsus on õige või vale. Loamenetluses otsustatakse, millised asjad võetakse kõrgeima kohtu menetlusse.²²⁴ Seda seisukohta on esindanud ka Inimõiguste komisjon, kes on leidnud, et

²²² Sellele viitab näiteks Eesti menetlusseadustike menetlusse võtmise aluseid reguleerivates normides sisalduv fraas “kassatsioonis esitatud väited võimaldavad arvata”

²²³ I. Lager (viide 136), s. 13; O. Heinonen (viide 61), s. 403.

²²⁴ Muutoksenhakutoimikunnan jatkokmietintö 2002:8, s. 39.

Euroopa Inimõiguste Konventsiooni art. 6 ei ole kohaldatav loamenetlusele, kuna selle raames ei otsustata isikule esitatud kriminaalsüüdistuse või tema tsiviilõiguste- ja kohustuste üle.²²⁵

Eeltoodust nähtub, et loamenetluses raames kontrollitakse kaebuse iseseisva kvalitatiivse tunnuse esinemist, mida tuleb eristada kaebuse lubatavusest ja põhjendatusest. Lähtudes käsitletud tunnuse olemusest, võiks seda parema mõiste puudumisel nimetada tingimisi menetlemisväärsuseks.

Menetlusbüroo võiks seega defineerida kui kaebuse menetlemisväärsusest tulenevat kaebeinstantsi kohustust kaebus läbi vaadata ning loamenetluse all tuleks mõista menetlust, milles tehakse kindlaks kaebuse menetlemisväärsus.

3.1.4 Loamenetlus ja eelmenetlus

Loamenetlus võib olla tihedalt seotud eelmenetlusega. See kehtib loomulikult üksnes juhul, kui loamenetlus toimub kõrgeimas kohtus. Ka sellisel juhul ei ole siiski loa- ja eelmenetluse ühendatus obligatoorne. Põhimõtteliselt võib eristada riike, kus loamenetlus ja kaebuse menetlemine on eraldatud, ja riike, kus loaküsimus lahendatakse kaebuse menetlemise raames.

Esimesse gruppi kuuluvad näiteks Rootsi ja Soome. Kõrgeima kohtu menetlus on Soomes selgelt kaheastmeline – kõigepealt otsustatakse see, kas luba antakse ja seejärel alles toimub asja sisuline läbivaatamine. Esiteks kontrollib kohus ainult loa andmise eeldusi. Selline eristamine on igati põhjendatud – loa ja kaebuse argumendid võivad olla Soomes ja Rootsis erinevad. Kui kaebuse sisuks on ikkagi madalama astme kohtus tehtud vead, siis loataotluses tuleb ära näidata, miks konkreetne asi on tähtis kohtupraktika suunamiseks või selle ühtsuse tagamiseks.²²⁶

Eestis ja Saksamaal on seevastu olukord teine. Vaadeldes Eesti menetlusseadustikke, näeme et loamenetlust ja eelmenetlust käsitletakse ühtsena. Sama kohtukoosseis, kes võtab seisukoha kaebuse menetlemise põhjendatuse suhtes, jätab kaebuse läbi vaatamata ka juhul, kui selles esinevad menetlemist välistavad puudused.

Veelgi ilmsemalt tuleb loamenetluse ja eelmenetluse põimumine esile saksa kriminaalmenetluses, kus kaebuse läbi vaatamata jätmise üle otsustab asja menetlev kohtukoosseis, kellel on mitmesuguste aluste esinemisel õigus lahendada asi määrusega.

²²⁵ Oll v Estonia, 01/07/1998

²²⁶ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 77.

Kohtul on järgmised võimalused:

- a) kaebuse kui lubamatu (*unzulässig*) tagasilükkamine, kui see ei vasta formaalsetele nõudmisete²²⁷;
- b) Ilmselgelt põhjendamatu kaebuse ühehäälnelise tagasilükkamine prokuratuuri põhjendatud taotluse alusel;
- c) Vaidlustatud otsuse tühistamine määrusega, kui kolleegium ühehäälselt leiab, et kohtualuse isiku kasuks esitatud kaebus on põhjendatud;
- d) Asja lahendamine otsusega kõigil ülejäänud juhtudel, kui puudub eriregulatsioon, mille alusel tuleks asi lahendada määrusega.²²⁸

Seega iseseisev loamenetlus puudub, menetlusloa küsimusena võib vaadelda varianti b). Tegemist on aga eelmenetluse osaga, kus läbi vaatamata jätmine on võrdne teiste alustega, mis võimaldavad lahendada kaebuse määrusega. Loamenetluse kui sellise puudumist rõhutab veelgi kohtu võimalus teha madalama astme kohtu otsust muutvaid määrusi juhul, kui kaebus on ilmselgelt põhjendatud, nagu seegi, et kõrgeim kohus ei ole kohustatud kaebusi määrusega lahendama.²²⁹ Madalama astme kohtu otsuse määrusega muutmise võimalust võib kasutada ainult juhul, kui revisjon on esitatud kohtualuse kasuks. Peab olema konsensus põhjendatuse suhtes. Kohtud on kasutanud seda ainult siis, kui on tegu ilmselge veaga, piisab lühikesest põhjendusest ja asjas puudub keeruline õigusküsimus. Prokuratuuri taotlust pole vaja, kuid prokuratuurile tuleb anda võimalus võtta seisukoht.²³⁰

Mõneti üllatav on, et seadusandja pole Riigikohtule analoogset võimalust ette näinud. Täiesti põhjendatud oleks võimalus lahendada ilma põhimenetluseta määrusega kohtuasju, milles ilmneb seaduses toodud loetelus sisalduv oluline menetlusõiguse rikkumine. Need rikkumised on küll harvad, kuid neid siiski esineb. Tähelepanu väärib see, et näiteks väärteloasjades on ringkonnakohtul võimalik eelmenetluses saata asi olulise menetlusõiguse rikkumise puhul määrusega maa- või linnakohtule uueks arutamiseks (VTMS § 143 lg 1), Riigikohtul selline võimalus aga puudub. Ratsionaalne põhjendus selliseks vahetegemiseks puudub, mistõttu on ilmselt tegemist lihtsalt lüngaga. Seega oleks ettepanek ka Riigikohtule sarnane pädevus anda.

²²⁷ Esimesel juhul võib kõrgeim kohus kaebuse tagasi lükata, kui pole järgitud menetluslikke nõudeid kaebuse esitamise korra või kaebuse vormistamise suhtes. Selle alla kuuluvad esiteks juhud, kui puudub legitimatsioon kaebuse esitamiseks. Näiteks, kui kaebus esitatakse enne otsuse tegemist või kui on loobutud kaebeõigusest Samuti käib siia alla olukord, kui kaebaja olukorda ei ole kaevatava otsusega kahjustatud. Näiteks lükatakse sel alusel kaebus reeglina tagasi juhul, kui vaidlustatud on kohtuotsuse motivatsiooni, mitte aga lõpptulemust. Kaebuse mittelubatus võib veel tuleneda kaebuse olulistest põhjendamispuudustest, st, kui ei vaidlustata õiguslikke vigu, vaid vaieldakse vastu tuvastatud faktilistele asjaoludele. Mittelubatus alla käivad ka kaebused, mis esitatakse juba jõustunud otsuse suhtes või kui kaebuse esitamise võimalus on seadusega välistatud. (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1787-1788).

²²⁸ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1786.

²²⁹ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1788.

²³⁰ E. W. Hanack (viide 96), s. 311-312.

3.2 *Valikukriteeriumid kõrgeimas kohtus läbivaadatavate kaebuste selekteerimisel*

3.2.1 Kõrgeima kohtu funktsioonide ja kohtusse pöördumise aluste vaheline seos

Kaebesüsteemi võib vaadelda sisulisest või menetluslikust aspektist.²³¹ Kõrgeima kohtu jaoks on tähtsam küsimus see, milliseid kaebusi ta läbi vaatab, s.o, millised on menetlusloa andmise alused. Viimastest sõltub omakorda vähemalt osaliselt kasutatav loamenetluse mudel. Seetõttu tulebki esmalt käsitleda kaebuse menetlusse võtmise aluseid ja seejärel küsimust, millises menetluses tuleks otsustada loa andmine või sellest keeldumine.

Just kõrgeimasse kohtusse pöördumise alustes ilmnevad kõige paremini kohtu funktsioonid ja nende vahekord. Eristada võib kahte erinevat mudelit, millest esimese puhul on olulisel kohal konkreetses kohtuasjas õiglase lahendi saavutamine, teise puhul on esiplaanil kohtupraktika suunamine ja ühtlustamine. Erinevate mudelite piir ei pea tingimata jooksuma riikide vahel, vaid menetlusse võtmise alused võivad olla erinevad sama riigi erinevates menetlusseadustikes, mida võib näha Saksamaa näitel. Põhjus peitub asjaolus, et erinevates menetlustes on vajadused erinevad. Kriminaalmenetluse puhul, mis oma iseloomust tulenevalt riivab isiku põhiõigusi kõige tugevamalt, on põhjendatud püüdlemine tõe täieliku väljaselgitamise²³² poole. W. Nassall väidab: “Kriminaalõiguses ei saa selle intensiivse sekkumise tõttu isiku põhiõigustesse piirata eeltoodud moel [s.o samal moel, nagu seda tehti Saksa tsiviilmenetluses – S.L.] kassatsioonioõigust, nii saabki Saksamaal pöörduda kõrgeimasse kohtusse, kui kaebaja leiab, et kohtud on rikkunud materiaali- või menetlusõigust.”²³³

Seevastu tsiviilmenetluses ei peeta seda nii oluliseks, tähtis on eelkõige õigusrahu saavutamine tänu vaidlusküsimuse siduvale lahendamisele. Et Saksa ülemkohtu koormust leevendada, toodi seelses tsiviilõiguses “teadlikult üksikjuhtumi õiglus ohvriks”.²³⁴ Kõrgeima kohtu ülesanne on eelkõige kohtupraktika ühtsuse kindlustamine ja õiguse edasiarendamine. Menetlus teenib küll ka poolte huve, kuid kollisiooni puhul tuleb eelistada ülal mainitud

²³¹ T.Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 76.

²³² KrMK § 2 kohaselt on kriminaalmenetluse ülesanne kuritegude kiire ja täielik avastamine, süüdlaste väljaselgitamine ja seaduse õige kohaldamise tagamine, et igalüks, kes on toime pannud kuriteo, saaks õiglase karistuse, ja et ühtegi süüütut ei võetaks kriminaalvastutusele ega mõistetak süüdi.

²³³ W. Nassall (viide 145), S. 1348.

²³⁴ Rudolf Nirk (viide 116)

ülesannetest tulenevat lahendust. Poolte huvid peavad vastuolu korral teiste huvide ees taanduma.²³⁵

3.2.2 Madalama astme kohtu viga loa andmise alusena

Mudeli, kus keskseks menetlusloa andmise aluseks on madalama astme kohtu tehtud viga, puhtaks näiteks on Eesti²³⁶, kus erinevus puudub ka erinevate menetlusõiguse harude vahel. Kõigis menetlusseadustikes sätestatud menetlusloa alused on järgmised:

1. Kassatsioonis esitatud väited võimaldavad arvata, et kohus on ebaõigesti kohaldanud materiaalõigust või on oluliselt rikkunud menetlusõigust;
2. Kassatsioonis vaidlustatakse materiaalõiguse kohaldamise õigsus või taotletakse kohtuotsuse tühistamist menetlusõiguse olulise rikkumise tõttu ja Riigikohtu otsus on oluline seaduse ühetaolise kohaldamise seisukohalt.

Seejuures on nii AKKS § 48 lg 2, TsMS § 349 lg 1, kui ka VTMS § 160 lg 4 sõnastatud kohustuslikena – “kohus võtab asja menelusse”. Seega ei jäeta kohtule loamenetluses kaalutlemisruumi, kas võtta aluse esinemise puhul asi menelusse või mitte. Kohus ei või kaebuse menelusse võtmisest keelduda, kui kaebusest ilmneb, et madalama astme kohus võis kohaldada materiaalõigust valesti või rikkuda oluliselt menetlusõigust.

Kõige selgemaks menelusse võtmise aluseks on oluline menetlusõiguse rikkumine²³⁷, kuna olulised rikkumised on seadustikes looteluna antud.²³⁸ Selliste rikkumiste puhul eeldatakse vaieldamatut põhjuslikku seost rikkumise ja otsuse sisu vahel (just need on need rikkumised, mille puhul võiks koheselt määrusega asja madalama astme kohtule tagasi saata).²³⁹ Kohtud võivad lugeda menetlusõiguse oluliseks rikkumiseks ka muid rikkumisi peale seaduses loetletute. Kohtud on seda pädevust ka kasutanud ning Riigikohtu kolleegiumide praktika alusel on menetlusõiguse oluliste rikkumiste loetelu pikenenud. Seaduses loetlemata juhtudel

²³⁵ Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.graf-und-kollegen.de> (21. mai 2004. a).

²³⁶ Vigade parandamine kõrgeima kohtu funktsioonina tuleb kriminaalmenetluses loaluste kõrval ilmekalt esile seeläbi, et *de lege lata* on võimalik n.n piiramatu kassatsioon, s.o kaebuse esitamisel ei pea taotlema menetluluba, kui apellatsioonikohtu otsus on kohtualusele raskem kui esimese astme kohtu otsus.

²³⁷ Menetlusõigus on määratletav selle järgi, kas küsitav norm määrab tee, kuidas kohtunik lahendini jõuab. Menetlusõigust on rikutud, kui mõni seaduse poolt ettekirjutatud toiming on ära jäänud, vigadega läbi viidud või kui toiming ei olnud üldse lubatud. (T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1077).

²³⁸ AKKS § 39lg 3, TsMS § 333 lg 1, VTMS § 150 lg 1.

²³⁹ R. Zöllner (viide 93), S. 1287

kehtib aga klausel, et isik peab kaebuses ära näitama, et rikkumise ja otsuse sisu vahel vähemalt võis olla põhjuslik seos.²⁴⁰

Mis puutub materiaalõiguse ebaõiget kohaldamist, siis nagu menetlusse võtmise aluseks on üksnes oluline menetlusõiguse rikkumine, ei ole kahtlemata põhjendatud igasuguse tõlgendamisvea käsitlemine sellise materiaalõiguse väärta kohaldamisena, mis tingiks kaebuse menetlusse võtmise kõrgeimas kohtus. Saksa kirjanduses seatakse materiaalõiguse kohaldamise vaidlustamisele veelgi rangemad nõuded kui väidetava menetlusõiguse rikkumise puhul. Nimelt kui menetlusõiguse rikkumise puhul peab kaebaja ära näitama, et põhjuslik seos rikkumise ja otsuse tulemuse vahel võis esineda, siis materiaalõiguse vale kohaldamise puhul, tuleb kaebuses esile tuua see, kuidas konkreetse normi väärkohaldamine otsuse sisu mõjutas.²⁴¹ Selline lähenemine on põhjendatud, kuna materiaalõiguse kohaldamise mõju otsuse sisule on vahetum. Võiks öelda, et norm, mida kohus on väärtalt kohaldanud, peab olema asjassepuutuv. See tähendab, et normi õige kohaldamise puhul oleks jõutud teistsuguse tulemuseni. Kohus ei pea menetlema asju, kus materiaalõigust on küll väärtalt kohaldatud, kuid see ei ole halvendanud kaebaja positsiooni. See on võimalik näiteks juhtudel, kui kohus on väärtalt kohaldanud normi, mis tegelikult lõpplahendit ei mõjuta või kui kohus väärtalt mõttekäigust hoolimata (näiteks lähtunud erinormi asemel üldnormist, mis aga konkreetses asjas andis sama tulemuse) on jõudnud samale tulemusele, millele oleks jõutud siis, kui normi oleks õigesti kohaldatud. Kohtu kohustus ka selliseid, mitteolulisi vigu parandada ei ole menetlusökonomika seisukohalt mõttekas ega anna ka poolte jaoks midagi. Erinevates riikides²⁴² on kasutusel regulatsioon, mis välistab üldse kaebeõiguse isikuil, kelle õiguslikku positsiooni ei ole halvendatud. Tavaliselt ei ole isikul ka õigust vaidlustada üksnes otsuse motivatsiooni.²⁴³ Sel puhul kontrollitakse esmalt, kas isik on üldse õigustatud kaebama. Erandina tuleks menetlusse võtta asjad, kus tehtud vead on niivõrd teravad²⁴⁴, et ohustavad kohtuvõimu autoriteeti või omavad sümptomaatilist iseloomu. See, milline viga on piisavalt

²⁴⁰ R. Zöllner (viide 93), S. 1287

²⁴¹ R. Zöllner (viide 93), S. 1287

²⁴² Määratakse, kas apellatsioonikohtus on teinud otsuse kaebaja kahjuks, tuleb vaadata lisaks apellatsioonikohtu otsuse resolutsioonile seda, kas ta ise on esimese astme kohtu otsuse peale kaevanud ja mis oli kaebuse tulemus. Kindlasti ei saa kõrgeimale kohtule kaevata pool, kes on rahuldunud esimese astme kohtu otsusega ja kelle olukord ei ole ringkonnakohtus halvenenud. Kui ta kaotas osalt juba esimese astme kohtus, siis selles osas on otsus jõustunud. Samuti ei saa kõrgeimas kohtus taotlema enam kui taotleja ringkonnakohtus. Küll võib kaevata isik, kes esimese astme kohtu otsuse peale ei ole kaevanud, kuid kelle olukord on teise astme otsusega halvenenud. (T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 70).

²⁴³ M. Savola. Muutoksenhaku. – Lakimies 6/97. S. 930.

²⁴⁴ Nt juhtum, kus esimese astme kohus avas süüteo koosseisu (KarS § 12) elemendid järgnevalt: "subjektiivses mõttes on see kohtualuse psüühika ehk hing, mis oli tegev teatud resultaadi tekitamisel ja objektiivses mõttes moodustab tahtesüü kuriteo mehaanika, resultaadi tekkimine, mis on ühenduses inimese käitumisega". Riigikohtu kriminaalkolleeegium on asjas 3-1-1-148-03 13. jaanuaril 2004. a tehtud otsuse (RT III 2004, 4, 40) punktis 10.2 märkinud, et kolleeegiumile jääb selle lause tähendus arusaamatuks.

raske, et ohustada kohtuvõimu autoriteeti, on hindamise küsimus ja täpseid kriteeriume ei ole võimalik välja tuua. Kindlasti tuleks menetleda asju, kus kohtu väljaõeldud seisukoht käib mingis osas risti vastu seaduses sätestatuga. Sümpomaatiline iseloom tähendab, et veal on reaalne oht korduda. Selle kindlaks tegemisel võib aluseks võtta analoogsete kohtuasjade hulga, samuti võib kohtuotsuse põhjendusest nähtuda, et kohtunik või kohtukolleegium on välja kujundanud mingisuguse eksliku seisukoha ja võib eeldada selle seisukoha kordamist sama kohtuniku või kohtukolleegiumi poolt.

Kõnealuste vigade parandamise kohustus ei tule aga enam niivõrd kohustusest parandada madalamate kohtute vigu, vaid kohtupraktika ühtsuse tagamise kohustusest. Teiseks situatsiooniks, milles tuleb kohtupraktika ühtlustamine menetlusse võtmise alusena kõne alla, on olukord, kui loa andjad küll ei leia, et madalama astme kohus oleks teinud vea, kuid leiavad, et antud õigusküsimus omab sellist tähendust, et kohtupraktikat on vaja ühtlustada Riigikohtu lahendi kaudu. See tähendab, et peetakse vajalikuks rõhutada üle madalama astme kohtu seisukohta. Kuna Riigikohus ei saa reeglina väljuda kassatsioonkaebuse piirest, saab n.ö juhtnõoriotsuse aluseks olla ainult asi, kus on tõstatatud õigusküsimus, kusjuures see sama küsimus peab omama konkreetsest kohtuvaidlusest väljapoole ulatuvat tähendust.

Eestiga põhimõtteliselt sarnane on kehtiv Saksa kriminaalmenetluse regulatsioon. Kassatsiooni aluseks see, et otsus tugineb seaduse rikkumisele. Rikkumine peab olema otsust mõjutanud²⁴⁵, s.o otsus oleks õiguse õige kohaldamise puhul tulnud teistsugune. See põhjuslik seos ei pea olema tõendatud, piisab sellest, kui on olemas kahtlus, et otsus põhineb veal. Ainult juhul, kui side on välistatud või puhtteoreetiline, puudub põhjuslik seos (“tõendamiskoormis” on revisjonikohtul).²⁴⁶

Kui kohus peab revisjoni ilmselgelt põhjendamatuks, võib ta aga jätta kaebuse läbi vaatamata (StPO § 349¹ Abs 2). Keskse tähendusega mõiste on “ilmselgelt põhjendamatu”. Tegemist on määratlemata õigusmõistega ja Ernst-Walter Hanack märgib, et selle sisu suhtes lähevad arvamused tugevalt lahku, lisades ühtlasi: “Mingit täpset, igal juhtumil abiks olevat definitsiooni pole leitud ega saagi leida.”²⁴⁷

Valitseva arvamuse kohaselt on kaebus ilmselgelt põhjendamatu siis, kui iga vastava ala asjatundja jaoks on ilma pikema kontrollita selge püstitatud õigusliku probleemi olemus, kuidas neile vastata ja et revisjoni põhjendustel ei ole alust.²⁴⁸ Asjas selguse saamise kiirus ei ole siiski peamine kriteerium. Tooniandev on see, et kõik otsustajad oleksid seisukohal, et asi

²⁴⁵ C. Roxin (viide 144), S 411.

²⁴⁶ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S.1083.

²⁴⁷ E. W. Hanack (viide 96), s 303.

²⁴⁸ E. W. Hanack (viide 96), s 303, sama Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1790.

tuleb ilma kahtluseta lahendada ühel kindlal moel. Juhul, kui vähemalt üks otsustavatest kohtunikest kaalub poolt ja vastu argumente pikemalt ja väljendab kahtlusi, ei ole tegemist ilmselgelt põhjendamatu kaebusega, s.t ühe kohtuniku arvamuse alusel tuleb asja menetleda. Eeskätt on ilmselgelt põhjendamatud kaebused, mis ilma uute asjaoludeta sisaldavad õigusküsimusi, milles kõrgeim on juba varasemas praktikas seisukoha võtnud. "Ilmselge põhjendamatus" ei sõltu kaebuse ulatuslikkusest ja argumentide paljususest. "Ilmselguse" hindamisel on revisjonikohtule jäetud diskretsiooniruum, mille piire ei tohi omavoliliselt ületada. Üksmeel peab olema kõigis tagasilükkamise põhjuse olulistest punktides.²⁴⁹

Meyer-Goßner leiab seevastu, et: "lihtsa" ja "ilmselge" põhjendamatus vaheline vahetegu on puhtteoreetiline. Revisjonikohtute praktikas on "ilmselgusest" ammugi kaugemale mindud ja sel alusel lükatakse tagasi kõik põhjendamatud kaebused, mille puhul ei tundu sisuline menetlemine mõttekas. See on põhjendatud, kuna revisjonimenetlus ongi suures osas kirjalik. Mitte "ilmselgus" ei ole selleks meetmeks, mis garanteerib vaid põhjendamatu kaebuste eelmenetluses tagasilükkamise, vaid [prokuratuuri] taotluse ja ühehäälsuse nõuded."²⁵⁰

Mainimist väärrib asjaolu, et saksa käsitluse kohaselt ei ole kaebus revisjonikohtule lubatav, kui kaebuse põhjendustest ilmneb, et kaebus ei ole esitatud õigusküsimuse peale, vaid vaidlustatakse tõendite hindamist ja otsuses tõendatuks loetud asjaolude õigsust. Tegemist on juhtumitega, kui kaebuse esitaja tuletab otsuse vigasuse ainuüksi faktilisi asjaolusid puudutavatest väidetest, mida vaidlustatav otsus ei toeta või kui kaebaja ise tõendeid hindama asub.²⁵¹

3.2.3 "Pretsedendisüsteem"

3.2.3.1 Kujunemislugu

Nagu eelnevalt käsitletud, on viimase paarikümne aasta peale tagasi vaadates erinevate riikide kõrgeimate kohtute funktsioonide rõhuasetuses täheldatav nihe, kus konkreetse asja õiglase lahenduse saavutamise eesmärk taandub üha enam kohtupraktika suunamise funktsiooni ees. Kajastub see tendents kohtusse pöördumiseks loa andmise aluste muutumises.

Teenäitajaiks võib pidada Põhjamaid. Rootsis kehtib regulatsioon, kus loamenetluses rõhutakse kaebuse kõrgeima kohtu menetlusse võtmise peamise alusena kohtupraktika

²⁴⁹ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1791

²⁵⁰ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1119.

²⁵¹ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1104-1105.

suunamist ja selle ühtsuse tagamist, 1971.aastast²⁵², Soomes 1980. aastast²⁵³. Sama põhimõte on kasutusel ka Norras ja Taanis.²⁵⁴ Neis maades ei ole kaebajatel, kes loataotluses rõhuvad väitele, et kohus on rikkunud materiaali- või menetlusõigust, edu loota.²⁵⁵ Seda, et taoline lähenemine võib tulevikus omandada üha suurema rolli, näitab asjaolu, et sama teed on minemas isegi Saksamaa.²⁵⁶

Seejuures on erinevates riikides aset leidnud protsess sarnane – üleminek n.ö pretsedendikohtule on toimunud “hiilivalt”. Esmalt seatakse põhimõttelise tähenduse või pretsedendieelduse nõue menetlusloa alusena sisse vaid väiksemates asjades – väikeste süütegude (väärtegude) ning kehtestatud piirist allapoole jäävate hagihindadega tsiviilasjade puhul. Seejärel, mõni aeg hiljem, kui on selgunud, et kõrgeima kohtu koormus on endiselt suur, on vastav süsteem võetud kasutusele kõigi asjade puhul. Seejuures kasutatava retoorika kohaselt tagatakse uuendusega kõigi võrdne juurdepääs kõrgeimale kohtule.²⁵⁷

Heaks näiteks on Soome kõrgeima kohtu loasüsteemi kujunemislugu. Esimesed kõrgeimasse kohtusse kaebamise piirangud seati sisse juba 1922/23. a.²⁵⁸ Seejuures piirati kõrgeima kohtu poole pöördumist just vaidluse eseme väärtusest või karistuse suuruselt sõltuvalt. Nende asjade puhul, mis jäid allapoole sätestatud piiri, oli õigus menetlusse võtmist taotleda vaid siis, kui kaebaja näitas ära, et asi omab pretsedendina konkreetsest kaasusest välja ulatuvat tähendust või kui vaidlus omab kaebaja jaoks erilist tähendust laiemalt kui konkreetsetes asjas.²⁵⁹ 1955. a allutati loanõudele ka ülejäänud asjad²⁶⁰, kuid menetlusloa andmise alused olid teised: kuni 1980. aastani kehtinud regulatsiooni kohaselt pidi kõrgeim kohus asja menetlusse võtma juhul, kui oli alust eeldada, et ringkonnakohtu otsust tuleks muuta²⁶¹, s.o apellatsioonikohus oli teinud otsust mõjutava vea. Sama kehtis ka Rootsi puhul: kuni 1971. aastani võttis Rootsi kõrgeim kohus asja menetlusse, kui kaebaja suutis ära näidata, et madalama astme kohtu otsust tuleks muuta (*ändringsdispens*), teiseks aluseks selle kõrval oli *intressedispens*, ehk siis menetlusse võtmine, kui isik näitab ära, et asja menetlemine omab tema jaoks erilist tähtsust.²⁶² Kui kõrgeim kohus jättis kaebuse läbi vaatamata, tähendas see

²⁵² P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 116.

²⁵³ S. Laukkanen (viide 6), s. 345.

²⁵⁴ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 34-35.

²⁵⁵ L. Laurin. Överklagande till Högsta Domstolen i Sverige – problem och erfarenheter. – Defensor Legis 3/98. S. 500

²⁵⁶ Martin W. Huff, NJW-aktuell 7/2003 S. XII

²⁵⁷ Soome kohta märgib nt M. Tulokas (M. Tulokas (viide 196), s. 409) ühe põhjusena, miks 1980. a viidi sisse uus loasüsteem, “oli see, et vana süsteem seadis kaebajad ebavõrdsesse olukorda – väiksemates asjades kaevata ei saanud.”

²⁵⁸ M. Miettinen (viide 7) s. 135.

²⁵⁹ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 10.

²⁶⁰ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 22.

²⁶¹ J. Virolainen (viide 8), s. 458

²⁶² L. Laurin (viide 255), s. 497.

ringkonnakohtu otsusega nõustumist kõrgema kohtu poolt.²⁶³ Kirjeldatud piirangud ei täitnud oma ülesannet – kaebusi ei jäänud märkimisväärset vähemaks.²⁶⁴ 1980-ndate alguseks oli kõrgeim kohus tõsiselt ülekoormatud.²⁶⁵ Sellest tulenevalt viidigi sisse muudatus, mille kohaselt kõrgeim kohus vaatab läbi põhimõtteliselt ainult asju, millel on pretsedendieeldused.²⁶⁶

3.2.3.2 Pretsedendieeldus menetlusloa andmise alusena

Kohtuteks, kus ilmselgelt on pandud rõhk madalama astme kohtute praktika suunamisele, võib Soome ja Rootsi ülemkohtuid. Mõlemas riigis on esimeseks ja tähtsaimaks²⁶⁷ menetlusse võtmise aluseks nn pretsedendieeldus.²⁶⁸

Pretsedendieeldus tähendab, et seaduse kohaldamiseks muudes samalaadsetes asjades või kohtupraktika ühtlustamiseks on vajalik kõrgeima kohtu seisukoht. Konkreetsetes kaasuses avalduval probleemil peab olema üldine õiguslik tähendus.

Pretsedendieeldus kujutab endast ühest küljest teatavat tulevikku suunatust, millele viitab Soome menetlusseadustikus kasutatud sõnastus “seaduse kohaldamise jaoks muudes samalaadsetes asjades”. See tähendab, et luba tuleb anda juhul, kui eeldatavasti tuleb tulevikus ette sarnaseid õigusvaidlusi ja nende jaoks on vajalik juhtnööri andmine. Seevastu kohtupraktika ühtlustamine on minevikku suunatud – asjas võib olla pretsedent juba olemas, kuid madalama astme kohtud ei pea sellest kinni, samuti võib apellatsioonikohtute praktika ebahühtne sama kohtu siseselt või erinevate kohtute vahel lahknev.²⁶⁹ Peamisteks juhtumiteks, kui õigusüldsus vajab juhtnööre seaduse tõlgendamisel või muu õigusliku küsimuse lahendamisel, loetakse vaidlusaluses küsimuses praktika puudumist või selle vastuolulisust.²⁷⁰ Kõrgeim kohus peaks tegutsema juhul, kui kohtupraktika on erinev või kui uue õigusakti puhul on tekkinud tõlgendamisprobleemid.²⁷¹ Peamine juhtum on muidugi see, kui asjas pretsedent puudub. Aga ka juhul, kui asjas on pretsedent olemas, ei ole asja menetlusse

²⁶³ Muutoksenhakutoimikunnan mietintö 1978, s. 12.

²⁶⁴ J. Virolainen (viide 8), s. 459, sama M. Miettinen (viide 7), s. 146.

²⁶⁵ S. Laukkanen (viide 6), s. 345.

²⁶⁶ J. Virolainen (viide 8), s. 459.

²⁶⁷ Seda, et valdav osa asjadest võetakse menetlusse pretsedendieeldusel, näitab avaldatud otsuste osakaal kõigist lahendatud asjadest. (J. Virolainen (viide 8), s. 459).

²⁶⁸ Soome kohta vt Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 8; Rootsi kohta C.-J. Cosmo (viide 115), s. 227.

²⁶⁹ S. Laukkanen (viide 6), s. 348.

²⁷⁰ Vt Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 9; T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 72.

²⁷¹ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 72.

võtmine välistatud – nt juhul, kui madalama astme kohus on pretsedenti väärtalt tõlgendanud.²⁷² Loomulikult võib muuta ka kinnistunud praktikat, kui see on vajalik muutunud olukorra tõttu.²⁷³

Nii Soome kui Rootsi autorid on pidanud oluliseks rõhutada, et sel alusel menetlusse võtmise puhul ei ole oluline, kas ringkonnakohtu otsus on kõrgeima kohtu meelest õige või väär. Loa võib anda ka juhul, kui ringkonnakohtu lahend jääb kokkuvõttes püsima.²⁷⁴ Kui asjas sisaldub keerukas õigusküsimus, on vajadus pretsedendi järele olemas, isegi kui ringkonnakohtu otsus oli õige.²⁷⁵

Pretsedendieelduse mõiste eriti kitsa tõlgenduse pooldajad on pakkunud välja, et kaebevõimalus antaks ainult juhul, kui esimese ja teise astme kohtute lahendid on erinevad. Seda meetodit ei ole siiski kasutatud ja selle vastu võib esitada kaalukaid vastuväiteid. Erinevatele tulemustele jõudmine võib tuleneda nende kohtute erinevast seisukohast faktiküsimuses, s.o erinevad lahendid ei tähenda tingimata, et tegemist oleks õigusküsimusega, rääkimata sellest, et konkreetsel õigusküsimusel oleks pretsedendiväärtus. Eestigi praktika näitab, et madalama astme kohtud on teinud suhteliselt elementaarseidki vigu, mille parandamine ringkonnakohtu poolt on loomulik samm ja ei tähenda, et kõrgeimal kohtul midagi korrigeerida oleks. Isegi kui ringkonnakohtus on kinnitanud madalama astme kohtu otsust, võib ta olla seda teinud mõnel muul põhjusel ja olla siiski erimeelt mingis õigusküsimuses. Veelgi enam – valesti tehtud otsuseid võib olla ka siis, kui esimese ja teise astme kohtu otsused kokku langevad. Tühistamisprotsent viimatimainitud asjades on loomulikult väiksem kui neil juhtudel, kus esimese ja teise astme kohus on jäänud erinevatele seisukohtadele, kuid see ületab siiski poolt viimastest.²⁷⁶

Igal juhul annab käsitletav menetlusse võtmise alus kohtule vägagi laia diskretsioonivõimaluse. Märkimisväärne on see, et Soome menetlusseadustiku § 30:2 sõnastusest tulenevalt kohus *võib* anda loa, seadus ei kohusta Soomes kohtut andma menetlusluba, tegu on fakultatiivse alusega.²⁷⁷ Ka eelnõu seletuskirjas märgitakse, et menetlusloa andmine on kohustuslik ainult muudel alustel peale pretsedendieelduse.²⁷⁸ Ilmselt kõrgeim kohus kasutabki seda võimalust. Seda näitab asjaolu, et lubade arvus aasta kohta ei ole olnud erilisi kõikumisi, mis annaks arvata, et oleks n.ö häid ja halbu pretsedendiaastaid. J.

²⁷² P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 112.

²⁷³ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 73.

²⁷⁴ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 73, vastukaaluks võib väita, et tegelikult ei tähenda ja ühelgi juhul loa andmine seda, et madalama astme kohtu lahend ei võiks jääda püsima.

²⁷⁵ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 112.

²⁷⁶ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 111.

²⁷⁷ J. Virolainen. (viide 8), s. 461

²⁷⁸ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 73

Virolainen kritiseerib: “See annab alust kahtlusteks, et kui kõrgeim kohus ise otsustab, kellele ja millistes asjades menetlusloa antakse, tahavad kohtu liikmed hoida oma töökoormuse “mõistlikkuse” huvides lubade arvu konstantsena aastast aastasse.”²⁷⁹ M. Tulokas seevastu leiab, et kirjeldatud lähenemine ongi õige. Kui kõrgeimal kohtul on õigus otsustada, kas võtta asi menetlusse, ei ole karta kõrgeima kohtu ülekoormamist – kohus saab ise reguleerida läbi vaadatavate asjade hulka.²⁸⁰

Kui räägitakse kohtuasja pretsedendieeldustest, tuleb vaadata, kuivõrd hästi konkreetne kaasus sobib näidiskaasuseks. Võib juhtuda, et pretsedendi aluseks olevaid asjaolusid ei ole piisavalt esile toodud. Samuti võivad esineda muud protsessuaalsed menetlusse võtmist takistavad seigid, näiteks see, et otsust ei ole vaidlustatud piisavas ulatuses.²⁸¹

Ülalkirjeldatutega sarnane on Saksa tsiviilmenetluse regulatsioon. Kuni 2002. a reformini kehtis Saksa tsiviilmenetluses ülemkohtusse kaebamisel kaks erinevat loasüsteemi – alla 60 000 saksa marga suuruse hagihinnaga ja hagihinnata asjade puhul pidi kaebamiseks loa andma liidumaa kõrgem kohus (*Oberlandesgericht*), s.o otsuse teinud kohus.

Kõrgema hagihinnaga asjade puhul oli Saksa ülemkohtu senatil endal õigus asi jätta läbi vaatamata.

Erinevad olid ka menetlusloa andmise alused. Esimesel juhul pidi vastavalt ZPO § 546 luba antama järgmistel juhtudel:

1. konkreetne kohtuasi omas põhimõttelist tähendust;
2. Kohtu otsus kaldus kõrvale Saksa ülemkohtu või liidu kõrgemate kohtute ühise senati (*Gemeinsame Senat der obersten Gerichtshöfe des Bundes*) seisukohast, kusjuures otsus põhineb kõrvalekalduval seisukohal.

Tähtsaim küsimus on kahtlemata see, mida tähendab mõiste “põhimõtteline tähendus”. Praktikast juurdunud rusikareegli kohaselt käsitleti põhimõttelistena õigusküsimusi, mida ei olnud veel üldse või üheselt lahendatud ja mis puudutasid olulist probleemistikku, milles oli esitatud või võis esitada lahknevaid seisukohti. Saksa konstitutsioonikohtu praktika kohaselt oli tegemist “traditsioonilise, piisavalt piiritletava ja kohtupraktika poolt piisavalt sisustatud õigusmõistega.” “Põhimõttelise tähenduse” mõiste lahtimõtestamisel oli peamiseks pidepunktiks kohtupraktika ühtsuse tagamise ja õiguse edasiarendamise võimaldamine revisjonikohtu praktika kaudu. Seega omab konkreetne kohtuasi põhimõttelist tähendust juhul, kui on oodata, et see küsimus ka edaspidi jälle esile kerkib ja kui seda on kohtupraktikas erinevalt tõlgendatud; täiesti lahtise küsimuse puhul võis põhimõttelisuse

²⁷⁹ J. Virolainen. Korkein oikeus kriisissa. Rovaniemi 1997, s. 7

²⁸⁰ M. Tulokas (viide 196), s. 410.

²⁸¹ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 74.

aluseks olla ka intensiivne diskussioon kirjanduses.²⁸² Põhimõttelisuse lähtekohaks on saksa käsitluse kohaselt alati õigusküsimus ja see ei saa seega iial tuleneda konkreetsete faktiliste asjaolude mõjust, nt suurema isikuteriingi puutumusest kohtuasja lõpptulemusest. Alati on nõutav, et lahendus oleks üldistatav. Kui õigusküsimus on varem kõrgeima kohtu poolt lahendatud, puudub asjal põhimõtteline iseloom. Kui küsimus on diskuteeritav, on olukord muidugi teine, sellisel juhul on ainult loa kaudu võimalik saavutada kõrgeima kohtu poolne seisukoha ülevaatamine. Õigusküsimus on lahendamist vajav siis, kui kõrgeima kohtu lahend teistsuguste faktiliste asjaolude põhjal sunnits otsusele, mida madalama astme kohus ei pea õigeks. Kinnistunud revisjonipraktikale tuleb sellisel juhul aga esitada vastukaaluks uued seni arvesse võtmata argumendid.²⁸³

Kui apellatsioonikohus peab mingit sätet konstitutsiooniga vastuolus olevaks, on see küsimus küll “põhimõtteline”, kuid ei anna alust loa andmiseks. Nimelt on põhiseaduslike küsimuste lahendamiseks Saksa põhiseaduse artikli 100 järgi pädev ainult liidu konstitutsioonikohus. Ainuüksi asja majanduslik tähendus vaidluse poolte jaoks ei ole piisav, nagu seegi, kui samade poolte vahel on teisigi kohtuasju, mille lahendamisele ülemkohtu lahend konkreetsetes asjas kaasa aitaks.²⁸⁴ Samas võib kohtuasjale põhimõttelise tähenduse anda selle üldine, s.o mitte üksnes vaidluse pooltega piirduv majanduslik tähtsus.²⁸⁵

Saksa tsiviilmenetluse seadustiku § 546 lg 1 p-s 2 sätestatud alust – kohtupraktika lahknemist – võib käsitleda põhimõttelise küsimuse liigina, kuna apellatsiooni- ja kassatsioonikohtute seisukohtade lahknevus õiguslikus küsimuses riivab õiguskindlust ja lahendi ettearvatavust ning sellega omandab küsimus konkreetsest kohtuasjast väljaspoole ulatuva mõju.²⁸⁶ Kohus ei pea olema veendunud, et ta kaldub kõrgema kohtu praktikast kõrvale, piisav on tugev kahtlus.²⁸⁷ Kõrvalekaldumine peab olema Saksa ülemkohtu või kõrgemate kohtute ühendatud senati praktikast. Kõrvalekaldumine teise sama tasandi kohtu otsusest ei õigusta iseenesest veel kaebamiseks loa andmist. Tähtsust ei ole sellel, kas erimeelsused tekkisid materiaalõiguse või menetlusõiguse vallas. Reeglina saab seisukohtade lahknevusest rääkida vaid juhul, kui võrreldavad otsused põhinevad samal normil. See ei ole siiski absoluutne nõue, piisab, kui küsimuse all on sama õiguspõhimõtte sisu ja ulatuse määratlemine.²⁸⁸ Erinevuse olulisus eeldab, et liidumaa kõrgema kohtu lahend põhineb sellel teistsugusel seisukohal.²⁸⁹

²⁸² R. Zöllner (viide 93), S. 1282.

²⁸³ R. Zöllner (viide 93), S. 1282.

²⁸⁴ R. Zöllner (viide 93), S. 1282.

²⁸⁵ W. Zeiss (viide 58), S.; 258

²⁸⁶ R. Zöllner (viide 93), S. 1282.

²⁸⁷ W. Zeiss (viide 58), S.; 258

²⁸⁸ R. Zöllner (viide 93), S. 1282-1283.

²⁸⁹ R. Zöllner (viide 93), S. 1282.

Üle 60 000 margase hagihinnaga asjade puhul seisnes erinevus selles, et nende puhul ei olnud vaja otsuse teinud kohtu luba kaebamiseks, kuid ülemkohus võis ZPO § 554b lg 1 alusel jätta põhimõttelise tähenduse puudumisel kaebuse läbi vaatamata.²⁹⁰ Saksa konstitutsioonikohtu täiskogu on leidnud, et hoolimata nimetatud sätte sõnastusest on läbi vaatamata jätmise põhimõttelise tähenduse puudumisel lubatav ainult juhul, kui kaebusel ei olnud (tõenäoliselt) eeldusi eduks. Läbi vaatamata jätmise määrus peab olema põhjendatud, nii et sellest oleks vihje õiguslikule seisukohale, millest tulenevalt asi läbi vaatamata jäeti.²⁹¹ Seega üle 60 000 margase hagihinnaga asjades oli esikohal siiski konkreetse asjas vigade parandamine. Nimetatud piirist allapoole jäävate tsiviilvaidluste puhul aga menetleti üksnes pretsedendieeldusega asju.

Praeguseks on hagihinnal põhinev erinevus kaotatud ja tsiviilasjus on kaebamise lubamise aluseks kõigi asjade puhul põhimõtteline tähendus. Lisaks sellele, et kaotatud on hagihinnast sõltuv loasüsteem (*Wertrevision*) ja kõigile tsiviilasjadele kohaldatakse samu menetlusloa andmise aluseid, on need alused ise mõnevõrra muutunud. Luba antakse juhul, kui vaidlusküsimus

1. evib põhimõttelist tähendust või
2. aitab kaasa ühtse kohtupraktika kindlustamisele või õiguse edasiarendamisele.

Kui varem sisustati põhimõttelise tähenduse mõistet suuresti just kaebuse sobivuse kaudu kohtupraktika ühtsuse kindlustamiseks ja õiguse edasiarendamiseks, siis praegu moodustavad viimased iseseisva loa andmise aluse. Seega tuleb “põhimõttelise tähenduse” sisu ümber vaadata. Mõiste täpne sisu ja piirid on alles välja kujunemata, seetõttu on üheseid tunnuseid raske välja tuua. Tugineda on võimalik reformiseaduse eelnõu arutelu käigus välja öeldud seisukohtadele ning eelkõige Saksa ülemkohtu tsiviilsenatite praktikale. Nimelt on osa senateid, kasutades ära asjaolu, et loa andmisest keeldumise määrusi tuleb motiveerida, püüdnud loa andmise aluseid sisustada. Esile tuleks tõsta V senati määrusi, milles sõnastatud seisukohad on omaks võetud ka mitmete teiste senatite poolt, samuti XI senati V senati omadest lahnevaidseisukohti, mis on põhjustanud hulgaliselt poleemikat. V senat leiab, et põhimõtteline tähendus on asjal, milles ilmneb otsustav ja lahendamist vajav ning võimaldav õigusküsimus, mis võib määratlemata hulgal juhtudel korduda.²⁹² Selliste õigusküsimuste

²⁹⁰R. Zöllner (viide 93), S. 1299

²⁹¹W. Zeiss (viide 58), S. 260, R. Zöllner (viide 93), S. 1299.

²⁹²W. Nassall (viide 145), S. 1346.

näidetena nimetatakse tüüpiliste lepingutingimuste tõlgendusi, tüüptingimustega lepingute ja tariifidega seotud küsimusi.²⁹³

Selles osas nõustub ka XI senat, kes märgib aga, et samuti tuleb põhimõtteline tähendus kõne alla siis, kui küsimus ei ole paljudes asjades ette tulla võiva küsimusega, kuid kui esineb muu alus väita, et avalikkuse huve on eriliselt puudutatud. See tuleb kõne alla asja tegeliku või majandusliku tähtsuse tõttu.²⁹⁴

Lõpuks on põhimõttelise tähendusega tegemist siis, kui vaidlustatav otsus on meelevaldne või on rikutud menetluslikke põhiõigusi, nii et ei ole kahtlust, et konstitutsioonikohus otsuse tühistaks. Kui esineb muu viga, ei ole tegemist piisava põhjusega, isegi, kui viga on kaalukas. Kui eelneva alusel võiks XI senatiga nõustuda, siis häämingut tekitab senati edasine arutluskäik – senat leiab, et üldsuse huvi otsuse korrigeerimiseks saab tulla kõne alla vaid üksikuil erandjuhtumel. Reeglina ei ole üldusel tavalise tsiviilvaidluse puhul mingit huvi. Seega ei mõjuta avalikkuse huve oluliselt ka rasked vead.²⁹⁵

Kohtupraktika ühtsuse tagamine ja õiguse edasiarendamine menetlemise alustena peavad võimaldama ka nende asjade läbivaatamist kõrgeimas kohtus, kus madalama astme kohus on teinud olulise menetlusvea või kui otsus on ilmselgelt vale.²⁹⁶ Õiguse edasiarendamise alusel tuleb luba anda juhul, kui üksikjuhtumi lahendamisel on võimalik anda juhtnõore seaduste tõlgendamiseks või kui küsimus on seadusega ilmselgelt reguleerimata.²⁹⁷ V senat märgib, et õiguse edasiarendamine eeldab kõrgeima kohtu otsust juhul, kui üksikjuhtum pakub ajendit materiaal- või menetlusõiguse tõlgendamise juhtnõoride andmiseks või õiguse lünkade täitmiseks. Selleks on eeldust vaid juhul, kui tüüpiliste või üldistamisväärsede eluliste asjaolude õigusliku hindamise jaoks suuna määravad orienteerumisjuhised täielikult või osaliselt puuduvad.²⁹⁸

Ühtse kohtupraktika kindlustamise alusel tuleb anda luba, kui kohtupraktikas on konkreetses õigusküsimuses olulised lahknevused või kui selline lahknevus on välja kujunemas.²⁹⁹ See alus on V senati arvates klassikaliste divergentsijuhtumite kõrval olemas siis, kui revideeritava õiguse tõlgendamise või kohaldamise vead konkreetse asja lahendusest tulenevalt üldsuse huve tugevalt mõjutavad. Sellega on tegemist juhul, kui ilmselgelt on

²⁹³ <http://www.graf-und-kollegen.de>, 21. mai 2004. a.

²⁹⁴ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, S.68.

²⁹⁵ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, S. 69.

²⁹⁶ <http://www.graf-und-kollegen.de>, 21. mai 2004. a.

²⁹⁷ <http://www.graf-und-kollegen.de>, 21. mai 2004. a.

²⁹⁸ W. Nassall (viide 145), S. 1346.

²⁹⁹ <http://www.graf-und-kollegen.de>, 21. mai 2004. a.

eksitud menetluslike põhiõiguste vastu ja vaidlustatud otsus tugineb sellele veale.³⁰⁰ Lihtne õiguse kohaldamise viga võib aga V tsiviilsenati meelest olla menetlusse võtmise aluseks ainult juhul, kui see konkreetse kaasuse raamest väljudes puudutab üldsuse huve. See alus esinevat siis, kui kohtupraktika ühtsus on ohustatud, kuna konkreetsete asjaolude alusel võib karta vea kordumist või järgimist, avalikkuse põhimõtte mõju tõttu kõigutab usaldust õigusemõistmise vastu tervikuna. Veal peab olema sümptomaatiline tähendus. Kordamis- või järgimiseefekti võib eeldada, kui otsuse põhistus annab esiteks võimaluse üldistamiseks ja teiseks – suure hulga sarnaste suhete tõttu – on oodata hulka sarnaseid kaasusi, millele tõlgenduse võiks üle kanda.³⁰¹

Sama seisukohta on väljendanud ka VII senat³⁰², märkides, et otsuse ilmselge ebaõigus ei ole iseenesest piisavaks menetlusloa andmise põhjuseks. Kaebusele tuleb kohtupraktika ühtsuse tagamiseks luba anda juhul, kui on vaja vältida teravate erinevuste tekkimist või püsimist, kusjuures see sõltub asjaolust, millist tähendust evib vaidlustatud otsus õigusemõistmise kui terviku jaoks. Need eeldused ei ole täidetud ainuüksi sellega, et kohus on konkreetse kaasuse valesti lahendanud, seda isegi siis, kui viga on ilmselge. Loa andmine tuleb kõne alla siis, kui materiaal- või menetlusõiguse tõlgendamisel või kohaldamisel tehtud viga puudutab tuntavalt üldist huvi. Siia hulka kuuluvad juhtumid, kus rikutud on menetluslike põhiõigusi.

V senati seisukohale oponeerib XI senat³⁰³, lähtudes divergentsist kitsas tähenduses ehk objektiivselt kõrvalekaldumisest. Seega saab sel alusel loa anda vaid juhul, kui vaidlustatavas otsuses kaldutakse kõrvale kõrgema või sama astme kohtu seisukohast või kui veal on “sümptomaatiline iseloom”. Ülejäänud juhtudel välistatakse sel alusel loa andmine hoolimata vea kaalukusest. Kohtupraktika ühtsuse tagamine tuleb loa andmise alusena kõne alla juhul, kui kohus teeb vea, mille puhul võib oodata selle kordumist sama või teiste kohtute poolt, ja kui seeläbi võib tekkida või edasi püsida lubamatud lahknevused kohtupraktikas. See võib tulla kõne alla eelkõige juhul, kui apellatsioonikohus püsivas praktikas või viisil, millest tulenevalt on eeldada järeleaimamist, ei arvesta kõrgeima kohtu praktikaga, kuigi otsene vastuolu puudub.³⁰⁴ Veal peab olema “sümptomaatiline iseloom”. Et seda alust piisavalt põhjendada, ei piisa sellest, kui nimetatakse apellatsioonikohtu viga, vaid tuleb selgitada, mis teeb selle vea sümptomaatiliseks. S.o tuleb ära näidata, et viga on omane apellatsioonikohtu väljakujunenud praktikale või millest tulenevalt on alust arvata, et viga võib korduda.

³⁰⁰ W. Nassall (viide 145), S. 1346

³⁰¹ W. Nassall (viide 145), S. 1346.

³⁰² BGH, Beschl. 19.12.2002 – NJW 11/2003, S. 831

³⁰³ Kurikuulus XI senati seisukoht (BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, S. 65).

³⁰⁴ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, S. 66.

Ühetaolise kohtumenetluse tagamise alusel menetlusloa andmiseks ei ole see-eest põhjust siis, kui madalama astme kohus on teinud – ükskõik kui raske ja olulise – vea, kuid puudub vastuolu mõne teise otsusega või kordumisoht. Vea raskus ei oma ZPO § 543 lg 2 p 2 kohaselt mingisugust tähendust. Ei ole tuvastatud, et raske vea puhul oleks kordumisoht suurem kui kerge vea puhul. Elukogemuse alusel võib pigem vastupidist väita. Ka vea ilmsus ei anna alust väita, et on oht selle korduvuseks.

Seejuures märgib XI senat, et valitsuse esitatud eelõu põhjenduste kohaselt puudutavad kaalukad õiguslikud vead avalikke huve tuntavalt. See valitsuse eelnõu seisukoht ei ole aga seaduses väljendust leidnud ja seega ei pea seda tõlgendusel arvesse võtma. ZPO § 543 lg 2 p 2 ei räägi usaldusest kohtu vastu, vaid kohtupraktika ühtsusest. Üldsuse usaldus tuleb pigem kõne alla põhimõttelise tähenduse puhul.³⁰⁵

Erialases perioodikas langes see seisukoht terava kriitika alla; leiti, et taoline tõlgendus ei ole kooskõlas regulatsiooni sõnastuse ega tekkelooga.³⁰⁶ W. Nassall leiab, et kui neid seisukohti võtta sõna sõnalt, ei oleks Saksa ülemkohtu puhul enam üldse tegemist kohtuga. Mis kasu on põhimõtteliste küsimuste lahendamise ülemkohtu poolt, kui ta samas ei näe võimalust oma juhtnõoride järgmise kontrollimiseks üksikjuhtumi puhul, küsib ta retooriliselt. Kas kõrgeima kohtu jaoks, kes on seninigi pidanud valvama õiguse ühetaolise kohaldamise järele, on vahet selles osas, kas tema juhtnõoridest kaldutakse kõrvale hooletu ignorantse või teadliku vastuseisu tõttu? Kõrgeim kohus annab madalama astme kohtutele signaali, et neil ei ole vigaste otsuste puhul karta kõrgema kohtu korrektuuri.³⁰⁷ Kuigi selle kriitika puhul tuleb meeles pidada, et tegemist on advokaadi kriitikaga menetlusse võtmise aluste suhtes, tuleb siiski mõõnda, et ilmselt on W. Nassallil õigus ja ülalkirjeldatud vahetegu on suuresti kunstlik.

Küll on kaheldav seisukoht, et senatite praktika ei ole kooskõlas seaduse mõttega. Nimelt väidab W. Nassall, et seadusandja on ühtlustanud menetlusse võtmise aluseid teiste menetluskordadega. Pea kõik neist erinevad ZPO omast ühes punktis. Nad tunnustavad lisaks teistele menetlusloaalustele menetlusvea võimalust. Nassall leiab, et sellega ei tahetud siiski vastavat alust välistada. Pigem sooviti varasemat kontrollifunktsiooni säilitada: see toimivat juba siis, kui on olemas võimalus, et kõrgeim kohus sekkub ning seda tugevdavat loa andmisest keeldumise peale kaebamise võimalus. Uus regulatsioon viidi sisse selleks, et saavutada kõrgeima kohtu maksimaalne toimeulatus. Seepärast on seadusandja loobunud

³⁰⁵ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, S. 67.

³⁰⁶ S. Scheuch, R. Lindner. Zur Auslegung der Zulassungstatbestände des § 543 II ZPO. – Neue Juristische Wochenschrift 10/2003, S. 729.

³⁰⁷ W. Nassall (viide 145), S. 1347.

täpsest menetlusloaaluste defineerimisest ja laiendanud traditsioonilist olulise tähenduse alust seaduse edasiarendamise ja kohtupraktika ühtsuse tagamise omaga. W. Nassall leiab, et just aluste kontuuritus näitab seda, et seadusandja ei soovinud välistada alusena üksikjuhtumi õiglast lahendamist.³⁰⁸

3.2.3.3 Asjas on alust eeldada, et on tehtud raske menetlusviga

Ka teine menetlusloa andmise alus langeb kõnealustes maades kokku: asi tuleb võtta menetlusse juhul, kui esinevad alused, mis tingiksid asja, milles on kohtuotsus jõustunud, uuesti läbi vaatamise³⁰⁹, s.o kui esinevad alused annaksid isikule võimaluse erakorralise kaebuse esitamiseks.³¹⁰ Kui asjas on niivõrd oluline viga, mis tingiks juba jõustunud otsuse läbivaatamise, ja see ilmneb enne jõustumist, ei ole põhjendatud asja menetlemisega ootamine, kuni otsus on jõustunud.³¹¹

Selle aluse tähendus on suhteliselt väike, kuigi sellele toetutakse menetlusluba taotledes suhteliselt palju. Seda, et apellatsioonikohtu otsuses esineks niivõrd ränk viga, juhtub harva.³¹² Kirjanduses on märgitud, et luba tuleb sellel alusel anda, kui kohtule tundub, et asjas võiks olla selline alus – loa andmisel ei pea asja põhjalikumalt läbi vaatama.³¹³

Saksa tsiviilmenetluses on seevastu üksikjuhtumi õiglane lahendamine toodud ohvriks kõrgeima kohtu koormuse vähendamisele ja seal selline menetlusse võtmise alus puudub.

3.2.3.4 Muu oluline põhjus

Nii Rootsi kui Soome ülemkohtute kohtunikel tekib sama probleem: mida hakata peale asjadega, mis on ilmselgelt valesti lahendatud, kuid millel ei ole üldist tähendust ja seega puudub pretsedendiväärtus. Loomulik on väljapääsude otsimine vale otsuse parandamiseks,

³⁰⁸ W. Nassall (viide 145), S. 1348.

³⁰⁹ Sellisteks alusteks on nt asja menetlemine hoolimata vältimatu menetluseelduse puudumisest, menetlemine ilma poole osavõtuta, kui see on kohustuslik, ebaselge kohtuotsus, samuti, kui kohtu liige või kaitsja on pannud menetluse raames toime kuriteo. (Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 24-25)

³¹⁰ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s 36

³¹¹ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 74,

³¹² Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 9.

³¹³ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 75

kuigi see võib olla vastuolus kõrgeima kohtu üldiste tööpõhimõtetega.³¹⁴ Ka kõrgeim kohus, hoolimata sellest, et tegemist on pretsedendikohtuga, peab aitama kaasa kohtuasjade õiguspärasele lahendamisele.³¹⁵ Selleks on Soomes ja Rootsis jäetud seadustesse n.ö tagauksed. Soomes on viimaseks menetlusloa andmise aluseks “muu oluline põhjus”³¹⁶; Rootsi regulatsioon on täpsem ja kitsam, nähes ette, et asi tuleb võtta menetlusse, kui kohtuotsust on ilmselgelt mõjutanud jäme viga.³¹⁷

Nii võimaldatakse kõrgeimal kohtul võtta menetlusse asju, millel ei ole pretsedendiväärtust, kuid mille lahendamine kõrgeima kohtu poolt on mingil põhjusel siiski vajalik. Asja ei võeta siiski menetlusse ainuüksi ringkonnakohtu poolse õiguse rikkumise tõttu. Pelk otsuse vigasus iseenesest ei ole “oluline põhjus”.³¹⁸ Küsimus võib olla selles, et madalamad kohtud on asunud õigus- või faktiküsimuses ilmselgelt valele seisukohale, eksinud mõnes olulises seigas, mõistnud ilmselgelt ebakohase karistuse³¹⁹, otsust pole põhjendatud või on saavutatud muul põhjusel selgelt õiglustunnet rikkuv lõpptulemus, kuid tegemist ei ole erakorralise kaebuse alusega.³²⁰ Samuti võib sel alusel kaebuse võtta menetlusse juhul, kui tegemist on kaebaja jaoks mingil põhjusel erilist tähendust omava kohtuasjaga.³²¹

Juba loasüsteemi luues lähtuti siiski sellest, et kõnealune menetlusloa andmise alus on oma olemuselt erandlik: idee kohaselt on loa andmine võimalik ilmselgelt ebakohaste või muul moel mitteõiguspärase otsuste parandamiseks, kui asi on kaebaja jaoks erakordselt tähtis. Ka praktikas on sel alusel menetlusse võetavate asjade hulk väike.³²² Rootsis on analoogiline alus mõnevõrra kitsam ja selleks on madalama astme kohtu tehtud jäme viga. Seega on ka Rootsis antud võimalus ilmselgelt valede või menetlust oluliselt rikkudes tehtud otsuste menetlusse võtmiseks. Välistatud on aga erinevalt Soomest kaebaja jaoks erilist tähendust omavate asjade menetlemine.

Lähtuvalt sellest, et Rootsi menetlusse võtmise kriteerium on kitsam, on seal olukord keerulisem. Rootsi õiguse järgi lihtsalt vigade parandamine kõrgeimas kohtus praktiliselt võimatu.³²³ Ka P. O. Ekelöf ja R. Boman näevad siin probleemi. Nad küsivad, mis saab siis, kui on tegemist juhtumiga, mis ei anna välja pretsedendieeldust ega olulist menetlusõiguse

³¹⁴ B. Bengtsson. Rättsäkerhet och effektivitet i högsta domstolens arbete. Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 241

³¹⁵ S. Laukkanen (viide 6), s. 352

³¹⁶ Erkki-Juhani Taipale. Valituslupan myöntämisestä. – Defensor legis 3/98, s. 407

³¹⁷ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 114.

³¹⁸ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 75.

³¹⁹ seejuures ei vaevu kõrgeim kohus tegelema karistustega, kus vangistuse tuleks kohendada mõne nädala või kuu võrra. (S. Laukkanen (viide 6), s. 352)

³²⁰ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 75.

³²¹ S. Laukkanen (viide 6), s. 352

³²² Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 9.

³²³ B. Bengtsson (viide 314), s.241

rikkumist. Näiteks, kui tegemist on selgelt vale otsusega, kuid ringkonnakohtul on olnud mingid põhjused selliseks lahendiks, isegi kui need on vähem kandvad. Kas saab loast keelduda, väites, et asjas ei ole mingit vajadust pretsedendi järele? Või tuleks võtta asi menetlusse, kuna ei tohiks teha vahet neil juhtudel ja neil, kui ringkonnakohus on teinud jämeda vea õigusküsimuse lahendamisel? Viimasel juhul tuleks iga sätte vale tõlgenduse puhul anda luba. Seda ei ole aga seadusandja ilmselt mõelnud.³²⁴

Rootsis nähakse selles, et lisaks pretsedendiküsimustele võib kõrgeima kohtu poole pöörduda ka muudel (õiguse rikkumise) põhjustel, probleemi, kuna see toob endaga kaasa kaebuste suure hulga.³²⁵ Seetõttu tegi kõrgeima kohtu juures tegutsev töögrupp ettepaneku kaotada kaks ülejäänud menetlusloa alust peale pretsedendieelduse, nende asemel pidi jääma ainult erakorraline kaebemenetlus. Seejuures tehti ettepanek, et erakorralised kaebused vaadataks alati läbi ringkonnakohtu poolt ja selle otsuse peale saaks omakorda kaevata kõrgeimale kohtule.³²⁶

Saksamaal seaduses selline “tagauks” puudub, kuid mingil põhjusel olulistest asjades peetakse ka seal vajalikuks loa andmist asjas vigade parandamiseks. Seepärast ongi osa Saksa ülemkohtu senateid võtnud seisukoha, et selliste vigade parandamiseks saab anda loa põhjendusega, et see on vajalik kohtupraktika ühtsuse tagamiseks. Otsuse “ilmselge ebaõigsus” ei ole iseenesest kõrgeimasse kohtusse pöördumiseks loa andmise aluseks, isegi siis, kui tegemist on “raskekujulise valeotsustusega”.³²⁷ Üksnes juhul, kui madalama kohtu viga on niivõrd raske, et puudutatud on üldsuse huvid, antakse kaebusele menetlusluba. Erimeelsused on senatite vahel aga selles, kui raske peab viga olema, et see üldsuse huve kahjustaks.

³²⁴ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 116.

³²⁵ C.-J. Cosmo (viide 115), s. 227.

³²⁶ J. Lind (viide 186), s. 1152

³²⁷ R. Nirk (viide 116).

3.2.4 Kõrgeimasse kohtusse pöördumise piiramise menetluslik aspekt

Kui eelnevalt käsitleti küsimust, millistel alustel tuleks kaebusele anda menetluluba, siis lahendamist vajavad ka küsimused, kes ja kuidas peaks loaküsimuse otsustama.

Loaküsimuse otsustamine ei ole selline menetlus, millega peaks tegelema tingimata kõrgeim kohus.³²⁸ Arvestades Taanis kasutusel olevat mudelit ja näiteks Rootsi õiguskirjanduses käsitletud ideid, selgub, et menetlusloa andmine ei ole valdkond, millega peaks üldse tingimata kohus tegelema. Esmapilgul kummastavat väidet põhjendatakse asjaoluga, et tegemist ei olevat õigusemõistmisega. Menetlusloa andmise üle otsustamisel ei kohaldata norme õigussuhtele ega lahendada õigusvaidlust. Küsimus on vaid selles, kas on olemas menetlusloa andmise alus ja asi võetakse menetlusse.³²⁹

3.2.4.1 Otsuse teinud kohus loaküsimuse lahendajana

Kaebuse esitamise lubamise otsustamist otsust tegeva kohtu poolt (sks *Zulassungsrevision*) kasutatakse üha enam saksa tsiviilmenetluses. Vaatlusalustest riikidest on sama mudel kasutusel veel Rootsis mitmesuguste väiksemate vaidluste (nt parkimistrahvide) puhul.

Kõnealusele mudelile on iseloomulik asjaolu, et kaebamise võimaldamise küsimus otsustatakse kohtuotsuse tegemisel, nii et loaküsimuse otsustamisel ei lähtuta kaebuses toodud asjaoludest, vaid kohtuasja iseloomust. Küsimus ei ole selles, kas kaebust menetleda või mitte, vaid kas pooltele anda üldse õigus kaebust esitada.

Saksamaal kasutati seda mudelit kuni 2002. aasta reformini üksnes väiksemate tsiviilasjade puhul. Hagihinnata vaidlustes ja alla 60 000 saksa marga suuruse hagihinnaga vaidlustes oli kassatsioon lubatav ainult juhtudel, kui apellatsioonikohus seda oma otsuses lubas.³³⁰ Luba sisaldus otsuse resolutsioonis või motiveerivas osas ja seda põhjendati.³³¹ Kõrgeim kohus oli pädev kaebust läbi vaatama ainult siis, kui apellatsioonikohus loa andis, ja ümberpööratult – revisjonikohus on kaebeloga põhimõtteliselt seotud (v.a juhul, kui luba on seadusega vastuolus).³³² Erandina võis kõrgeim kohus võtta kaebuse menetlusse, kui madalama astme kohus ei käsitlenud loaküsimust, pidades hagihinda ekslikult kõrgemaks kui 60 000 marka.

³²⁸ O. Heinonen (viide 123), s. 232.

³²⁹ Muutoksenhakutoimikunnan jatkokomietintö 2002:8, s. 40.

³³⁰ K Geiss, C. Grüneberg (viide 138), p. 158

³³¹ W. Zeiss (viide 58), S. 258.

³³² W. Zeiss (viide 58), S. 258.

Loa andmisest keeldumise peale ei olnud võimalik kaevata. Ainsaks võimaluseks ebaõiglase keeldumise puhul oli esitada kaebus Saksa konstitutsioonikohtule.³³³

2002. a reformi tulemusel võeti Saksamaal kõigi tsiviilasjade puhul kasutusele kaebeloa andmine apellatsioonikohtute poolt. Uuendusena on siiski võimalik vaidlustada loast keeldumist Saksa ülemkohtus.

Rootsis seevastu ei olnud 1990. aastast kehtinud regulatsiooni kohaselt mõnedes väikestes kohtuasjades esialgu üldse võimalik kõrgeimasse kohtusse kaevata. Samaaegselt ilmnes neis asjus siiski vajadus pretsedentide järele, kuna apellatsioonikohtud tulid mitmetel juhtudel sarnastes asjades erinevatele seisukohtadele. Leiti, et täielikult nendes asjades kaebamist välistada ei saa ning loodi kahekordne filter. Esmalt otsustab apellatsioonikonnakohus, kas lubada kõrgeimale kohtule kaebuse esitamist. Kaebuse esitamise lubamiseks peab olema eriline põhjus eeldada, et kõrgeim kohus võtab asja menetlusse.³³⁴ Loa saamise korral avaneb pooltel võimalus esitada kaebus kõrgeimale kohtule. Viimane võib siiski keelduda kaebuse läbi vaatamisest. Reeglina seega kaebevõimalus puudub, kuid võimalike probleemide vältimiseks on olemas “ventiil”, mis võimaldab ülemkohtul vaadata läbi põhimõttelise tähendusega asju.³³⁵ Rootsiski on korduvalt kõlanud hääli selle mudeli üleüldise juurutamise kasuks kõrgeimasse kohtusse kaebamisel.³³⁶

Käsitletava mudeli peamiseks eeliseks on see, et kõrgeim kohus saab keskenduda üksnes lahendamist vajavate kohtuasjade läbi vaatamisele. Just Rootsis on probleemiks see, et loamenetlus võtab suure osa sealse ülemkohtu ressursidest ja kohus peab suure osa tööajast loovutama põhitegevuse – põhimõttelise tähendusega kaasuste lahendamise – välisele tegevusele. Andmed selle kohta, kui suur osa kohtu tööajast kulub loataotluste läbi vaatamisele, lahknevad: T. Gregow räägib kolmandikust kohtunike tööajast³³⁷, J. Lind väidab, et taotluste läbivaatamisele kulub koguni pool Rootsi kõrgeima kohtu tööajast³³⁸.

³³³ O. Jauernig. Zivilprozeßrecht. 25. Aufl. München 1998, S. 282

³³⁴ L. Laurin (viide 255), s. 499

³³⁵ P. O. Ekelöf, R. Boman (viide 121), s. 114.

³³⁶ Rootsi ülemkohtu juures tegutseb juba pikemat aega spetsiaalne töögrupp, mis koosneb erinevate kohtu töötajate gruppide esindajatest. Üks töögrupi ülesandeid on teha kohtu töö ratsionaliseerimisetepanekuid. Töögrupi ettepanekud on aastate jooksul olnud seadusemuudatuste aluseks. (J. Lind (viide 186), s. 1147-1148). Sama töögrupp esitas 1990-ndate aastate alguses justiitsministeeriumile ettepaneku, et menetlusloa andmise küsimuse otsustaks apellatsioonikohus (*judex a quo*), s.o Ringkonnakohus peaks seega esiteks ise võtma seisukoha küsimuses, kas antud asjas on pretsedendiväärtust omavaid küsimusi. See vabastaks kõrgema kohtu ressursse veelgi suuremas osas kohtu põhitegevuse – pretsedentide andmise jaoks. Lisaks soovitati n.n ekstraordinaarsete kaebealuste (seega siis kahe ülejäänud aluse) kaotamist. Nende asemel jääksid üksnes erakorralised kaebused. (J. Lind (viide 186), s. 1147) Sama lahenduse kasuks on võtnud sõna ka Rootsi ülemkohtu kohtunikud (vt nt L. Laurin (viide 255), s. 502)

³³⁷ T. Gregow. Några synpunkter på mål och ärenden i Högsta domstolen. – Svensk Juristtidning 1997, s. 811.

³³⁸ J. Lind (viide 186), s 1148

Saksamaal seevastu on nähtud eeldatavat aja ja töökulu kokkuhoidu selles, et kui loaküsimuse otsustab apellatsioonikohus, teeb seda kohus, kes on juba asjas tõusetunud küsimustega tuttav, seevastu kõrgeim kohus peab loaküsimuse lahendamisel kõigepealt asja endale selgeks tegema. Lisaks pidavat kõnealune mudel aitama kaasa kaebetee selgusele (sks: *Rechtsmittelklarheit*), kuna juba apellatsioonikohtu lahendi saamisest on teada, kas kaebamine on lubatav.³³⁹

Soovi anda menetlusloaküsimuse lahendamine apellatsioonikohtutele mõjutab kahtlemata ka erinevates riikides, sealhulgas Rootsis³⁴⁰ kõlanud kriitika, et lubade andmine (õigemini loa andmisest keeldumine) kõrgema kohtu poolt on meelevaldne ning kohus väldib kohati keeruliste asjade menetlemist. Vastukaaluks on väidetud, et ka apellatsioonikohtul ei pruugi olla arusaama, milline asi vastab loa andmise eeldustele (seda eriti süsteemis, kus loa andmise aluseks on kohtuasja põhimõtteline tähendus).³⁴¹ Saksamaa reformieelne praktika näitas, et apellatsioonikohtud ei olnud lube andes just liiga lahked. Seetõttu väljendati hirmu, et kohtud ei ole piisavalt enesekriitilised ja load jäetakse andmata.³⁴² Kui kõrgeima kohtu puhul on omavolilisuse kahtluste aluseks kohtu väidetav soov hoida kohtus menetletavate kaebuste arv madalal, siis apellatsioonikohtute puhul võib argumenteerida väitega, et ei soovita oma seisukoha ümbervaatamist ning võimalikku tühistamist. Nii tuleb nõustuda Johan Lindiga, kes leiab, et on võimatu luua süsteemi, mis garanteerib täielikult kõigi apellatsioonikohtu pretsedendiväärtusega lahendite läbi vaatamise ülemkohtus.³⁴³

Menetlusloa andmisel apellatsioonikohtute poolt on siiski mitmeid puudusi. Esiteks on selge, et kõnealust mudelit ei ole võimalik kasutada siis, kui loa andmise aluseks on kohtu õiguserikkumine³⁴⁴, mistõttu Eestis praeguste loa aluste puhul see kõne alla ei tuleks. Nimelt satuks ohtu kohtu autoriteet ja usaldusväärsus – sisuliselt tähendaks ju nimetatud alusel loa andmine nentimist, et kohus võib olla otsuse tegemisel kohaldanud väärtalt materiaalõigust või oluliselt rikkunud menetlusõigust. Otsust tegev kohus peab aga olema veendunud oma lahendi õigsuses.

Rootsis ega Saksa tsiviilmenetluses ei ole menetlusse võtmise alused seotud küsimusega, kas kohus on õigust rikkunud. Tänu sellele langeb neis riikides ära küsimus, kas apellatsioonikohus on õigustatud ja võimeline menetlusloa küsimuses seisukohta võtma.

³³⁹ B. Rimmelspacher (viide 156), S. 121

³⁴⁰ A. Lundberg. *Prövningstillstånd måste hanteras med omsorg.* – *Advokaten* 2/88. S. 28

³⁴¹ J. Lappalainen. *Tulisiko korkeimman oikeuden perustella valitusluparatkaisunsa.* – *Defensor legis* 3/99. S. 422-423

³⁴² P. Gottwald. *Möglichkeiten formeller Rechtsmittelbeschränkung. Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung.* Köln 1985. S. 300.

³⁴³ J. Lind. (viide 186), s. 1151.

³⁴⁴ J. Lind. (viide 186), s. 1153.

Kõnealuse mudeli kaitsjad leiavad, et ei ole mingisugust alust kahtlustada, et apellatsioonikohtud ei oleks suutelised otsustama, kas otsus puudutab sellise tähtsusega küsimusi, mis võivad omada pretsedendiväärtust.³⁴⁵ Samas kõlab ka hääli, et apellatsioonikohtuid oma tööd hindama sundides pannakse nad raske ülesande ette.³⁴⁶ Ka apellatsioonikohtud ei pruugi teada praktika lahknemisest või mitte pidada käsitletavat küsimust pretsedenti väärivaks.³⁴⁷ Saksamaal siiski probleemi täielikult vältida ei ole õnnestunud. Kuna menetlusse võetakse põhimõttelise tähendusega küsimust puudutavad kaebused ja kaebused, mille lahendamine on oluline kohtupraktika ühtsuse ning õiguse edasiarendamise seisukohalt, hõlmavad need alused ka juhtumeid, kus apellatsioonikohus on teinud raske vea. On selge, et ükski apellatsioonikohus ei annaks luba alusel, et tema otsus on meelevaldne ja selle tegemisel on rikutud oluliselt menetlusõigust, seega on ainsaks võimaluseks taotleda luba kõrgeimalt kohtult endalt.³⁴⁸

Tähelepanuta ei saa jätta asjaolu, et kaebeõiguse riive on tugevam kui loaküsimuse otsustamisel kõrgemas kohus. Loaküsimuse otsustamisel kõrgemas kohtus on poolel siiski võimalus pöörduda kõrgema kohtu poole ja esitada oma argumendid. Kõrgema kohtu kohtunik või kohtunikud vaatavad omakorda kaebuse – olgugi, et lihtsustatud menetluses – läbi, otsustamaks, kas kaebuse menetlemiseks on põhjust.

Lõpuks on juhul, kui kõrgemal kohtul ei ole endal võimalik kaebusi läbi vaadata, olemas oht, et kohtul kaob kontakt õiguseeluga.³⁴⁹ Ülemkohtuni jõuavad vaid väljavalitud kaebused, võrdlusmoment ülejäänud õigusvaidlustega puudub.

Esile toodud puudused kõrvaldaks madalama astme kohtu poolt tehtud loaotsustuse *iudex ad quem* kontrollitavus. Madalama astme kohtu loaotsustuse vaidemenetluse ettenägemise kasuks kõrgemas kohtus argumenteerib J. Lappalainen väitega, et kui apellatsioonikohtu loaotsustuse peale edasikaebekorda ette ei nähtaks, üritataks teha seda erakorralise kaebemenetluse kaudu (mis oleks J. Lappalaineni meelest täiesti võimalik, eriti arvestades tõusetuvaid kahtlusi kohtuniku erapooletuses loaküsimuse otsustamisel). Kaebamise võimaluse puhul tuleks loast keeldumisi jälle motiveerida. Kokkuvõttes jääks loasüsteemist saadav eelis väikseks, ühtlasi koormaks loamenetlus sellisel juhul ühe asemel hoopis kahte kohtuastet. J. Lappalainen leiab isegi, et menetlus kokkuvõttes hoopis aeglustuks.³⁵⁰

³⁴⁵ J. Lind (viide 186), s. 1153.

³⁴⁶ R. Zöllner (viide 93), S. 1282

³⁴⁷ J. Lappalainen (viide 341) s. 422-423.

³⁴⁸ S. Scheuch, R. Lindner (viide 306), s. 729.

³⁴⁹ B. Svensson (viide 5), s. 667.

³⁵⁰ J. Lappalainen (viide 341), s. 422-423.

Küll oleks apellatsioonikohtul loalahendit kergem põhjendada, kuna asja otsustanud kolleegium on juba kohtuasjas tõusetunud probleemidega kursis. Apellatsioonikohtu seisukohale tuginedes oleks omakorda kergem motiveerida ka kõrgeima kohtu keelduvat lahendit.³⁵¹

Nii Saksamaal kui Rootsis peetigi vajalikuks loa andmisest keeldumise peale ülemkohtule kaebuse esitamise võimalust. Saksamaal leiti reformiarutelude käigus: “Kohtupraktika ühtlustamist ja õiguse edasiarendamist saab tagada üksnes siis, kui ülemkohus säilitaks nende ülesannete täitmiseks oluliste kohtuasjade kontrollivõimaluse.”³⁵² Tagamaks kõrgeimasse kohtusse pöördumise võimaluste võrdsust loa andmise kriteeriumi sarnase tõlgendamise kaudu, on vajalik, et ses osas saaks kõrgeim kohus sõna sekka öelda.³⁵³ Seda seisukohta arvestades võimaldatakse isikul alati vaidlustada kõrgeimas kohtus loa mitteandmist³⁵⁴; see toimub madalama astme kohtu poolt mittelubamise peale esitatava spetsiaalse kaebuse (*Nichtzulassungsbeschwerde*) kaudu.³⁵⁵

Risti vastupidist lahendit soovitati Rootsis, kus sooviti ülemkohtu koormuse veelgi paremaks reguleerimiseks ja kohtu õiguselust võõrdumise vältimiseks säilitada ülemkohtule õiguse võtta apellatsioonikohtult loa saanud asjas omalt poolt seisukoht küsimuses, kas asi omab põhimõttelist tähendust.³⁵⁶

Sellega, kui madalama astme kohtu poolne loa andmisest keeldumine on ülemkohtus vaidlustatav, lähevad kaduma või vähemalt kaotavad osa oma mõjust ka ülalmainitud apellatsioonikohtu poolt loa andmisest nähtavad eelised. Kaebuse läbivaatamisel peab kõrgem kohus end kurssi viima kaebuse asjaoludega, mistõttu kaob töö- ja ajasääst, mille peaks andma loaküsimuse otsustamine madalama astme kohtu poolt. Vastupidi – sama tööd tehakse kahekordselt ja menetlus pikeneb. Ei ole põhjust eeldada, et esialgne apellatsioonikohtu poolne loast keeldumine hoiaks isikuid tagasi proovimast õnne ka kõrgemas kohtus. On küll võimalik, et suurtes riikides nagu Saksamaal kujutab ka kaebamisest loobujate protsentuaalselt väike osakaal endast suhteliselt suurt hulka esitamata kaebusi.³⁵⁷ Ühest seisukohta saavutatava eelise või selle puudumise suhtes ei ole aga võimalik võtta statistiliste andmete puudumisel selle kohta, kui suur osa loast keeldumistest kõrgeimas kohtus vaidlustatakse. Selge on siiski see, et Saksa ülemkohtu tsiviilsenatite koormus on hoopis tuntavalt tõusnud. 2002. aastal, kui

³⁵¹ O. Heinonen (viide 61), s. 402-403.

³⁵² B. Rimmelpacher (viide 156), S. XXVII.

³⁵³ B. Rimmelpacher (viide 156), S. XXVII.

³⁵⁴ Kuni 2007. aastani kehtib siiski viieaastane üleminekuperiood, kus loast keeldumise peale ei saa kaebust esitada, kui hagihind jääb alla 20 000 euro. (B. Rimmelpacher (viide 156), S. 186)

³⁵⁵ Wendt Nassall (viide 145)

³⁵⁶ O. Heinonen (viide 61), s. 402-403.

³⁵⁷ See tähendab omakorda seda, et Eestis oleks oodatav võit väiksem.

uus loasüsteem kasutusele võeti, tõusis võrreldes 2001. aastaga 7,7 %, millega ületati 3,5 % võrra senist suurimat kaebuste hulka (4440 revisjonikaebust 2000. aastal).³⁵⁸ Võimalik siiski, et tegemist on reformijärgse üleminekunähtusega.

Paika ei pea ka väide kaebevõimaluse olemasolu või puudumise suurema selguse kohta. Kõnealune argument oleks õige vaid juhul, kui loa andmisest keeldumine ei oleks vaidlustatav. Riikides, kui menetlusloa andmine on usaldatud apellatsioonikohtutele, on peetud aga vajalikuks jätta viimase sõna õigus kõrgeimale kohtule ja algne kaebamise keeld võidakse tühistada või vastupidi, loa olemasolust hoolimata võidakse jätta kaebus läbi vaatamata.

Seega on raske ette näha, et loaküsimuse lahendamise andmine madalama astme kohtule tooks Eestis endaga kaasa olulisi eeliseid. Pealegi oleks selle süsteemi kasutusele võtmise vältimatuks eelduseks kaebeloa andmise aluste põhjalik muutmine, seda jällegi kitsendavas suunas. Põhjendatud oleks kõnealuse mudeli juurutamine juhul, kui loamenetlus nõuaks väga suure osa Riigikohtu kohtunike tööajast. Menetlusloa küsimuse otsustamine jaotuks ringkonnakohtute vahel. Viimaste eelis oleks seegi, et loaküsimuse otsustamiseks ei oleks vaja eraldi menetlust, vaid tegemist oleks ühe otsuse tegemisel otsustatava küsimusega. Oht on aga see, et ringkonnakohtud ei pruugi olla teadlikud praktika lahkevusest erinevate kohtute vahel või ei soovi muul põhjusel loa andmist, kuigi alus oleks olemas. Mitmesuguste ohtude ja puuduste tõttu on kõnealust mudelit kasutavates riikides on peetud vajalikuks tegelikult kahekordset loasüsteemi, kus lootsustuste kontrollimise õigus on ka kõrgeimal kohtul, mis omakorda vähendab selle mudeli efektiivsust.

Ainus menetlus, milles võiks Eestis kaaluda käsitletud mudeli juurutamist, on väärteomenetlus, kus praegu apellatsiooninstantants reeglina üldse vahele jääb. Taolist lahendust ei saa pidada päris õnnestunuks, kuna ainus kaebevõimalus kujutab endast üksnes osalist (s.o ainult õigusküsimuses) kaebust, samuti piiravad isiku võimalust pöörduda Riigikohtusse advokaadinõue, mis arvestades menetluskulude suurust võrreldes mõistetud karistustega, tundub ebaproportsionaalne, ja loamenetlus. Samas on praktika näidanud, et kohtuvälised menetlejad ning maa- ja linnakohtud teevad lubamatult palju ja üllatavalt jämedaid vigu. Selliste vigade parandamine üksnes Riigikohtu poolt on kohtu jaoks tarbetult koormav ning võib ühtlasi kohtu koormuse mõistlikkuse piires hoidmiseks kaasa tuua lubade andmisel kitsendava lähenemise, s.o kaebused, millest ilmneb, et viga on olemas, kuid mitte oluline, jäetakse läbi vaatamata. Seega oleks põhjendatud apellatsioonimenetluse tagasitoomine ja Riigikohtusse pöördumise piiramine üksnes põhimõtteliste küsimustega, kusjuures esmase

³⁵⁸ www.bundesgerichtshof.de/presse/taetigkeitsberichte2.php (20. mail 2004. a)

seisukoha põhimõttelisuse kohta võiks võtta ringkonnakohtud. Ringkonnakohtu loa andmisest keeldumine ei peaks olema vaidlustatav, samuti puuduks juhul, kui Riigikohus võib asja lahendada kirjalikus menetluses ja vajadusel resolutiivotsusega, vajadus kaebuse allutamiseks Riigikohtu loamenetlusele.

3.2.4.2 Spetsiaalne organ menetlusloa andjana

Kuna valitseva seisukoha kohaselt ei laiene loamenetlusele õiglase menetluse põhimõte³⁵⁹, ei ole tingimata nõutav, et menetlusloa andjaks oleks tingimata kohus. Mudel, kus menetlusloa andmine on usaldatud spetsiaalsele organile, on siiski äärmiselt harvaesinev.

Nimetada tuleb Taanit, kus veel eelmise sajandi kaheksakümnendatel aastatel otsustas loaküsimusi koguni justiitsministeerium.³⁶⁰ Praeguseks on sellisest lahendusest siiski loobunud ja loataotlusi vaatab läbi spetsiaalne komisjon (*Processbevillingsnævnet*). Seda juhib ülemkohtu kohtunik ja sellesse kuuluvad veel kaks madalamate astmete kohtute kohtunikku, praktiseeriv jurist ja õigusteaduse professor.³⁶¹ Huvitava asjaoluna väärrib märkimist see, et sama komisjon otsustab teatud tingimustel ka seda, kas isik saab esimese astme kohtu otsuse peale kaevata apellatsioonikohtule. Näiteks tsiviilasjus nõutakse apellatsioonikohtusse kaebamiseks luba vaidluste puhul, mille hagihind ei ületa 10 000 taani krooni.³⁶²

Menetluslubade andmise usaldamine kohtusüsteemist väljaspool seisvale organile, mis koosneks näiteks kõrgeima kohtu kohtunikust, advokaadist ja veel ühest juristist³⁶³, on olnud kaalumisel ka Rootsis.³⁶⁴ Vastava ettepaneku tegi 1987. aastal Johan Lind.³⁶⁵ Mõte ei ole Rootsi õigusteadlaste ega praktikute jaoks võõrastav sellegi pärast, et kõrgeima kohtu kohtunikud kuuluvad seal veelgi ühte kohtust sõltumatusse organisse – *Lagråd*:³⁶⁶

Sellise lahenduse positiivsed küljed on suuresti samad kui loaküsimuse lahendamise andmisel madalama astme kohtule. Esiteks vabastataks kõrgeim kohus põhifunktsiooniga mitte seotud ülesannetest. Lisaks on tegemist hea moodusega vältimaks kriitikat lubade mitteandmise

³⁵⁹ M. Pellonpää. Euroopa inimisoikeussopimus. Helsinki; 1996. S 306; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu kaasused *Helmerts v Sweden*; *Ekbatani v Sweden*

³⁶⁰ V. Lahti (viide 218), s. 21.

³⁶¹ T. Melchior (viide 107), s. 106.

³⁶² Taani ülemkohtu kodulehekülg Internetis. Kättesaadav: (<http://www.domstol.dk/showpage.asp?ID=303> 26. mai 2004.a)

³⁶³ Gregowi nägemuses võiks seda organit juhtida pensionile läinud kohtunik, kelle kõrval võiksid olla nt ringkonnakohtunik, advokaat ja professor. (T. Gregow (viide 337), s. 811)

³⁶⁴ L. Laurin (viide 255), s. 501.

³⁶⁵ J. Lind (viide 186), s. 1150.

³⁶⁶ Analoogiat *Lagråd* ga näeb ka Rootsi ülemkohtu kohtunik T. Gregow (T. Gregow (viide 337), s. 811)

suhtes – kui otsuse langetamisel osalevad ka õigusteadlane ja praktiseeriv jurist, ei saa kuidagi väita, et kontroll selle üle, millised asjad menetlusse võetakse, puuduks.³⁶⁷ Taanis küll vaevalt see peamiseks argumendiks on olnud, pigem on lähtunud sellest, et nõnda on maksimaalselt tagatud erinevate vaadete esindatus põhimõttelise tähendusega küsimuste välja valimisel.

Selle mudeli nõrgad küljed toovad esile selle kasutuselevõttust loobumise põhjused Rootsis ning Soomes. Neist esimeses ei peetud uue organi loomist mõttekaks finantsilistel põhjustel.³⁶⁸ Soomes seevastu laitis vastav töögrupp iseseisva komisjoni loomise idee maha põhjendusel, et teine organ võiks hakata mõjutama kõrgeima kohtu tööd.³⁶⁹ See tähendab, et hirm kõrgeima kohtu meelevaldsuse ees asendub hirmuga kohtu sõltumatus kahanemise ees. Selge on see, et lähtuvalt menetluslube andva institutsiooni rollist kohtusüsteemi töö mõjutamisel, peab ka vastava organi sõltumatus olema tagatud. Seetõttu tuleb väga hoolikalt kaaluda, kuidas peaks toimima selle komisjoni finantseerimine, kuidas peaks toimima selle liikmete nimetamise mehhanism ja kuidas tagatakse selle liikmete sõltumatus.

Arvestades, et isegi Rootsi loobus just kulutuste põhjusel sellise loaorgani loomisest, võib eeldada, et ka Eestis selle sisseviimist oodata ei ole. Kulusid ei tekita üksnes loakogu liikmete töötasu – lisaks loaküsimust otsustavale koosseisule vajab iseseisev organ oma kantseleid. Seega lisanduvad kantseleitöötajate töötasud ning kantseleikulud.

Lisaks kõigele ei saa jätta tähelepanuta, et taoline kohtuväline organ saab enda kätte väga olulise hoova riigi kohtupraktika suunamiseks.

Kokkuvõttes võib öelda, et kuigi organ, milles on esindatud kohtunike kõrval ka õigusteadlane ja advokaat, ilmselt vähendaks näiteks advokaatide kriitikat lubade andmise praktika suhtes, ei kaalu see üles selle mudeli puudusi. Pealegi võiks väita, et kohtunikke, kes on nimetatud kõrgeimatesse kohtutesse ja kelle pädevusse on sellega antud keerukaimate asjade otsustamine, tuleks ammuagi usaldada menetletavad asju välja valima.

³⁶⁷ L. Laurin (viide 255), s. 501)

³⁶⁸ J. Lind (viide 186), s. 1150.

³⁶⁹ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 41.

3.2.4.3 Menetlusloa andmine kõrgeimas kohtus

Viimase, kuid kaugeltki mitte vähemtähtsa mudelina tuleb nimetada menetlusloa küsimuse otsustamist kõrgeimas kohtus. Selline mudel on kasutusel nii Eestis, Soomes, Rootsis kui Saksamaal³⁷⁰.

Kõnealusel mudelil on võrreldes ülalkirjeldatutega mitmeid eeliseid. Juhul, kui loa andmise aluseks on madalma astme kohtu menetluses või materiaaalõiguse kohaldamisel tehtud viga, on antud mudelile ainsaks alternatiiviks iseseisev loataotlusi läbi vaatav organ. Viimasega võrreldes on loaküsimuse lahendamine kõrgeimas kohtus odavam lahendus – loaküsimuse otsustamine kuulub kohtunike töö hulka, mistõttu puudub vajadus loaküsimusi otsustavate isikute eraldi tasustamiseks. Samuti puuduks vajadus eraldi kantselei järele või vähemasti oleks vajalike ametnike hulk tunduvalt väiksem³⁷¹.

Teise positiivse küljena välditakse kõrgeimas kohtus menetlusloa andmise või sellest keeldumise otsustamise korral loapraktika lahknevust, mis on peamiseks ohuks juhul, kui menetlusloaküsimusi otsustavad apellatsioonikohtud. Nimetatud probleemi väldib ka iseseisva organiga mudeli kasutamine, kuid viimase sisseseadmine nõuab lisakulutusi.

Riikides, kus loa andmise aluseks on kohtuasja põhimõtteline iseloom, on eelisenäimetatud ka kõrgeima kohtu võimalust läbivaadatavate asjade hulka reguleerida.³⁷² Eestis seda eelist kasutada ei saa, kuna kaebuse menetlemise aluseks on madalama astme kohtu tehtud viga. Kõrgeimal kohtul ei ole õigust jätta kaebust läbi vaatamata, kui loamenetluse raames nähakse vea olemasolu. Seega ei saa Riigikohus ka läbi vaadatavate kaebuste hulka reguleerida.

Loaküsimuste läbivaatamisel kõrgeimas kohtus on loomulikult ka omad puudused. Eelkõige tuleb nimetada kahtlusi loast keeldumise meelevaldsuse kohta. See on mõistetav, arvestades, et madalama astme kohtus alla jäänud pool soovib ikka otsuse ümbervaatamist. Eriti tuleb oht, et kohtuotsus kaotanud poolt ei veena, esile keeruliste õiguslike vaidluste puhul, kus tehakse õigusele kõige enam vastav lahend. Kui sellises vaidluses jäetakse kaebus läbi vaatamata, on süüdistused meelevaldse loapraktika kohta kerged tekkima. Samas on sellest aspektist rünnatavad ka apellatsioonikohtud. Viimaste puhul on võimalik väita, et kohtu loa andmisest keeldumise põhjuseks oli hirm, et kõrgem kohus otsuse tühistab. Kõige vähem saab etteheiteid meelevaldsuse kohta teha iseseisvale organile, kellel endal puudub igasugune huvi

³⁷⁰ Tinglikult võib nende riikide ritta lisada ka Norra, kus loa annab kõrgeima kohtu kohtunikest koosnev spetsiaalne organ, mida siiski peetakse iseseisvaks. (Norra ülemkohtu koduleheküljel Internetis. Kättesaadav: <http://www.hoyesterett.no/1394.asp> 26.mai 2004. a)

³⁷¹ Heaks näiteks on Riigikohus, kus spetsiaalselt loaküsimustega tegeleb vaid kaks kohtuametnikku, kes tegelevad menetlusloataotluste ja kaebustega seotud asjaajamisega.

³⁷² Vt. O. Heinonen (viide 123), s. 232; J. Virolainen (viide 8), s. 472.

edasise menetluse suhtes. Veelgi vähendaks süüdistuste ohtu see, kui organisse oleks kohtunike kõrval kaasatud ka muude valdkondade juriste.

Iseseisva organi kõrval oleks meelevaldse praktika süüdistuste tõrjumiseks kohane vahend menetluslubade ja eelkõige loast keeldumiste motiveerimine. Menetlusloa küsimuses tehtud määruste motiveerimise küsimust käsitletakse eraldi allpool.

3.2.4.3.1 Menetlulube andev organ kõrgeimas kohtus

Kui loa andmisel madalama astme kohtus on loaküsimust lahendav koosseis ühene – loaküsimuse lahendab otsust tegev kohtukoosseis ja kohtuvälise menetleja puhul ei ole selle harulduse tõttu võimalik teha üldistusi, siis loaküsimuse lahendamisel kõrgeimas kohtus on erinevaid võimalusi mitu ja need väärivad lähemat käsitlemist.

Spetsiaalne organ³⁷³ menetlusloa andmiseks on kasutusel Soomes (*valituslupavaliokunta*), Rootsis (*dispensavdelning*), Norras (kjæremalsutvalg) ja Eestis. Kuigi menetlusseadustikke on Eestis muudetud ja loakogu on formaalselt kaotatud, toimib faktiliselt vastav organ, mis koosneb kolmest Riigikohtu kohtunikust – igast kolleegiumist üks –, edasi. Selles osas on Eesti regulatsioon sarnane Norraga, kus on samuti kolmest kohtunikust koosnev loakogu. Erinevus seisneb selles, et Norras ei jagune kohus vastavalt õigusharule kolleegiumideks³⁷⁴, seega ei esinda seal ka kohtunikud erinevaid õigusharusid.

Selle, et loaküsimust otsustab kolmest kohtunikust koosnev koosseis, eeliseks on erinevate arvamuste esindatus loamenetluses ning subjektiivsuse ohu vähendamine. See eelis tuleb esile just piiripealsete juhtumite puhul, mille puhul tuleb kaaluda, kas võtta kaebus menetlusse või mitte. Üks kohtunik võib olla kaebajaga eri meelt, samuti võib tal jääda mõni argument kahe silma vahele. Erinevate nägemuste esindatusele aitab kaasa seegi, et iga kohtunik on ise kolleegiumist. Võib tulla ette olukordi, kus erinevate õigusvaldkondade kokkupuutepunktide puhul ei pruugi asja menetlema pidava kolleegiumi liige probleemi esmapilgul hoomatagi, kuid selle oskab välja tuua teise kolleegiumi liige. Ühtlasi võimaldab selline loorgani ülesehitus säilitada kolleegiumidel sideme teiste kolleegiumide praktikaga ja seal tõusetuvate probleemidega. Kui iga kolleegium tegutseks isoleeritult, võiksid nende seisukohad oluliselt

³⁷³ Spetsiaalse menetlusloa küsimust lahendava organina vaadeldakse siin igasugust kohtukoosseisu, mille ülesanne on üksnes menetlusloa andmise otsustamine.

³⁷⁴ Vt Norra Ülemkohtu kodulehekülj <http://www.hoyesterett.no/1394.asp> (25. mai 2004. a)

lahkned. Selline probleem puudub ilmselt Soomes ja Rootsis, kus kõrgeim kohus ei ole jagatud õigusharude kaupa kolleegiumitesse.

Siiski eelistatakse Soomeski kollektiivset loaküsimuse otsustamist. Kuna seal ei ole vajadust erinevate kolleegiumide esindatuse järele, on luba andva organi suurust vähendatud 1995. aastast kahe kohtunikuni.³⁷⁵ Kui kaks kohtunikku jäävad eriarvamustele, kaasatakse veel kolmas kohtunik.³⁷⁶

Rootsis seevastu on menetlusloa küsimust otsustav koosseis kaebuste suure hulga tõttu viidud miinimumini³⁷⁷ – alates 1981. aastast võib loaküsimuse otsustada üks kohtunik. Aastani 1989 võis kohtunik ainuisikuliselt lahendada lihtsamaid loaküsimusi, sellest aastast muutus loaküsimuste ainuisikuline lahendamine reegliks.³⁷⁸ 1990-ndate aastate keskpaiku otsustati ühe kohtuniku poolt 80-90 % asjust.³⁷⁹ Need sammud on väidetavalt tunduvalt kergendanud Rootsi kõrgeima kohtu kohtunike töökorraldust. Piiripealsed küsimused annab kohtunik asja üle kolmeliikmelisele koosseisule. Juhtub ka seda, et mõne kolleegiga diskuteerimise järel otsustab kohtunik ise loaküsimuse.³⁸⁰ See osa asjust, mida vaatab läbi kolm kohtunikku, on reeglina oma ulatuse või keerukuse osalt nõudliku laadi.³⁸¹

Loaasjad, mida vaatab läbi kohtunik ainuisikuliselt, võib jagada jämedalt võetuna kolme gruppi.

- Esimese grupi moodustavad asjad, kus esindaja või kaitsja püüab esile tuua pretsedendiküsimust asjas, mis sisaldab üksnes tõendamise küsimust või esineb mõni muu põhjus, mis näitab pretsedendiväärtuse puudumist.
- Teise kategooriasse kuuluvad asjad, mis sisaldavad selliseid küsimusi, et on põhjust järele mõelda, kuidas taotlus lahendada. Selliseid juhtumeid tuleb ette üks juhtum kümne kaebuse kohta.
- Kolmas grupp on sellised, kus kaebajaks on pooled ise ning taotluste põhjendused on tihti asjassepuutumatud ega jäta kahtlust menetlusloa aluse puudumise suhtes. Neis

³⁷⁵ M. Tulokas (viide 196), s. .

³⁷⁶ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 78

³⁷⁷ Seda, et võimalik on minna veelgi kaugemale, näitab T. Gregowi ettepanek, et loamenetlus oleks küll kõrgeima kohtu pädevuses, kuid lihtsamates asjades võiks loaküsimusi otsustada näiteks kolm kogenud kohtunõunikku (*revisionssekreterare*). Need võiksid anda asja üle kohtunikele, kui on kahtlus, et asjas võiks sisalduda pretsedendiküsimus. See võiks vabastada kohtunikud suuremast osast praegustest üheliikmelise koosseisu asjadest. (Gregow; 811) Selle ettepaneku puhul tuleb arvestada seda, et Rootsi kõrgeima kohtu nõunikud on endised madalamate astmete kohtunikud ja valmistavad omal käel asju ette.

³⁷⁸ Vt T. Gregow (viide 337), s. 806; J. Lind (viide 186), s. 1148.

³⁷⁹ 80 % (Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8; s. 33); 85 % (J. Lind (viide 186), s. 1148); 90 % (T. Gregow (viide 337), s. 806); 93 % (B. Svensson (viide 5), s. 662)

³⁸⁰ B. Svensson (viide 5), s. 661.

³⁸¹ T. Gregow (viide 337), s. 811.

asjus ei ole kaebaja tihti pööranud kaebaja tähelepanu sellele, et asjas on vajalik menetlusluba, mis antakse ainult pretsedendiväärtusega asjadele.³⁸²

Seda, et reeglina vaatab menetlusloa küsimuse läbi kohtunik ainuisikuliselt, põhjendatakse Rootsis sellega, et enamiku asjade puhul on see, kas menetlusluba on vaja anda või mitte, ilmne. Sellele viitab ka menetluslubade väike osakaal. On menetlusloataotlusi, mida lugedes tekib tõsine kahtlus, kas taotleja isegi on pidanud loa saamist tõenäoliseks.³⁸³ Nii Soomes kui Rootsis on leitud, et ca 2/3 kaebuste puhul on ilmselge, kas neid tuleb menetleda või mitte.³⁸⁴ Kui loaküsimuse otsustab kohtunik üksi, saab kohus paremini keskenduda pretsedendiküsimuste lahendamisele.

Ka Soomes on vastav komisjon teinud ettepaneku usaldada loaküsimuste otsustamine ühele kohtunikule. Vastav eelnõu, mis oli ilmselt liialt nõrgalt põhistatud, lükati aga tagasi. Kahe- või kolmeliikmeline loakogu oleks säilitatud nende kaebuste läbivaatamiseks, mis ei ole üheselt selged.³⁸⁵

Loaküsimuse lahendamiseks ühe kohtuniku poolt toodi esile kolm peamist argumenti.

Esimeseks toetavaks argumendiks on see, et menetlusloa suhtes seisukoha võtmisel ei kohaldata norme õigussuhtele ega lahendada õigusvaidlust. Küsimus on vaid selles, kas on olemas menetlusloa andmise alus ja asi võetakse menetlusse. Otsuse aluseks on taotlus, madalamate kohtute otsused, nagu ka nõuniku memo ja selles sisalduv põhjendatud ettepanek, ja vajalikul määral asja toimik. Ühel kohtunikul põhinev menetlusloasüsteem on piisav, kuna selles võtavad tegelikult seisukoha kaks heade juriidiliste teadmistega isikut – nõunik oma ettepanekus ja kohtunik selle ja muude materjalide alusel menetlusse võtmist otsustades.

Teiseks on märkimisväärne osa menetlusloa asjadest ilmselged. Seetõttu ei ole tihti vajadust kollegiaalse läbivaatamise järele. Menetlusluba taotletakse tihti asjus, kus selgelt ei ole menetlemiseks alust menetlusloa andmiseks ja kus selgelt ei sõltu tulemus sellest, kui suures koosseisus taotlust läbi vaadatakse. Vajadusel saaks siis taotluse anda üle kollegiaalseks otsustamiseks.

Kolmas põhjus on see, et praegune loasüsteem on Soomes toiminud juba 20 aastat ja menetlusloa andmise kriteeriumid on kinnistunud. Praktika ühtsust ei mõjutaks see, kas taotlust vaatab läbi üks või mitu kohtunikku.³⁸⁶

³⁸² T. Gregow (viide 337), s. 807.

³⁸³ E.-J. Taipale (viide 316), s. 406.

³⁸⁴ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 10.

³⁸⁵ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 40.

³⁸⁶ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 40.

Nõustuda tuleb siin aga J. Virolaineni kõhklustega, kes nendib, et loaküsimuse otsustamise usaldamine ühele kohtunikule on ohtlik. Otsustamine on alati osaltki subjektiivne, sõltudes otsustajast. Kui seda teed mindaks, siis tuleks loa andmise või mitteandmise otsustusi hakata põhjendama.³⁸⁷

Kui Soomes³⁸⁸, Rootsis ega Eestis³⁸⁹ ei pruugi asja hiljem menetleda samad kohtunikud, kes andsid menetlusloa, siis Saksamaal lahendab kriminaalasjus³⁹⁰ loaküsimuse asja läbi vaatav kolleegium ise. Sama mudel oli enne tsiviilmenetluse reformi kasutusel ka 60 000 marga suurust hagihinda ületavate hagide puhul. Sellisel juhul on loaküsimuse otsustamine lihtsalt osa kolleegiumis toimuvast menetlusest, asja menetlemine otsustatakse eelmenetluse käigus. Sellisel lahenduse plussiks on menetluse sujuvus – kui otsustatakse kaebus läbi vaadata, on asjaga tegelev kolleegium juba selles tõusetuvate küsimustega kursis. Samas tekib siin küsimus, kas ei teki nõnda eelotsustuse ohtu. Juhul, kui asja otsustatakse menetleda, on ju kohtunikel kujunenud välja mingisugune seisukoht selle lõpptulemuse suhtes. Arvestades siiski seda, et menetletakse kahte tüüpi asju – neid, kus on kaebuse põhjendatus ilmne ja neid, kus on tegemist keeruka õigusliku probleemiga, mille puhul ei pruugi lõplik lahend olla sugugi kaebaja kasuks. Olukorras, kus viga on ilmselge, ei saa juba sisulise menetluse ajaks välja kujunenud veendumust pahaks panna³⁹¹. Piiripealsete juhtumite puhul aga ilmselt kindlat veendumust enne põhimenetlust ei teki. Seda peaks vältima ka Saksamaal kasutusel olev nõue, et asja tuleb menetleda, kui asjaga tutvumise järel ei ole lahendus koheselt selge. Menetleda tuleb kõhkluse olemasolul, ilma, et kohtunikud juba eelmenetluse raames endale asjas kindla seisukoha kujundaksid.

Loaküsimuse kõrgeima kohtu kolleegiumi siseselt otsustamise probleemina teise probleemina tuleb nimetada suuremat ohtu erinevate kolleegiumide praktika lahknemiseks.

3.2.5 Loataotluse menetlemine

Kui jätta kõrvale variant, kus kaebeloa andmise küsimuse lahendab madalama astme kohus otsust tehes, mistõttu puudub eraldi loamenetlus, võib eristada kahesuguseid süsteeme – iseseisvat, kaebusest eraldiseisvat loataotlust eeldavat ning mudelit, kus piisab üksnes kaebusest. Sõltumatu ja iseseisvalt motiveeritav loataotlus on põhjendatud üksnes juhul, kui

³⁸⁷ J. Virolainen (viide 8), s. 467.

³⁸⁸ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 77.

³⁸⁹ Eestis ei saagi menetlusloa andnud koosseis ja asja läbi vaatav koosseis kokku langeda, kuna loataotlusi lahendav koosseis koosneb eri kolleegiumide kohtunikest.

³⁹⁰ varem ka üle 60 000 margase hagihinnaga tsiviilasjades

³⁹¹ Menetlusökonomika seisukohalt oleks aga põhjendatud võimalus vea teinud kohtu otsuse määrusega tühistamise võimalus ilma kohustuseta põhimenetluse läbi viimiseks.

menetlusse võtmise aluseks ei ole madalama astme kohtu õigusrikkumine. Nii räägitakse iseseisvast loataotlusest just Soomes ja Rootsis. Neis riikides käsitletakse loataotluse menetlemist ka iseseisva menetlusetapina, mistõttu kõrgeima kohtu menetlus on “selgelt kaheetapiline”.³⁹² Saksamaal seevastu ei nähta menetlusse võtmises (*Annahmeverision*) mingit eraldiseisvat menetlust, vaid tegemist on kassatsioonimenetluse osaga.³⁹³ Eesti puhul vastus küsimusele, kas loamenetlus on midagi iseseisvat või mitte, nii ühene ei ole. Lähtuvalt sellest, et loamenetlus toimub teises koosseisus kui põhimenetlus, tuleks neid vaadelda iseseisvate etappidena, teise etappi jõudmine sõltub esimesest lahendist – see võib olla lõplik või vaheotsustuse iseloomuga. Selle kasuks räägib ka nimetus “menetlusse võtmine”. Samas toimub loamenetlusega üheaegselt klassikaline eelmenetlus. Seni ei ole keegi pidanud vajalikuks väita, et eelmenetlus oleks midagi kassatsioonimenetluse välist, mistõttu võiks ka Eestis pidada loamenetlust kassatsioonimenetluse osaks. Sellest tulenevalt võiks küll mõiste “menetlusse võtmine” asemele leida midagi muud, menetluse seda etappi paremini iseloomustavat, miks mitte “kaebuse läbi vaatamata jätmine (kassatsiooni aluste puudumise tõttu)”. Samas ei saa muidugi jätta tähelepanuta seda, et “menetlusse võtmine” on juba pikka aega kasutusel olnud.

3.2.5.1 Kirjalik menetlus

Erinevused arusaamades loamenetluse olemusest kajastuvad ka loamenetluse regulatsioonis, eelkõige selles, millised õigused pooltele loamenetluses tagada tuleb. Seevastu tuleb loamenetluse iseloomulike tunnuste käsitlemist alustada ühise tunnusega, milleks on loaküsimuse lahendamine kirjalikus menetluses³⁹⁴. Põhjendatav on see sellega, et loamenetluse puhul on alati eesmärgiks anda kõrgeimale kohtule võimalus lahendada mittenõudlike kaebusi lihtsustatud menetluses. Üksnes Saksamaa tsiviilmenetluses oli enne menetluse reformi üle 60 000 marga ulatava hagihinnaga asjade puhul võimalik ka suuline menetlus. Praktikast kasutati sealgi siiski alati kirjalikku menetlust.³⁹⁵

³⁹² Soomes on kõrgeima kohtu menetlus jagatud menetlusökonoomika kaalutlustel kahte ossa, esimeses otsustatakse ainult loa küsimus. (I. Lager (viide 136), s. 13) Kõrgeima kohtu menetlus on selgelt kaheastmeline. Kui protsessuaalsed eeldused on täidetud, pääsevad kõik soovijad esimesse etappi. Seevastu ainult menetlusloakünnise ületamine avab tee teise etappi. (O. Heinonen (viide 61), s. 403)

³⁹³ R. Zöllner (viide 93), S. 1300

³⁹⁴ Loamenetluse puhul on ka Euroopa Inimõiguste kohus aktsepteerinud kirjalikku menetlust.

³⁹⁵ R. Zöllner (viide 93), S. 1300, K. Boujong (viide 155), S. 61.

3.2.5.2 Menetluse poolte ärakuulamine

Kui menetluse kirjalikkuse suhtes valitseb rahvusvahelises plaanis üksmeel, lahkneb erinevates riikides arusaam sellest, kas loamenetlusse tuleks kaasata mõlemad osapooled või mitte. Soomes ja Rootsis valitseb seisukoht, et tegemist on menetlusega, mis puudutab üksnes kaebajat³⁹⁶ ning seepärast vastaspoolelt reeglina seisukohta ei küsita, kuigi see on võimalik. Vastaspoole seisukohta küsitakse üksnes juhul, kui tema huvi on juba ses staadiumis eriti aktuaalne.³⁹⁷ Alles peale menetlusse võtmist on Soomes teiselt menetluse poolelt vastuse küsimine kohustuslik, kui seda pole varem tehtud.³⁹⁸ Vastaspoolel ei ole kohustust vastata. See ei tähenda, et asja ei võidaks lahendada tema kasuks.³⁹⁹

Mis on sellise praktika põhjus, on raske öelda, kuna mingisuguseid eeliseid see ei näi pakkuvat. Olulisi kulusid vastaspoolelt vastuse taotlemine endaga kaasa ei too. Vähemalt Eestis on kaebaja kohustatud saatma kaebuse nii mitmes eksemplaris, kui palju on menetluse pooli. Seega langevad ära paljunduskulud. Ainsana peaks kirjeldatud regulatsioon võimaldama menetluse kiirendamist, kuid kõnealuste riikide loamenetlus on siiski oluliselt aeglasem kui Eesti oma⁴⁰⁰. Ilmselt mängib rolli seegi, et valdavat osa loataotlusi peetakse ilmselgelt põhjendamatuks. Seevastu tekitab vastaspoole informeerimata jätmine pahameelt advokaatides. Neid häirib see, et vastaspool saab ootamatult teate, et kaebus on menetlusse võetud. Sellest tulenevalt leiab näiteks Lars Laurin, et kohus peaks saatma ka vastaspoolele taotluse tutvumiseks.⁴⁰¹

Kuna Saksamaal loetakse loamenetlust revisjonimenetluse osaks, mistõttu tuleb ka selles menetlusetapis lähtuda õiglase menetluse põhimõttest.⁴⁰² See põhimõte nõuab, et kohtu lahendi aluseks võivad olla ainult sellised asjaolud, mille suhtes osapooled said võtta seisukoha. Seetõttu nõutakse seal poolte (s.o ka vastaspoole) ärakuulamist.⁴⁰³ Eriti huvitavalt on mõlema poole ära kuulamine tagatud saksa kriminaalmenetluses, milles on kaebuse tagasilükkamiseks vajalik prokuratuuri taotlus.⁴⁰⁴ Taotlus peab olema põhjendatud, piisab

³⁹⁶ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 78; L. Laurin (viide 255), s. 501.

³⁹⁷ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 78-79.

³⁹⁸ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, 12.

³⁹⁹ T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 79

⁴⁰⁰ Eestis on loamenetluse tähtajad sätestatud menetlusseadustikes. Kriminaalasjas on tähtaeg 1 kuu (AKKS § 48 lg 1), väärteoasjus 2 kuud (VTMS § 160 lg 2), tsiviilasjus 3 kuud (TsMS § 349 lg 6). Soomes on suudetud vähendada nende asjade loamenetluse keskmist pikkust, kus luba ei anta nelja kuuni, 2002. a oli see 5,3 kuud ja 2001 5,9 kuud (The Supreme Court of Finland 2003 Helsinki 2004, s. 4).

⁴⁰¹ L. Laurin (viide 255), s. 501.

⁴⁰² Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1788.

⁴⁰³ R. Zöllner (viide 93), S.; 1300.

⁴⁰⁴ E. W. Hanack (viide 96), s. 304.

lühikesest kaebuse argumentide ümberlükkamisest. Enamasti piisab tõdemusest, et pole näha õiguslikke vigu või viidatamisest väljakujunenud kohtupraktikale.⁴⁰⁵ Prokuratuur saadab oma seisukoha ka kaebajale. See kannab kahte eesmärki. Esiteks välditakse kaebaja “üllatamist” kaebuse tagasilükkamisega.⁴⁰⁶ Teiseks eesmärgiks on kaebuse esitaja teavitamine tema taotluse lootusetusest ja mõjutamine kaaluma, kas ei oleks mõttekas kaebust tagasi võtta. Prokuratuuri seisukohale võib kaebuse esitaja anda vastuseisukoha, tänu millele ta saab oma argumente täpsustada või paremini põhistada.⁴⁰⁷ Vastuses võib aga esitada ka uusi õiguslikke seisukohti.⁴⁰⁸ Nõnda on kaebuse esitajal võimalik oma seisukohti esitada koguni kahel korral – kaebuse põhjendustes ja vastuses prokuratuuri arvamusele – mis peaks tagama, et ta saab enda jaoks olulisena tunduva piisavalt esile tuua. Suulist menetlust see põhimõtte kõrgeimas kohtus ei nõua.⁴⁰⁹

Lisaks asjaolule, et isikule, kelle kaebuse menetlemise põhjendatust kaalutakse, on tagatud ammendav võimalus oma seisukohta väljendada, on tegemist on väga mugava lahendusega teiselgi põhjusel – isegi, kui kohus menetlemisest keeldumist ei motiveeri, on kaebajal olemas õiguslikult piisavalt põhjendatud seisukoht, miks ta kaebus ei ole vettpidav.

Tsiviilmenetluses on Saksamaal see-eest vastaspoolel õigus esitada vastus, kuid vastavat kohustust ei ole.⁴¹⁰

Kokkuvõttes tuleb aga parimaks pidada hoopis Eesti regulatsiooni, mille kohaselt edastatakse loamenetluses kaebus ka vastaspoolele ja antakse võimalus esitada omapoolsed argumendid. Vastaspoolel ei ole kohustust vastata, kuid Riigikohus võib ka nõuda vastust (tõsi küll, keeldumisele mingit sanktsiooni ette nähtud ei ole). Kaaluda võiks küll prokuratuurilt kirjalike seisukohtade kohustuslikkust kriminaalmenetluses. See lihtsustaks Riigikohtu tööd ning annab kaebajale vähemalt mingisuguse õigusliku argumentatsiooni, miks tema kaebust ei menetletud.

⁴⁰⁵ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1119.

⁴⁰⁶ C. Roxin (viide 144), S. 411.

⁴⁰⁷ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1789.

⁴⁰⁸ E. W. Hanack (viide 96), s; 307

⁴⁰⁹ Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1788.

⁴¹⁰ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1114.

3.2.5.3 Loaküsimuse otsustamise aluseks olevad materjalid

Eraldi küsimus on, milliste materjalide põhjal loaküsimus lahendatakse. Viimasest sõltub jällegi see, kui võrd loamenetlus kergendab kõrgeima kohtu koormust ning tegelikult ka see, kas loamenetlust saab millegi poolest eristada kirjalikust menetlusest.

Soomes otsustatakse menetlusloaküsimus reeglina ainult loataotluse ja madalama astme kohtu otsuse põhjal.⁴¹¹ Kuigi kõrgeim kohus otsustab kõigepealt menetlusse võtmise, tuleb esitada menetlusloataotlus ja motiveeritud kaebus siiski üheaegselt. Praktikast esitatakse mõlemad ühtse dokumendina, kus need on eraldi osadena välja toodud. Menetlusloataotlusest peab ilmema alus, millel luba taotletakse ja põhjendused, miks taotleja leiab, et selline alus on olemas. S.o tuleb näidata ära (õigus-)küsimus, milles soovitakse kõrgeima kohtu seisukohta ja põhjendus, miks leitakse, et madalama astme kohtu seisukoht selles küsimuses on väär.⁴¹² Selle põhjal kontrollitakse, kas mainitud alus on olemas. Soome kõrgeimal kohtul ei ole loaasja otsustamisel kohustust kontrollida muu aluse olemasolu kui see, mille alusel luba on taotletud. Tegelikult kohus seda siiski teeb.⁴¹³

Ka Saksamaal ollakse minemas isegi kaugemale, vähemalt tsiviilmenetluses. Loamenetluse koormust leevendav efekti nähakse just selles, et loamenetluses võtab kõrgeim kohus seisukoha üksnes kaebuse põhjenduste ja apellatsiooniloa alusel ega pea tutvuma toimikuga. Kõrgeim kohus ei pea ise otsima menetlusvigu või materiaalõiguse väärat kohaldamist, mille peale ei ole kaevatud.⁴¹⁴ Saksa ülemkohtu XI senati kurikuulsas seisukohas⁴¹⁵ öeldakse see otse välja. järgselt peavad menetlusloa alused peavad olema ZPO § 544 lg 2 kolmanda lause kohaselt põhjendatud. Selleks ei piisa paljasõnalisest väitest, et põhjus loa andmiseks on olemas. Kaebuse esitaja peab nimetama aluse, millel ta loa andmist taotleb ja tooma välja selle eeldused. Kõrgeimal kohtul peab olema võimalus võtta seisukoht üksnes kaebuse ja madalama astme kohtu otsuse alusel.

Siin peitub vahe praeguse menetluse ja kunagise kaebuse menetlusse võtmise (*Annahnerevision*) vahel: eelmine kujutas endast asja eelkontrolli kõrgeima kohtu poolt. Eelkontrolli tulemusel pidi saadama esialgne pilt sellest, kas õigust on rikutud või mitte ja kas otsus tugineb sellele. Kõrgeim kohus ei olnud kaebuse piiridega seotud (ZPO § 559 lg 2).

⁴¹¹ P. Salervo. Korkeimman oikeuden työskentelytavoista. – Korkein Oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 99.

⁴¹² T. Leppänen, A. Välimaa (viide 48), s. 77.

⁴¹³ S. Laukkanen (viide 6), s. 346-347.

⁴¹⁴ W. Nassall (viide 145), S. 1349.

⁴¹⁵ BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, 65

Eestis otsustatakse menetlusse võtmise kaebuse ning kohtutoimiku põhjal.⁴¹⁶ Toimikust lähtumine on siiski põhjendatud üksnes juhul, kui luba taotletakse seaduses nimetatud menetlusõiguse olulise rikkumise alusel. Kuna rikkumine ei pruugi kohtuotsuses kajastuda, on tõepoolest põhjendatud toimiku poole pöördumine. Seevastu juhul, kui vaidlustatud on materiaalsoiguse kohaldamist, on võimalik seisukoht võtta üksnes kaebuse ja madalama astme kohtu otsuse alusel. Sellisel juhul ei erine loamenetlus aga asja läbi vaatamisest kirjalikus menetluses – mõlemal juhul kontrollitakse kaebuse põhjendatust ja tehakse seda toimiku materjalide alusel.

3.2.5.4 Loaküsimuse lahendamine

Viimaseks oluliseks küsimuseks loamenetluses on see, kuidas tuleb otsustada kaebuse menetlemine või sellest keeldumine – kas see nõuab lihtsat häälteenamust, kvalifitseeritud häälteenamust või konsensust. Küsimus langeb ära juhul, kui menetlusse võtmise otsustab üks kohtunik, nagu see Rootsis enamasti toimub. Samuti on lahend üsna ühene juhul, kui loaküsimuse otsustavad kaks kohtunikku. Sellisel juhul on ühte- või teistpidi lahendi tegemine võimalik vaid juhul, kui mõlemad kohtunikud on samal seisukohal – vastasel juhul on seisukohad esindatud võrdselt. Seepärast ongi Soomes ette nähtud, et kui kaks kohtunikku jäävad eriarvamusele, kaasatakse kolmas kohtunik. Kolmest kohtunikust koosnev loakogu võib teha otsuse häälteenamusega⁴¹⁷, mis tähendab seda, et määravaks saab sisuliselt kolmanda kohtuniku seisukoht.

Saksamaal⁴¹⁸, Norras⁴¹⁹ ja Eestiski on kaebuse läbi vaatamata jätmiseks vaja üksmeelne otsus. Vähemalt Saksamaa puhul on see põhjendatav sellega, et menetlusse võib jätta kaebuse võtmata juhul, kui kaebus on ilmselgelt põhjendamatu. Ilmselgusest saab aga rääkida vaid juhul, kui kõik kohtunikud on sama meelt. Lisaks garanteerib selline nõue selle, et sisulises menetluses kontrollitakse iga kahtlust, et madalama astme kohus võib olla teinud vea.

⁴¹⁶ VTMS § 160 lg 2

⁴¹⁷ E. Aurejärvi. Näkökohtia KKO:sta valituslupatuomioistuinena. – Oikeus 1/84, s 4.

⁴¹⁸ kriminaalmenetluse kohta vt Kuckein J.-D. (viide 119), S. S. 1788.

⁴¹⁹ Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 34.

3.2.5.5 Menetlusse võtmise või mittevõtmise motiveerimine

Vaidlusalune on eelkõige kaebuse menetlusse mittevõtmise otsustuste motiveerimine. Seevastu menetlusse võtmise puhul valitseb seisukoht, et motiveerimise järele puudub vajadus.⁴²⁰ Loomulikuks peetakse seda, et kaebaja jaoks on oluline eelkõige kaebuse menetlemine ja selle tulemusel saadav sisuline lahend, mitte aga see, mis põhjusel tema kaebust otsustati menetleda.⁴²¹

Lisandub kartus, et menetlusse võtmise motiveerimine seoks eelotsustusena kohut liialt edasises menetluses. Hilisemas menetluses võib ilmned peale loamenetluses määravaks saanud probleemi muidki küsimusi, mis väärivad kõrgeima kohtu tähelepanu.⁴²² Asja menetlusse võtmiseks piisab sellest, kui ilmneb üksainuski asjaolu, millest tulenevalt asja menetlemine on põhjendatud. Edasine menetlusse võtmise kasuks rääkivate argumentide kontrollimine ei ole seega vajalik.

Võimalik on ka vastuolu tekkimine menetlusse võtmise määruse ja hilisema otsuse vahel, kui hilisemas menetluses jõutakse järeldusele, et kaebus ei ole põhjendatud. Esmapilgul tundub nimetatud argument nõrgana, sest kahtlemata on eelistatud kohtuotsus. Samas ei saa mööda vaadata faktist, et hilisemat lahendit on raskem motiveerida, kui see satub lootsustusega vastuollu. Sellisel juhul ei pea kohus vastama mitte ainult kaebaja argumentidele, vaid selgitama ka seda, miks ta kokkuvõttes ei nõustunud oma esialgse seisukohaga.

Lõpuks tuleb rõhutada asjaolu, et loaküsimuse otsustamisel ei võeta tõstatatud küsimustes ühest seisukohta. Menetlusse võetakse kaebus juhul, kui on olemas kahtlus, et taotlus on põhjendatud. Kohus ei võigi loamenetluse raames tõstatatud küsimusi lahendada. Raske on aga kirjutada motiveeringut selle kohta, miks kohtul tekkis kahtlus, et kaebus on põhjendatud.

Siiski kõlab üksikuid häáli menetlusse võtmise motiveerimise poolt. Peamise argumendi kohaselt võimaldaks põhjendatud määrus teisel menetluse poolel paremini argumenteerida oma vastuväiteid kaebusele ja väldiks keskendumist mitteolulistele küsimustele.⁴²³ See seisukoht ei arvesta aga eelmainitud asjaoluga, et hilisemas menetluses võivad ilmned muudki olulised küsimused peale selle, mille alusel kaebus menetlusse võeti.

Teiseks on leitud, et põhjendused pakuksid huvi advokaatidele ja muudele juristidele, andes võimaluse paremini mõista, kuidas kassatsioonkaebusi ja loataotlusi tuleks motiveerida.⁴²⁴ Kui menetlusse võtmise aluseks ei ole viga alama astme kohtu otsuses, võivad kaebajad

⁴²⁰ S. Laukkanen (viide 6), s. 355.

⁴²¹ J. J. Lappalainen (viide 103), S.; s. 211.

⁴²² J. Lappalainen (viide 341) s. 418.

⁴²³ L. Laurin (viide 255), s. 500.

⁴²⁴ E. Aurejärvi (viide 417), s. 5.

tõepoolest vajada juhtnööre, mida kõrgeim kohus peab pretsedendivääriliseks, sest see, milline küsimus vajab kõrgeima kohtu poolseid juhtnööre, võib olla üsna raskelt hoomatav. Riikides, kus kõrgeim kohus menetleb asju, mis omavad põhimõttelist tähendust, on menetlusse võtmist kergem motiveerida. Sellisel juhul peaks kohus määrukses märkima, millest tuleneb konkreetse kohtuasja põhimõtteline tähendus.

Siiski tundub, et lootus kaebuste sisukamaks muutumiseks oleks suhteliselt väike, kuna suureneks veelgi nende kõrgema kohtu lahendite hulk, millega juristid peaksid end kursis hoidma. Pealegi peaks vastus küsimusele, mida kõrgeim kohus pidas asjas oluliseks, tulenema hilisemast otsusest. Kui mitte, tekib juba otsuse kvaliteedi küsimus. Lisaks oleks hulga vähema töökuluga võimalik teadusartiklite kaudu samale küsimusele vastata. Just seda varianti on pakkunud Soome kõrgeima kohtu endine esimees Olavi Heinonen.⁴²⁵

Eestis seevastu, kus menetlusse võtmise aluseks on materiaaldõiguse ebaõige kohaldamine või menetlusõiguse oluline rikkumine, on kaebuse motiveerimisel pidepunktiks ainuüksi väidetav viga madalama kohtu otsuses. Seega vaevalt menetlusse võtmise põhistamine mingisugust lisaefekti annaks – kui kohus võtab asja menetlusse, siis võib eeldada, et kohus peab väidetavat viga piisavalt oluliseks ning vea olemasolu on piisavalt usutav, et seda põhimenetluses kontrollida.

Kohtupraktika ühtlustamine ja juhtimine, mida menetlusseadustikud tunnevad samuti menetlusse võtmise alusena, ei oma tähendust mitte niivõrd kassaatori jaoks, vaid annab Riigikohtule aluse võtta menetlusse ka kaebusi, kui ta peab ringkonnakohtu otsust õigeks, kuid peab vajalikuks suunata õiguspraktikat samas suunas. Kassaator ei pääse aga väidetava vea kaudu kaebuse motiveerimisest.

Seega argumendid menetlusse võtmise määruse mittemotiveerimiseks kaaluvad kahtlemata üles motiveerimise kasuks esitatud seisukohad. Tekib isegi küsimus, milleks on vaja menetlusse võtmist üldse määrusena vormistada. Saksamaal kriminaalmenetluses eraldi menetlusse võtmist ei toimugi, vaid kolleegium võib kaebuse jätta eelmenetluses määrusega läbi vaatamata, kui ta leiab, et kaebus on ilmselgelt põhjendamatu.⁴²⁶ Kui leitakse, et kaebuse menetlemine on põhjendatud, asendaks menetlusse võtmise määrust kohtukutse, kirjaliku menetluse puhul oleks aga isikul põhjust eeldada, et kui talle ei ole saadetud läbi vaatamata jätmise määrust, vaadatakse tema kaebus läbi.

⁴²⁵ O. Heinonen (viide 61), s. 402.

⁴²⁶ J.-D. Kuickein (viide 119), S. 1786.

Erinevalt menetlusse võtmise määrustest kogeb aeg-ajalt tuliseid rünnakuid menetlusse mittevõtmiste määruste motiveerimata jätmine. See on mõistetav, kuivõrd viimased on erinevalt menetlusse võtmise määrustest lõplikud lahendid.⁴²⁷

Eriti tuntav on kriitika Skandinaavias, kus kaebuse menetlusse võtmise peamiseks aluseks on asja väärtus kohtupraktika suunamise või ühtlustamise seisukohalt. Väidetakse, et mittejuristidel on raske aru saada sellest, et viga madalama astme kohtu otsuses ei ole iseenesest kõrgeima kohtu jaoks kaebuse menetlemise aluseks.⁴²⁸ See raskendab ka menetlusloa põhjendamist.⁴²⁹ Loaküsimuses tehtud lahendi mittemotiveerimisel jääb kaebajal ainult arvata, miks sarnasele kaebusele kaebusele anti luba, tema omale aga mitte⁴³⁰. Olukord, kus mõni hästi põhjendatud taotlus luba ei saa, kuid teine keskpärane võetakse menetlusse, tekitab kergesti kahtlusi loa andmise meelevaldsusest.⁴³¹ Sama efekt tekib, kui kõrgeim kohus jätab menetlusse võtmata mõne kaebuse, milles kajastub küsimus, mida üldsus või juristkond peab keeruliseks või mitmetimõistetavaks. Nii Soomes kui Rootsis on heidetud kõrgeimale kohtule ette, et nad ei võta menetlusse eriti keerulisi, mahukaid või muul põhjusel ebamugavaid asju.⁴³²

Teine põhjendus, mida tihti esile tuuakse, on see, et ka kõrgeimad kohtud võivad eksida otsustamisel, kas asja menetlusse võtmiseks on alust. Motiveerimisel oleks võimalik selliseid vigu avastada.⁴³³ Võimalike vigade avastamisest saadav kasu tundub aga äärmiselt küsitav. Esiteks ei välista isegi motiveerimine kriitikat asja menetlemata jätmise mitte põhjendatuse kohta, sest seisukohtade erinevust täielikult välistada ei ole võimalik, eriti, kui tegemist on keerulisemate vaidlusküsimustega. Reeglina ei ole võimalik menetlusloaotsustust vaidlustada, mistõttu tekitaks teadmine, et otsustus ei olnud õige, ainult kibestumist. Vaidlustamise võimaldamine näiteks teistmismenetluses viiks aga selleni, et kõik, kes ei nõustuks määruses sisalduva motivatsiooniga, vaidlustaksid määruse, suurendades oluliselt kohtu koormust. Ainsaks positiivseks momendiks oleks motiveerimise kaudu teostatav kohtu enesekontroll. Eelnevaid plusse ja miinuseid kokku võttes selgub, et kõrgeima kohtu koormus tõuseks tunduvalt, ilma, et see tooks analüüsitud aspektist lähtudes kaasa olulist kasu. Seetõttu peab

⁴²⁷ J. Lappalainen (viide 341), s. 418.

⁴²⁸ M. Tulokas. (viide 196), s. 410.

⁴²⁹ Ei ole aga harv juhus, kui luba palutakse kõigil kolmel alusel, kuid taotlus jäetakse põhjendamata. Taotlus näeb välja selline: "Palun anda menetlusloa, sest käesolev asi omab tähtsust samalaadiliste asjade jaoks seaduse ühetaolise kohaldamise seisukohalt. Lisaks on olemas muu oluline põhjus." (E.-J. Taipale (viide 401) 407).

⁴³⁰ Veidi üllatav on, et isegi Põhjamaades kurdetakse seda probleemi, kuigi seal peaks olema võimalik seda kergem selgitada. Põhjus võib olla see, et kõrgeim kohus on juba pretsedendi ära teinud ega pea vajalikuks selle ülekordamist. Kohtuotsus võib küll pretsedendiga vastuolus ja seega vale olla, kuid vale otsus ei ole Põhjamaade kõrgeimates kohtutes menetlusse võtmisel aluseks.

⁴³¹ J. Virolainen (viide 8), s. 472.

⁴³² A. Lundberg (viide 340), s. 28.

⁴³³ A. Lundberg (viide 340), s. 28.

kaebaja leppima tõdemusega, et kõrgeim kohus ei ole pidanud vajalikuks muuta madalama astme kohtu otsuse motivatsiooni⁴³⁴. Rootsis-Soomes on olukord küll pisut teine, kuna seal on loamenetluses esitatavad küsimused teised võrreldes menetluses muidu esitatavate küsimustega.

Rääkida võib veel põhiõiguslikust argumendist, mille pooldajad leiavad, et õiglase menetluse põhimõttest tulenevalt on kohtutel lahendite motiveerimise kohustus. Kuna menetlusse (mitte-)võtmise otsustamine on menetlusotsustus nagu iga teinegi, tuleks seda motiveerida sarnaselt teistega.⁴³⁵ Veelgi enam – nagu mainitud, on negatiivse otsustuse puhul tegemist kõrgeima kohtu lõpliku lahendiga, mis on menetluse poolele olulise tähendusega.⁴³⁶

Lõpuks omaksid need määrused lihtsalt informatiivset väärtust ja suunaks kohtupraktikat sarnaselt kõrgeima kohtu lahenditega.⁴³⁷ “Kohtulahendite motivatsioon kannab endas kahte funktsiooni: kommunikatsiooni ja justifitseerimis- ehk õigustavat funktsiooni. Nendest selgub, miks asi on õiguslikult lahendatud mingil kindlal viisil. Põhjendused on kohtute kohaseim ja käepäraseim kommunikeerumisviis. Teavitamine üksnes resolutsiooni kaudu on ebakindel ja jääb poolikuks. Sõnum tuleb esile alles lõpptulemuseni viivate põhjuste konteksti väljatoomise kaudu.”⁴³⁸ Just informatiivne väärtus tundub tegelikult olevat menetlusloa (mitte-)andmise motiveerimise nõude puhul keskse tähtsusega. Kõik teised põhjendused on tegelikult sellele taandatavad. On mõisteta, et nii kaebaja, kui näiteks õigusteadlased on huvitatud sellest, miks kõrgeim kohus kaebuse menetlusse võtmisest keeldus. Mõnikord on see huvi eriti põhjendatud – näiteks juhul, kui kaebuses püstitatud küsimus on tõepoolest juristide seas elavalt diskuteeritav. Samuti tuleb ette olukordi, kui kohtul endal oleks huvi taotluse tagasilükkamise motiveerimiseks, vältimaks väärarvamusi. Heaks näiteks on juhtumid, kui kassaator on tuginenud mõnele absoluutsele tühistamisalusele, kuid tegelikult see alus täidetud ei ole.

Ka õigusteadlased ja praktikud, kes õigustavad kaebuse menetlusse võtmata jätmise määruste mittemotiveerimist, nendivad, et poolte seisukohast lähtuvalt on menetlusse mittevõtmise määruste motiveerimise soov arusaadav.⁴³⁹ Samas nenditakse, et lootsustuse

⁴³⁴ See ei tähenda, et kõrgeim kohus täielikult madalama astme kohtu otsuse motiveeringuga nõustuks. Reeglina võtab kohus asja menetlusse siis, kui viga on mõjutanud lõpptulemust. Seega ei pea kõrgeim kohus nõustuma mitte otsuse motivatsiooniga, vaid lõpptulemusega.

⁴³⁵ S. Laukkanen (viide 6), s. 355.

⁴³⁶ S. Lappalainen (viide 341), s. 417.

⁴³⁷ A. Lundberg (viide 340), s. 28.

⁴³⁸ T. Linna. Korkkeiman oikeuden perustelut oikeuskäytännön ohjauskeinona – toteutuuko prejudikaatifunktio. – Lakimies 2/1993. s. 137.

⁴³⁹ O. Heinonen (viide 61), s. 402.

mittepõhjendamine kuulub olemuslikult loasüsteemi juurde.⁴⁴⁰ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et menetlusloast keeldumise määrusi ei ole vaja põhjendada.⁴⁴¹

Valitseva arvamuse kohaselt tähendaks kohustus loa andmisest keeldumisi põhjendada, loasüsteemist tingitud töösäästu olulist vähenemist ja kohtu ressursside raiskamist, mida on vaja kohtuotsuste põhistamiseks.⁴⁴² Vahe on suur, kas põhjendamist tahavad 300 või 4000 (lahendite ja taotluste ligikaudne aastane hulk Soome ülemkohtus) lahendit.⁴⁴³ Skandinaavias, kus kõrgeimate kohtute roll on kohtupraktika suunamine, kardetakse ühtlasi, et ka määrustest saaks omamoodi pretsedendid, olgugi, et asju ei vaadataks kõrgeimas kohtus sisuliselt läbi. Niimoodi tekkivad kaks iseseisvat pretsedenditüüpi võivad põhjustada segadust.⁴⁴⁴

Seisukoht, et motiveerimine ei ole vajalik, ei ole siiski kaugeltki vaieldamatu. Soome kõrgeima kohtu endine esimees O. Heinonen on märkinud: “Kõrgeima kohtu tegevuse puhul on problemaatiline see, et menetlusloa küsimuses tehtud lahendeid ei põhjendata. Olukorras, kus kohtute tegevuses põhjendamise roll üha suureneb, käriseb vastuolu järjest suuremaks. Saan hästi aru, et põhimõtteliselt oleks rahuldavam, kui ka neid lahendeid põhjendataks. Praktikaks ei ole see aga nii lihtne.”⁴⁴⁵ Rootsi advokaat A. Lundberg peab seda, et loamäärusi ei motiveerita, õnnetuks traditsiooniks ja märgib, et kui Rootsi kõrgeim kohus seadust rangelt täidaks, peaks ta oma määrusi motiveerima.⁴⁴⁶ J. Virolainen, kes iseenesest toetab menetluslubade mittemotiveerimist, leiab, kui loaküsimuse otsustamine antaks vaid ühele kohtunikule, tuleks loa mitteandmise määrusi hakata motiveerima, kuna otsustamine on alati osaltki subjektiivne ja otsustajast sõltuv. Loast keeldumise motiveerimine võimaldaks subjektiivsust vähendada.⁴⁴⁷

Samas on motiveerimise nõue ette nähtud näiteks saksa tsiviilmenetluses⁴⁴⁸. ZPO § 544 lg 4 teise lause kohaselt peab määrus, millega lükatakse tagasi kaebus apellatsioonikohtu kaebeloa andmisest keeldumise peale, olema lühidalt põhjendatud, v.a juhul, kui põhjendamine ei aitaks kaasa mille puhul revisjoni lubamise aluste selgitamisele. Saksa ülemkohtu erinevad senatid kohaldavad seda sätet aga äärmiselt erinevalt. Mõned rahulduvad oma – äärmiselt ebainformatiivsetes – määrustes seisukohaga, et konkreetses asjas ei esine ZPO § 543 lg-s 2

⁴⁴⁰ J. Lappalainen (viide 103), S.; 211

⁴⁴¹ (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1789)

⁴⁴² J. Lappalainen (viide 341), s. 420.

⁴⁴³ S. Laukkanen (viide 6), s. 355.

⁴⁴⁴ B. Svensson (viide 5), s. 662.

⁴⁴⁵ O. Heinonen (viide 61), s. 402.

⁴⁴⁶ A. Lundberg (viide 340), s. 27.

⁴⁴⁷ J. Virolainen (viide 8), s. 467.

⁴⁴⁸ See on põhjendatav sellega, et menetlusse võtmist käsitletakse kõrgeima kohtu menetluse osana, mistõttu sellele laienevad ausa menetluse põhimõtted (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1788), sealhulgas kohustus põhjendada menetlusse mittevõtmist. R. Zöller (viide 93), S.1301.

sisalduvaid revisjoni lubamise eeldusi.⁴⁴⁹ Osa senateid on seevastu võtnud – küll erineva põhjalikkusega – seisukoha revisjonialuste suhtes.⁴⁵⁰

Mitte motiveerimise pooldajad kaitsevad oma seisukohta väitega, et loomäärus ei saa sisaldada kuigi põhjalikku motivatsiooni. Nimelt nõuaks põhjalikuma motivatsiooni kirjutamine – eriti keelduvatele lahenditele – juba asja õigusküsimuse ja sageli ka faktiküsimuse põhimõttelist uurimist.⁴⁵¹ Seega kaotaks loamenetlus oma mõtte, milleks on kohtu koormuse vähendamine. Kõne alla tuleks üksnes väga lühike seisukohavõtt. Samas ei saaks lakoonilisest nentimist, et luba jäeti andmata, kuna ei esinenud ühtki seaduses toodud menetlusse võtmise alust, keegi kasu.⁴⁵² Eriti raske on põhjendamine juhtudel, kui kaebus on ise kehv⁴⁵³ – raske on seletada lahti ilmselgelt väära seisukoha ekslikkust.

Kui Eestis hakataks loa andmise keeldumisi põhjendada, oleks raske leida erinevust kirjalikus menetluses tehtud sisulise lahendiga. Kuna menetlusse võtmise aluseks on kaebuse argumentidest tulenev eeldus, et madalama astme kohus võib olla kohaldanud valesti materiaaõigust või oluliselt rikkunud menetlusõigust, tähendaks asja menetlusse võtmisest keeldumise motiveerimine selgitamist, miks kohus leiab, et viga puudub.

Mis puutub õiglase menetluse põhimõttest tulenevasse nõudesse, et kohtulahendid peavad olema motiveeritud, siis üheks põhjuseks, miks motiveerimine on nõutav, on see, et otsust oleks võimalik vaidlustada.⁴⁵⁴ Kõrgeima kohtu lootsustuste puhul taoline võimalus puudub ja sellega koos vajadus motiveerimise järele langeb ära.⁴⁵⁵ Nii paneb Euroopa Nõukogu ministrite komitee 7. veebruari 1995. a soovitus tsiviilasjade kaebeõiguse asjus nr 95. art 2(b) ette: “Soovituse art 2(b) ei nõua nende lahendite põhjendamist, mida ei saa vaidlustada, näiteks menetlusloa andmisest keeldumine.”⁴⁵⁶ Eelnevaga seoses on aga selge, et juhul, kui loaküsimuses seisukoha võtmine kuulub madalama astme kohtu pädevusse ja loast keeldumine on omakorda kõrgemas kohtus vaidlustatav, peab loast keeldumine olema motiveeritud.

⁴⁴⁹ Soomes on lühikese motivatsiooni vastu argumenteeritud järgmiselt: isikut, kes ei nõustunud ringkonnakohtu otsusega ja seetõttu kõrgeimale kohtule edasi kaebas, on raske rahustada napi põhistusega, seetõttu on parem üldse mitte põhjendada. (J. Lappalainen (viide 341), s. 424).

⁴⁵⁰ W. Nassall (viide 145), S. 1345.

⁴⁵¹ O. Heinonen (viide 61), s. 402.

⁴⁵² S. Laukkanen (viide 6), s. 355.

⁴⁵³ J. Lappalainen (viide 341), s. 421.

⁴⁵⁴ A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6: õigus asja õiglasele arutamisele. äärenr 3. Kättesaadav elektrooniliselt: <http://www.nc.ee/riigikohus/> 21. mail 2004. a.

⁴⁵⁵ J. Lappalainen (viide 341), s. 422.

⁴⁵⁶ Kättesaadav elektrooniliselt: [http://www.nc.ee/riigikohus/docs/SOOVITUS%20R%20\(95\)%205.html](http://www.nc.ee/riigikohus/docs/SOOVITUS%20R%20(95)%205.html). (21. mai 2004. a)

Omaette küsimus on see, kas ja mida võib isik eeldada kõrgeima kohtu seisukohana, kui kaebust menetlusse ei võeta. Esimeseks vastuseks, mis välja pakutakse, on see, et kõrgeim kohus nõustub ringkonnakohtu otsusega ses ulatuses, et menetlusloa aluste valguses ei ole asja menetlemiseks ja ringkonnakohtu otsuse kontrollimiseks põhjust.⁴⁵⁷ Väidetud on ka seda, et keeldumise puhul on selge, et taotluses nimetatud argumente ei loetud piisavaks.⁴⁵⁸

Soome ja Rootsi olukord on siin mõnevõrra Eesti omast erinev. Kuna neis riikides võib vaadelda kaebuse ja loataotluse aluseid eraldi, ei tähenda loast keeldumine mingisugust kõrgeima kohtu poolset seisukohavõttu ringkonnakohtu lahendi suhtes.⁴⁵⁹ Eestis olukord nii ühene ei ole. Kuna menetlusse võtmise eelduseks on materiaalõiguse vale kohaldamine või oluline menetlusviga, mis viisid vale otsuseni, tähendab Riigikohtu poolne “ei” seda, et kohtuotsuse resolutiivosa revideerimist ei vaja. Seevastu ei tähenda see, et Riigikohus peaks nõustuma madalama astme kohtu motivatsiooniga. Järelikult saabki olla ainsaks järeltuleks, mis Riigikohtu menetlusse võtmisest keeldumisest saab teha, et Riigikohus nõustub madalama astme kohtu otsuse lõpptulemusena ja kaebuse rahuldamiseks ei ole alust. Vastust sellele, miks kaebuse rahuldamiseks alust ei ole, aga ei anta.

Loomulikult on tehtud katseid saavutada kompromissi menetlusse (mitte-)võtmise määruste motiveerimise soovi ja kõrgeima kohtu töösäästu vahel. Enampakutud võimaluseks on valitud määruste motiveerimine. On pakutud, et motiveerimine oleks põhjendatud, kui kohtu otsustus asja menetlusse mittevõtmise suhtes on ootamatu või see on muul põhjusel poolte või üldsuse jaoks arusaamatu.⁴⁶⁰ Sellisel juhul kaoks probleem näiteks juhtumitel, kui kassaator on ekslikult seisukohal, et asjas esineb absoluutne kohtuotsuse tühistamisalus. Motiveeritavate määruste valikukriteeriumina on pakutud sedagi, kui asjal oleks juhtnõörina või näidiskaasusena tähendus tulevaste kaebuste motiveerimisel. Saksamaal oligi enne reformi üle 60 000 marga suuruse hagi hinnaga tsiviilasjus kõrgeimal kohtul õigus, kuid mitte kohustus põhimõttelise tähenduseta kaebuste läbi vaatamata jätmise määrusi motiveerida. Seda õigust kasutati harva – siis, kui apellatsioonikohtu otsus tervikuna jäi püsima, kuid vajab teistsugust või osaliselt erinevat põhjendust. Sellega korrigeeriti apellatsioonikohtu otsust kindlas õigusküsimuses, et otsus, avaldatud koos märkusega “kassatsioonikohus ei rahuldanud menetlemistaotlust”, ei juhiks kohtupraktikat eksiteele. Ainult III tsiviilseaduse, mis tegeleb avaliku- ja eraõiguse piirimail asuva riigivastutuse valdkonnaga, kus oli tihti vaja

⁴⁵⁷ (J. Lappalainen (viide 103), S.; 211

⁴⁵⁸ Aurejärvi (viide 417), s. 4

⁴⁵⁹ O. Heinonen (viide 61), s. 403.

⁴⁶⁰ B. Bengtsson (viide 314), s. 243

apellatsiooniasutuse otsust täiendada või täpsustada, lisas alati põhjenduse.⁴⁶¹ Soome kõrgeima kohtu esimees O. Heinonen ei pea ettepanekut, põhjendada valitud määrusi, heaks, leides, et juhul, kui kõik taotlejad ei saaks motiveeritud vastust, tekiks küsimus võrdsest kohtlemisest.⁴⁶²

Teise alternatiivina on pakutud Soomes, kus menetlusloa küsimuse valmistab otsustamiseks ette nõunik, kes annab ühtlasi oma arvamuse, välja idee, et kaebaja saaks tutvuda nõuniku arvamusega, mis nagunii on olemas.⁴⁶³ Sellega langeks ära kohtu lisakoormus, millega põhjendatakse menetlusloamääruste mittemotiveerimist. See ettepanek sai terava kriitika osaliseks. Vastuväidete kohaselt rikuks nõuniku arvamise avalikustamine nõupidamistoa saladust. Eriti problemaatiline oleks arvamuse pooltele teatavakstegemine juhtudel, kui nõuniku seisukoha kohaselt oleks tulnud asja menetleda, kuid kohtunikud on selle ettepaneku tagasi lükanud. J. Lappalainen on seisukohal, et kui loaasju motiveerida, siis teha seda korralikult ja kohtu nimel.⁴⁶⁴

Mudelit, kus kohus kasutab valmis motivatsiooni, kasutataksegi Saksamaal, kus on kriminaalasjus kaebuse kui ilmselgelt põhjendamatu menetlusest väljaarvamiseks vajalik prokuratuuri motiveeritud taotlus. Sellest tulenevalt ei saa heita kõrgeimale kohtule ette kaebuste mittemenetlemise määruste mittemotiveerimist⁴⁶⁵, kuna tagasilükkamiseks tooni andvad põhjendused tulenevad vaidlustatud otsuse ja prokuratuuri taotluse põhistustest. Leitakse, et probleemiks ei saa pidada sedagi, et kõrgeim kohus ei pea motiivide suhtes täies ulatuses nõustuma prokuratuuriga.⁴⁶⁶ Prokuratuuri taotlus peab tuginema sõltumatu ja iseseisva kontrolli tulemusel. Lubatud ei ole taotluse esitamine kõrgeima kohtu "ettepanekul".⁴⁶⁷ Taotluse põhjendus võib olla lühike, kuid peab igal juhul andma vastuse menetluslikele vastuväidetele ja ära näitama, miks leitakse, et need ei ole põhjendatud. Kui otsuse peale on esitatud üldine kaebus materiaalõiguse väära kohaldamise peale, piisab sellest, kui viidatakse, et kaebusest ei nähtu õiguslikku viga.⁴⁶⁸ Rõhutada tuleb, et kohus ei ole prokuratuuri põhjendusega seotud.⁴⁶⁹ Sellest tulenevalt ei ole kohtul keelatud esitada lisaargumente. Lisaks olukorrale, kus kohus peab kaebust ilmselgelt põhjendamatuks muudel asjaoludel kui prokuratuuri arvamuses esitatud, peetakse määruse motiveerimist soovitatavaks

⁴⁶¹ K. Boujong (viide 155), S. 61.

⁴⁶² O. Heinonen (viide 61), s. 402.

⁴⁶³ S. Laukkanen (viide 6), s. 356.

⁴⁶⁴ J. Lappalainen (viide 341), s. 423.

⁴⁶⁵ Määruses kasutatakse tihti lihtsat formuleeringut "kontrolli tulemusena ei ilmnenud õiguslikku viga kaebaja kahjuks." (E. W. Hanack (viide 96), s. 307)

⁴⁶⁶ (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1789)

⁴⁶⁷

⁴⁶⁸ (Kuckein J.-D. (viide 119), S. 1789)

⁴⁶⁹ T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1119.

eeskätt siis, kui kaebuse esitaja on oma vastuses prokuratuuri taotlusele toonud esile uusi õiguslikke seisukohti. Leitakse, et täiendavad seisukohad peaksid olema siiski võimalikult lühikesed. Piisavaks loetakse viidet kõrgeima kohtu väljakujunenud praktikale. Enamasti piisab aga sellest, kui märgitakse, et vastulause on võetud määruse tegemisel arvesse või et see ei andnud alust prokuratuuri seisukohaga mittenoostumiseks. Kui kõrgeim kohus leiab, et viga on tehtud kaebaja kasuks, võib märkida, et kohus ei tuvastanud kaebaja kahjuks tehtud viga.⁴⁷⁰

Enne sisuliselt selle üle otsustamist, kas kaebus määrusega tagasi lükata, peab kohus otsustama, kas hoolimata prokuratuuri taotlusest ei tuleks asja lahendada otsusega. See küsimus kerkib üles juhtudel, kui madalma astme otsusele on lisaks teisele poolele esitanud kaebuse ka prokuratuur. Kui ka prokuratuuri kaebust tuleks menetleda põhimenetluses ja teise poole oma tuleks lahendada määrusega, tuleks mõlemad lahendada koos, et mitte jõuda erinevate lahenditeni ja vältida ebaõiglase kohtlemise etteheidet.⁴⁷¹

Kõnealuse mudeli puuduseks on asjaolu, et see on kasutatav üksnes kriminaalasjus. Lisaks on prokuratuur siiski lahendusest huvitatud pool ning kohtu ressursside kokkuhoid saavutatakse prokuratuuri arvel.

Kokkuvõttes võib siiski väita, et kuna suur osa kaebustest on erinevate riikide empiirilise kogemusele ilmselgelt põhjendamatud, ei ole nende puhul loast keeldumine motiveerimine samuti põhjendatud. Seega vajaksid põhjendamist ainult eriti vaieldavad asjad, mille osakaal on suhteliselt väike ja ainuüksi nende tõttu ei ole mõtet sisse seada loast keeldumise motiveerimise nõuet. Piisama peaks kõrgeima kohtu enda autoriteedist.

3.2.5.6 Osaline menetlusluba

Huvitav ja tähelepanuväärne on mitmetes riikides kasutusel olev osalise menetlusloa instituut. Seda instituuti kohtab näiteks Saksamaal, Soomes ja Rootsis. Osaline menetlusluba sidustub hästi menetlusloa instituudi ideega tervikuna – nii nagu menetlusloa puhul üldse, on ka osalise menetlusloa eesmärk kohtu koormuse vähendamine ja võimalikult suures ulatuses lahendamist vajavatele küsimustele keskendumise võimaldamine.⁴⁷² Kuna juba kaks kohut on asja täies ulatuses läbi vaadanud, ei ole põhjendatud, et kõrgem kohus teeb seda tingimata

⁴⁷⁰ J.-D Kuckein (viide 119), S. 1792)

⁴⁷¹ J.-D Kuckein (viide 119), S. 1789)

⁴⁷² J. Walamies. Osittaisesta valitusluvasta. Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 225

terves kaebuse ulatuses kolmandat korda. Kohtu koormamine üleliigsete argumentidega võib viia selleni, et menetlusluba ei anta ka asjadele, kus esineb õiguslik probleem, mis nõuaks pretsedenti, kuid kus kaebuses rõhutakse näiteks tõenditele. Seetõttu on põhjendatud osalise menetlusloa andmine.⁴⁷³

Kui menetlusloast keeldumisega välistatakse põhjendamatu kaebuse läbi vaatamine, siis osalise menetlusloa puhul minnakse kaugemale ja eraldatakse asjas, milles ilmneb menetlemise alus, osad, milles vastav alus puudub. Eelnevas ilmneb osalise menetlusloa oluline eeldus – osa, milles luba antakse, peab olema ülejäänud vaidluse esemest selgelt eristatav ja sõltumatu.⁴⁷⁴

Selge eristatavuse puhul tuuakse näiteks seda, et piirata võib ühega mitmetest menetluse pooltest⁴⁷⁵ või ühega mitmest protsesuaalsest nõudest. Seevastu on piiramine ühe õigusküsimusega peetakse revisjoni olemusega, mis peab võimaldama otsuse korrigeerimist, vastuolus olevaks.⁴⁷⁶ Seega ei saa ka piirata asja läbi vaatamist kindlate argumentidega.⁴⁷⁷ Kriminaalasjades võib konkreetselt piiritletava osana käsitleda eelkõige ühte episoodi mitmest. Menetlusloa võib anda ka nn kõrvalotsustusele, nagu menetluskulude otsustus, ilma asja ennast läbi vaatamata. Samuti võib kriminaalasjus piirduda näiteks ainult karistuse iseloomu ja suuruse küsimusega.⁴⁷⁸ Tsiviilasjas võib eraldada eelkõige ühe taotluse mitmest.

Soome mudel on huvitav selle poolest, et kui luba antakse vaid osale kaebusest, siis see, kas ülejäänust loobutakse kohe või jäetakse see asja läbivaatavale koosseisule, sõltub sellest, kui tihedalt on kaebuse osad omavahel seotud. See tähendab, et kui selgub, et asjas ei ole siiski võimalik seisukohta võtta ilma muid kaebuse osi kaasa haaramata, võib kohus asja läbi vaadates seda teha.⁴⁷⁹

Osaline menetlusluba on instituut, mille kasutusele võttu tasub kaaluda ka Eestis. See kergendaks ka poolte olukorda, kuna annaks informatsiooni sellest, millist küsimust kohus on oluliseks pidanud, ja väldib poolte keskendumist kõrvalistele küsimustele.

⁴⁷³ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 41.

⁴⁷⁴ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 11.

⁴⁷⁵ Saksamaal ongi ainsaks võimaluseks osaliseks menetlemiseks loa piiramine ühele või osadele mitmest kohtualusest. (T. Kleinknecht, K. Meyer (viide 39), S. 1120)

⁴⁷⁶ R. Zöllner (viide 93), S.1284.

⁴⁷⁷ Seda on toonitatud nii Soome (Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 11) kui Saksa (R. Zöllner (viide 93), S. 1284) õiguskirjanduses

⁴⁷⁸ Muutoksenhakutoimikunnan jatkometintö 2002:8, s. 11.

⁴⁷⁹ J. Leivonen. Uudet säännökset muutoksenhakemusten käsittelystä korkeimassa oikeudessa. – Korkein oikeus 60 vuotta. Helsinki 1979, s.133.

KOKKUVÕTE

Kuigi mitmetes riikides on omaks võetud arusaam, et edasikaebeõigus ammendub ühekordse edasi kaebamise võimalusega, võib väita seda, et ei saa seda seisukohta automaatselt Eesti õiguskorda üle kanda. Põhiseaduse § 24 lg 5 sätestab üldiselt, et isikul on seaduses sätestatud korras õigus kaevata edasi tema kohta tehtud kohtuotsuse peale ega piira edasikaebeõigust üksnes maa- või linnakohtu otsusega. Veelgi enam, Põhiseadus ise näeb ette kolmeastmelise kohtusüsteemi (§ 148), seega on ka kõrgeimasse kohtusse edasi kaebamine kaetud edasikaebeõiguse esemelise kaitsealaga. Seega tuleb ka kõrgeima kohtu menetluse kujundamisel kaaluda edasikaebeõiguse riive põhjendatust. Samas tuleb kõrgeimasse kohtusse pöördumise võimaluse ulatuse reguleerimisel arvestada kahe asjaoluga. Esiteks on kohtuotsuse õigsust juba ühel korral kontrollitud, mistõttu tõenäosus, et kohus on teinud asjas vea, on üsna väike. Teiseks on tegemist kohtuga, mille tegevuspiirkond hõlmab tervet riigi territooriumi, mis omakorda tähendab potentsiaalset suurt kaebuste hulka. Mõlemast asjaolust tuleneb vajadus kaebuste eelseleksiooniks.

See, kui avar kaebevärv on, sõltub omakorda kõrgeimale kohtule omistatud funktsioonidest. On enesestmõistetav, et kõrgeimasse kohtusse pöördumise regulatsiooni mõjutab tema positsioon kohtusüsteemis ja sellest tulenevad spetsiifilised ülesanded. Sellisteks ülesanneteks on eelkõige kohtupraktika suunamine, mis hõlmab ka õiguse edasiarendamise funktsiooni, ning ka õigusemõistmise usaldusväarsuse tagamine. Neid ülesandeid saab kõrgeim kohus täita tänu sellele, et ta asetseb kohtuhierarhia tipus ja tema tegevuspiirkond hõlmab tervet riigi territooriumi, mistõttu omab kõrgeim kohus parimat ülevaadet madalamate kohtute praktikast ning tal on võimalik oma lahenditega seda suunata. Kuna tegemist on kohtuhierarhia tipus asuva kohtuga, on ka tema lahenditele suunatud suurim avalik tähelepanu. Hoolimata nendest spetsiifilistest funktsioonidest toimib ka kõrgeim kohus siiski kohtuna, lahendades konkreetseid kohtuasju.

Erinevates riikides on lahendatud erinevalt küsimus, milline kõrgeima kohtu funktsioonidest peaks prevaleerima – kas kohtupraktika suunamine või konkreetse asja õiglane lahendamine või on mõlemad nimetatud ülesanded võrdsed. Riikides, kus kõrgeimasse kohtusse esitatavate kaebuste hulk on suur, on ilmne tendents kohtu kujundamiseks n.ö pretsedendikohtuna. Põhjuseks on see, et isegi juhul, kui menetluse võetaks ainult kaebused, mis annavad alust arvata, et madalama astme kohus on teinud vea, oleks koormus kohtule üle jõu käiv. Selge on see, et kaebuste hulgaga toime tulekuks ei saa lõputult tõsta kohtunike

arvu. Lisaks menetlusökonomilisele kaalutlusele tuleb arvestada sellega, et suure kohtu puhul on oht kohtu enda praktika vastuoluliseks muutumiseks. Erinevate riikide võrdlus näitab, et optimaalne kõrgeima kohtu kohtunike arv jääb alla kahekümne.

Skandinaaviamaades ja Saksa tsiviilmenetluses on ilmselgelt antud eelispositsioon kohtupraktika suunamise ülesandele. Eesti regulatsiooni alusel võib seevastu kahtlusetä väita, et kohtupraktika suunamine ei ole Riigikohtu prioriteetne ülesanne. Tegemist on küll ühe menetlusloa andmise alusega, kuid samas ei ole kohtul alust jätta menetlusse võtmata kaebusi, millest ilmneb, et madalama astme kohus on teinud vea. Seega on kohtupraktika suunamine pigem konkreetse asja õige ja õiglase lahendamise kõrvalproduktiga. Mõlemat funktsiooni võiks pidada võrdset tähendust omavaks.

Sellise lahenduse eeliseks nn pretsedendikohtute ees on tugevam garantii, et õigusvaidlus saab õige ja õiglase lahendi. Samuti on õigushariduseta isikuile kõrgeima kohtu toimimine üksnes kohtupraktika suunajana üsna raskesti mõistetav. Seega tasub põhimõtteliselt sellist mudelit säilitada, kuid seda mõningate klauslitega. Juhul, kui kõrgeim kohus vaatab läbi kõik kaebused, millest selgub, et madalama astme kohus võis teha vea, muutuks kohtu praktika ebaülevaatlikuks ja n.ö pretsedendiväärtusega lahendid jäävad tähelepanuta. Seega tasuks minna seda teed, et kohus ei võtaks menetlusse asju, mille puhul on põhjust eeldada, et vea parandamisest hoolimata ei saavuta kaebaja soovitud tulemust.

Menetlusluba ise on n.ö kahtlusotsustus - loamenetluses kontrollitakse, kas on olemas põhjendatud kahtlus, et esineb alus asja menetlemiseks. Seevastu juhul, kui kaebust keeldutakse menetlemast, peab kohus olema veendunud, et kaebus on põhjendamatu. Selles osas on tegemist Riigikohtu lahendiga, millega sisuliselt nõustatakse ringkonnakohtu otsuse resolutsiooniga. Tulenevalt asjaolust, et Riigikohus teeb loamenetluses määruse kolmeliikmelises koosseisus, kusjuures otsus tehakse toimiku materjalide põhjal ja mõlemale poolele on antud võimalus seisukohtade avaldamiseks, on tegemist lahendiga, mis peaks oma aktsepteeritavuse poolest olema võrreldav Riigikohtu motiveerimata otsusega.

Oluline on ka see, kuidas loaküsimust menetletakse. Ka siin võistlevad omavahel kohtu koormuse vähendamine võimalikult suures ulatuses ja võimalike vigade vältimine võimalikult suures ulatuses.

Küll tasub kaaluda Riigikohtu rolli muutmist väärteloasjade puhul. Põhjendatud oleks apellatsioonivõimaluse taastamine kõigi asjade puhul, kuid see-eest tuleks piirata Riigikohtu rolli üksnes kohtupraktika suunamisega. Oli ju apellatsiooniinstantsi välistamise eesmärgiks see, et lihtsamate süüteoasjade puhul ei ole vaja nii avarat kaebevõimalust. Samas sooviti

säilitada Riigikohtu kontroll kohtupraktika üle. Tagajärjeks on see, et Riigikohtu koormus on väärteloasjade arvult tunduvalt tõusnud ja kohus peab parandama elementaarseid vigu. Suurema hulga lahendite tõttu, kus sugugi kõigil ei ole põhimõttelist tähendust, on omakorda nõrgenenud Riigikohtu kohtupraktikat suunav funktsioon.

Järgmine lahendamist vajav küsimus on see, mida menetlusluba ja loamenetlus endast kujutavad. Loamenetlus on menetlusetapp, milles selgitatakse välja kaebuse menetlemisväärsus. Viimane tähendab põhjendatud kahtlust, et asjas on vajalik kõrgeima kohtu lahend. Põhjus, miks on vaja kõrgeima kohtu lahendit, sõltub omakorda eelnevalt nimetatud kõrgeima kohtu funktsioonidest.

Loamenetluse mudeleid on erinevaid, neid võib eristada selle järgi, kas loa annab madalama astmekohus oma otsuses, kohtuväline organ või kõrgeim kohus. Neist parimaks lahenduseks tuleb pidada menetlust kõrgeimas kohtus. Selline mudel tagab menetluse ökonoomsuse ja kõrgeima kohtu ülevaate kohtupraktikast. Keerulisem on küsimus, kes peaks kohtu siseselt olema kaebuse menetlusse võtmise otsustaja. Kuna loamenetlus kannab eeskätt ökonoomsuse eesmärki, peaks koosseis olema võimalikult väike. Rootsisis otsustabki kaebuse menetlusse võtmise üle enamasti kohtunik ainuisikuliselt, tagamaks aga otsuse suuremat objektiivsust peaks lootsustus olema kollegiaalne. Minimaalne koosseis oleks siin kaks kohtunikku. Arvestades aga, et Riigikohus on jagatud kolleegiumidesse, on iga kolleegiumi jaoks vähem koormav praegune olukord, kus lube annab kolmest kohtunikust koosnev koosseis, kuid iga kohtunik on ise kolleegiumist. Seega "ohverdab" iga kolleegium vaid ühe kohtuniku. Tegemist on "kahe otsaga" lahendiga selles suhtes, et sellisel juhul otsustab menetlusse võtmise ikkagi eelkõige kohtunik sellest kolleegiumist, kelle pädevusse kaebuse läbi vaatamine kuulub. Samas on olemas võimalus, et teise kolleegiumi kohtunik oskab näha viga seal, kus asja menetleva pidava kolleegiumi kohtunik seda näha ei oska. Ilmselt on aga selliseid juhtumeid siiski suhteliselt vähe. Teiseks võimaluseks oleks menetlusloa andmine konkreetse kolleegiumi poolt. Sellisel juhul saaks loobuda üldse menetlusse võtmise mudelist, kolleegium võiks jätta eelmenetluses kaebuse läbi vaatamata, kui puudub alus selle menetlemiseks. Tegemist oleks sisuliselt tavalise eelmenetluses tehtud määrusega. Peamiseks plussiks oleks seejuures negatiivset varjundit omava mõiste "menetlusse võtmine" kadumine (selline mudel sarnaneb enim Saksa kriminaalmenetluses kasutatavale). Veelgi toetavad seda ülal nimetatud asjaolud, et loamenetluses vaatab kaebuse läbi sama suur koosseis kui põhimenetluses, määrus tehakse kirjalike materjalide alusel ja mõlemale poolele on antud võimalus oma seisukoha avaldamiseks. Sellisel kujul on Riigikohtu praegune loamenetlus nii

menetlusse võtmise aluste kui menetluse poolest tunduvalt kaebajasõbralikum kui enamuse teiste võrreldavate riikide loamenetlus.

Loamenetluse efektiivsuse tõstmiseks väärib kaalumist osalise menetlusloa kasutuselevõtt, mis tagaks võimaluse keskenduda kassatsioonimenetluses tegelikule probleemile.

ZUGANG ZU DEM HÖCHSTEN GERICHTSHOF: MODELLE UND GRUNDSÄTZE RESÜMEE

Jede menschliche Erkenntnis ist fehlbar. Auch die gerichtlichen Entscheidungen können fehlerhaft sein. Deshalb verlangen sowohl die Interessen der betroffenen Parteien, als auch öffentliches Rechtspflegeinteresse deren Überprüfung. Weil die Rechtsprechungskompetenz nur den Gerichten zusteht, ist die Gerichtsorganisation selbst für die Korrektur verantwortlich. Die Initiative für die Kontrolle soll aus Gründen der Rechtssicherheit und des Rechtsfriedens im Wege des Rechtsmittels von den Prozessparteien stammen. Nach der herrschenden Meinung in mehreren Ländern sollte ein einziges den Parteien zustehende Rechtsmittel genügen, um die Fehlerquote in akzeptablen Grenzen zu halten, alle Fehler könne man sowieso nicht finden und korrigieren. Jedoch besteht das Gerichtssystem gewöhnlich aus mehr als zwei Instanzen. So ist das höchste Gerichtshof in Estland, Finnland und Schweden das zweite Rechtsmittelinstanz.

Neben der Tatsache, dass vor dem höchsten Gerichtshof zwei Gerichtsinstanzen zu der Rechtsstreit Stellung genommen haben, muss man auch wahrnehmen, dass paradoxaler Weise genau im höchsten Gerichtshof die Zahl möglicher Rechtsmittelanträge besonders groß ist, weil die territoriale Kompetenz des Gerichtshofs das ganze Territorium des Staates trägt und deshalb irgendein Selektionsmechanismus unvermeidlich ist. So stellt sich die Frage, welche Funktionen dem höchsten Gerichtshof zustehen. Es ist erstaunlich, daß es in Estland bislang fast keine Diskussion darüber gegeben hat, obwohl neugegründete *Riigikohus* über zehn Jahre Tätig gewesen ist.

Bestimmt handelt es sich nicht um eine bedeutungslose Frage, weil es genau davon abhängt, nach welchen Prinzipien die obengenannte Selektion statt findet. Nach der herrschenden Meinung ist dem höchsten Gerichtshof Dreifaches anvertraut: die Sicherung der Rechtseinheit, die Fortbildung des Rechts und die Wahrung der Gerechtigkeit im Einzelfall. Die Unterschiede folgen darauf welches von denen Vorrang hat. Immer mehr wird die Sicherung der Rechtseinheit als die wichtigste Aufgabe des höchsten Gerichtshofs angesehen. Für das Verfahrensrecht bedeutet dieses, daß das höchste Gerichtshof die Rechtsmittelanträge, die Fehler der niedrigeren Gerichtsinstanzen behaupten lassen, nicht unbedingt annehmen muss. Die Interessen der Prozessparteien werden also der öffentlichen Interesse geopfert.

Von der vergleichenden Behandlung von estnischer, finnischer, schwedischer, dänischer und deutscher Regulation ergibt sich, daß das restriktive Modell dann bevorzugt wird, wenn die große Gesamtzahl der Rechtsmittelanträge eine so hohe Belastung darstellt, daß das normale

Funktionieren des Gerichtshofs bedroht ist. Weil die Zahl der Richter des höchsten Gerichtshofs nicht unbegrenzt vergrößert ist, soll die Zahl der Anträge, die in mündlicher Verhandlung verhandelt werden, begrenzt werden.

Ein gutes Beispiel dafür bieten Schweden und Finnland, wo das bedeutendste Annahmegrund die grundsätzliche Bedeutung des Rechtsstreits ist. Daneben werden Anträge, die gravierende (meistens verfahrensrechtliche) Fehler der niedrigeren Gerichtsinstanzen behaupten lassen, angenommen. Das gleiche gilt seit der Zivilprozessreform vom Jahre 2002 für das deutsche Zivilprozessrecht. In Estland dagegen wird das Kassationsantrag angenommen, wenn das Urteil des Gerichts niedrigeren Instanzes wahrscheinlich auf Verletzung des Gesetzes beruht. Die grundsätzliche Bedeutung der Rechtsache hat als Annahmegrund nur sekundäre Bedeutung – auch wenn die Rechtsverletzung nicht vorhanden ist, kann das Kassationsantrag wegen der grundsätzlicher Bedeutung angenommen werden. Im Grunde ist diesem Modell nichts vorzuwerfen, doch sollte aus prozessualökonomischen Gründen dem höchsten Gerichtshof Estland etwas freiere Hände gegeben werden. Es gibt kein Grund diese Rechtssachen zu verhandeln, in denen der Urteil des Gerichts niedrigeren Instanzes wahrscheinlich auf Gesetzesverletzung beruht, aber nur die Motivation des Urteils betrifft. So sollten die Anträge, die kein Erfolg versprechen, nicht angenommen werden. Dieses stärkt auch die Bedeutung des höchsten Gerichtshofes als Sicherer der Rechtseinheit, da der Zahl der Urteile, mit denen man sich auf laufendem halten muss, kleiner wird. Da die Bevölkerung Estlands ziemlich klein ist, so dass mit den anderen behandelten Ländern vergleichbar große Antragszahlen unwahrscheinlich sind, gibt es keinen Grund den skandinavischen Vorbild zu folgen, weil dieser für die Prozessparteien restriktiver, teurer und schwerer zu verstehen ist. Ebenso ist es für die Richter schwer, die Rechtsachen, wo das Gesetz verletzt ist, außer Acht zu lassen.

Die Thematik der Zulassung oder Annahme der Rechtsmittel kann von zwei Aspekten erforscht werden: von dem inhaltlichen und von dem prozessuellen. Im letzteren ist die Hauptfrage, welches Organ für die Zulassung oder Annahme des Rechtsmittels zuständig ist. Man kann drei Modelle unterscheiden. Erstens kann das Gericht niedrigeren Instanzes selbst die Zulassungsfrage in seinem Urteil erledigen. Das Vorteil dieses Modells ist, dass das höchste Gerichtshof so maximal entlastet wird. Von der negativen Seite sind aber mehrere Tatsachen zu benennen. Erstens wird die Belastung einfach von dem höchsten Gerichtshof zu den Appellationsgerichten übertragen. Auch ist das Benutzen dieses Modells nur möglich, wenn als Zulassungsgrund die grundsätzliche Bedeutung dient – es ist undenkbar, dass das Appellationsgericht beim selbst zu gibt, daß es wahrscheinlich das Gesetz verletzt.

Zweite, aber sehr selten verbrauchte Möglichkeit ist, daß die Zulassungsentscheidung von einem aussergerichtlichen Organ gefallen wird. So ein Organ gibt es in Dänemark. Dessen Vorsitzender ist ein Richter des höchsten Gerichtshofs, die Mitglieder sind noch ein Richter einer niedrigeren Instanz, ein praktizierender Jurist und ein Rechtswissenschaftler. Obwohl dieses Organ einerseits als objektivster angesehen wird, ist es teuer und es verbirgt die Gefahr, daß das höchste Gerichtshof von der aussenseite beeinflusst wird.

Als Letztes kann das höchste Gerichtshof selbst die Rechtsmittel zulassen. Das gerichtsinterne Organ, das die Rechtsmittel zulässt, kann von einem einzigen Richter (Schweden) bis zum Senat, der sich mit der konkreten Rechtssache beschäftigt (deutsches Strafprozess), variieren. Wegen der grösseren Objektivität ist die kollegiale Entscheidung zu bevorzugen.

Andere Merkmale, die man beim Annahmeverfahren berücksichtigen muss, sind die Fragen, ob die Entscheidung motiviert sein soll und ob die Annahme eines Teils des Antrags möglich sein soll.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

1. Annus, T. Riigiõigus: õpik kõrgkoolidele. Tallinn 2001.
2. Alexy, R. Põhiõigused Eesti Põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne. Tartu 2001.
3. Aurejärvi, E. Näkökohtia KKO:sta valituslupatuomioistuimena. – Oikeus 1/84, s. 3-13.
4. Becker, M., Kinzing, J. Rechtsmittel im Strafrecht: Eine international Untersuchung zur Rechtswirklichkeit und Effizienz. S. 614-636
5. Bengtsson, B. Rättsäkerhet och effektivitet i högsta domstolens arbete. Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 237-251.
6. Boujong, K. Rechtsmittelpraxis aus der Sicht des Revisionsrichters. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 57-62.
7. Cosmo, C.-J. Landesbericht Schweden. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 225-231.
8. Ekelöf, P. O., Boman, R. Rättsmedlen. 11. uppl. Uppsala 1990.
9. Ernits, M. § 15– Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002.
10. Fasching, H. W. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts. II überarbeitete, ergänzte Aufl. Wien 1990.
11. Geiss, K., Grüneberg, C. The Federal Court of Germany. - The History of the Supreme Courts of Europe and the Development of Human Rights. p. 149-164. [sine loco] 1999.
12. P. Gilles. Rechtsmittel im Zivilprozess aus jurisdischer Sicht. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 11-24.
13. Ginter, J. Eesti Vabariigi õiguskaitseüsteem I. Tartu, 1996.
14. Gollwitzer, W. Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Grosskommentar. Drittes Buch. Rechtsmittel. Berlin-New York 1987.
15. Gottwald, P. Möglichkeiten formeller Rechtsmittelbeschränkung. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 295-309.

16. T. Gregow. Några synpunkter på mål och ärenden i Högsta domstolen. – Svensk Juristtidning 1997, s. 805-821.
17. Hanack, E.-W. Zivilprozessordnung: mit Einführungsgesetz, Gerichtsverfassungsgesetz (Auszug), Rechtspflegengesetz, Gerichtskostengesetz (Auszug) und Bundesgebührenordnung für Rechtsanwälte (Auszug): Textausgabe mit ausführlichem Sachreg, und einer Einführung / von Karl Heinz Schwab. Drittes Buch. Rechtsmittel. München 1986.
18. Havliza, K. Rechtsmittelpraxis aus der Sicht des erstinstanzlichen Richters. – Rechtsmittel im Zivilprozess: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 51-55.
19. Heinonen, O. Korkeimman oikeuden rooli muuttuvassa ympäristössä. – Lakimies 3/91, s. 229-240.
20. Heinonen, O. Muutoksenhaku hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen. – Defensor legis 3/98. s. 401-405.
21. Huff, M. W. NJW-aktuell 7/2003 S. XII.
22. Ipsen, J. Staatsrecht I (Staatsorganisationsrecht). 11., überarbeitete Auflage. Neuwied-Kriftel 1999.
23. Ipsen, J. Staatsrecht II (Grundrechte). Neuwied-Kriftel-Berlin 1997.
24. Jauernig, O. Zivilprozeßrecht. 25. Aufl. München 1998.
25. Jürgen, I. Kassatsiooni aluste piiritlemise kriteeriumid kriminaalmenetluses. – Juridica IX 2000, lk 592-601.
26. Jürgen, I. Materiaalõiguse ebaõige kohaldamine kui kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamise alus kriminaalmenetluses. – Juridica I/2004
27. Kergandberg, E. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Tartu 1996.
28. Kergandberg, E. § 24. – Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002.
29. E. Kergandberg. Eesti kriminaalmenetlusõiguse reformi taustsüsteemist. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu 2002, lk 120-154.
30. Kergandberg, E. Kohtuotsus kriminaalasjas, selle kujunemine ja kriitika. Tallinn 1999.

31. T. Kleinknecht, K. Meyer. Strafprozeßordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 41. Neub. Aufl. München 1993.
32. Kollom, T., Vaher, P. Riigikohtu loakogu. – Juridica V/94.
33. Kuckein, J.-D. Kommentar zur Strafprozessordnung. Neuwied 1988.
34. I. Lager. Muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen. Helsinki 1979.
35. Lahti, V. Muutoksenhakumenettely Tanskassa erilainen kuin Suomessa. – Lakimiesuutiset 7/8(1985), s. 20-21.
36. Lamprecht, R. Richter contra Richter: Abweichende Meinungen und ihre Bedeutung für die Rechtskultur. Baden-Baden 1992.
37. Lappalainen, J. Valituslupajärjestelmä tutkijan näkökulmasta. - Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s. 206-213
38. Lappalainen, J. Tulisiko korkeimman oikeuden perustella valitusluparatkaisunsa. – Defensor legis 3/99, s. 416-424.
39. Laukkanen, S. Korkeiman oikeuden lainkäytöstä silmällä pitäen valituslupamenettelyä. – Oikeuskirja 2. Kitee 1997.
40. Laukkanen, S., Lilienfeldt, R. Pääsy hovioikeuteen. – Defensor legis 4/99, s. 661-670.
41. L. Laurin. Överklagande till Högsta Domstolen i Sverige – problem och erfarenheter. – Defensor Legis 3/98, s. 497-502.
42. Lehtimaja L., Pellonpää, M. The universal declaration of human rights : article 10. - The universal declaration of human rights: a commentary. Oslo, 1992.
43. Leivonen, J. Uudet säännökset muutoksenhakemusten käsittelystä korkeimassa oikeudessa. – Korkein oikeus 60 vuotta. Helsinki 1979, s.107-133.
44. Leppänen, T., Välimaa, A. Muutoksenhaun pääpiirteet. Helsinki 1996.
45. Ligi, T. Eesti halduskohtute reformi mõju õigusemõistmise efektiivsusele: eesmärgid ja tegelikkus. – Kohtute sõltumatus ja kohtusüsteemi toimimise efektiivsus Eestis. Tartu 2002, lk 63-72.
46. J. Lind. Högsta domstolen föreslår utredning rörande reglerna i 54 kap. rättegångsbalken om prövningstillstånd. – Juridisk Tidskrift 5/1994-95, s. 1147-1155.
47. Lindblom, P.-H. Procedure. – An Introduction to Swedish Law. 2. Ed. Stockholm 1988.

48. Lindemann, K. Rechtsmittelpraxis aus der Sicht von Anwälten. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 69-74.
49. Linna, T. Korkkeiman oikeuden perustelut oikeuskäytännön ohjaukskeinona – toteutuuko prejudikaatifunktio. – Lakimies 2/1993. s. 137-160.
50. A. Lundberg. Prövningstillstånd måste hanteras med omsorg. – Advokaten 2/88, s. 27-29.
51. Lõhmus, U. § 146. – Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002.
52. Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas Tartu 2003, lk. 139-180.
53. Melchior, T. The Danish Judiciary. Danish Law in an European Perspective. Copenhagen 1996, s. 99-115
54. Miettinen, M. Prejudikaatidispenssistä valituslupaan. – Korkein oikeus 60 vuotta. Helsinki 1979, s. 134-155.
55. Muutoksenhakutoimikunnan mietintö. [sine loco] 1978, s. 5.
56. Muutoksenhakutoimikunnan osamietintö [sine loco] 2001, s. 14.
57. Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 2002:8, s. 39.
58. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 2002.
59. Nassall, W. Irrwege. Wege. – Die Rechtsmittelzulassung durch den BGH. – Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 19/2003, S. 1345-1350.
60. Nirk, R. Die ZPO-Reform und ihre Verlierer. – NJW Editorial Heft 50/2003.
61. Paulus, Ch. G. Tsiviilprotsessiõigus. Kohtuotsuse tegemise menetlus ja sundtäitmine. Tallinn 2002.
62. Pellonpää, M. Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 1996.
63. Rimmelspacher, B. Zivilprozessreform 2002. München 2002.
64. C. Roxin. Strafverfahrensrecht. 24. Aufl. München 1995.
65. Röhl, K. F. Effektivität und Funktionen der Berufung. – Rechtsmittel in der Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S.237-251.
66. Salervo, P. Korkeimman oikeuden työskentelytavoista. – Korkein Oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993.

67. M. Savola. Muutoksenhaku. – Lakimies 6/97, s. 928-940
68. Scheuch, S., Lindner, R. Zur Auslegung der Zulassungstatbestände des § 543 ZPO. – NJW 10/2003
69. Schilken, E. Gerichtsverfassungsrecht. Köln-Berlin-Bonn-München 1994.
70. Schumann, E. Juristische Themenvertiefung. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985. S. 267-283.
71. Svensson, B. Målhanteringen i Högsta domstolen. – Svensk Juristtidning 8/2002, s. 657-667
72. Taipale, E.-J. Valitusluvan myöntämistä. Defensor legis 3/98. s.406- 411.
73. Tammelo, I. Õiglus ja hool. Tartu 2001.
74. The Supreme Court of Finland 2003. Helsinki 2004.
75. Trocker, R. Landesbericht Italien. – Rechtsmittel im Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 177-184.
76. Tulokas, M. Korkeimman oikeuden kehittäminen prejudikaattituomioistuimena. – Defensor Legis. 3/1999, s. 409-415.
77. Virolainen, J. Lainkäyttö. Helsinki 1995.
78. Virolainen, J. Korkein oikeus kriisissa. Helsinki 1997.
79. Virolainen, J. Prosessioikeus. Oikeuskirja. Kitee 1995.
80. Walamies, J. Osittaisesta valitusluvasta. Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993, s
81. Wedekind, W. Landesbericht Niederlande. – Rechtsmittel in der Zivilprozeß: unter besonderer Berücksichtigung der Berufung. Köln 1985, S. 185-199.
82. Wittig, P. Die Überprüfbarkeit der Auslegung von Äußerungen durch Revisionsgericht in Strafsachen. – GA 2000, S. 275.
83. Zeiss, W. Zivilprozessrecht. 9. neub. Aufl. Tübingen. 1994/97?
84. Zöllner, R. Zivilprozeßordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit internationalem Zivilprozeßrecht, Kostenanmerkungen. Kommentar. 22. neub. Aufl. Köln 2001.

Elektroonilised allikad

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union; 2000/C364/01 – Kättesaadav elektrooniliselt: http://www.europarl.eu.int/charter/pdf/text_en.pdf (21. mai 2004.a)
2. Euroopa Nõukogu Ministrite Komisjoni 7. veebruari 1995. a soovitus nr R (95) 5 artiklis 3a
3. Grotian, A. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6: õigus asja õiglasele arutamisele. äärenr 3. - Kättesaadav elektrooniliselt: <http://www.nc.ee/riigikohus/> (seisuga 21. mail 2004. a).
4. Kaalep, T., Mattson, T. Rait Maruste on tulpinud. - Kättesaadav elektrooniliselt: <http://arhiiv2.postimees.ee:8080/leht/97/11/17/neljaj,> 27. mail 2004. a
5. Norra ülemkohtu kodulehekülgi Internetis. - Kättesaadav: <http://www.hoyesterett.no/1394.asp> 26.mai 2004.a
6. Rootsi ülemkohtu kodulehekülgi Internetis. - Kättesaadav: <http://www.hogstadamstolen.se/english.htm> 26. mai 2004
7. Saksa ülemkohtu kodulehekülgi internetis. Kättesaadav: www.bundesgerichtshof.de/presse/taetigkeitsberichte2.php
8. Soome ülemkohtu kodulehekülgi internetis. - Kättesaadav: <http://www.kko.fi/jasenet>. 26. mai 2004
9. Taani ülemkohtu kodulehekülgi Internetis. - Kättesaadav: (<http://www.domstol.dk/showpage.asp?ID=303> 26. mai 2004.a)
10. TEA Võõrsõnastik. – Kättesaadav elektrooniliselt: <http://ee.www.ee/Vs/index.cgi?Q=pretsedent&E=0&F=M>, 28. mail 2004. a
11. Tsiviilkohtumenetluse eelnõu. Kättesaadav elektrooniliselt: http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=25438, 28.mail 2004. a
12. RAe Graf & Kollegen. - Kättesaadav elektrooniliselt: <http://www.graf-und-kollegen.de> (21. mai 2004).

Kasutatud kohtulahendid

1. BGH, Beschl. V. 1.10.2002 – XI ZR 71/02; NJW 1/03, 67.
2. BGH, Beschl. 19.12.2002 – NJW 11/2003, S. 831
3. Brualla Gómez de la Torre v Spain, 19/12/1997
4. Delcourt v Belgium, 17/01/1970,

5. Ekbatani v Sweden, 26/05/1988
6. Ryabykh v Russia, 24/07/2003
7. Levages Prestations Services v France, 23/10/1996
8. Oll v Estonia, 01/07/1998
9. RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04 (RT III 2004, 9, 96);
10. RKKKo 7.11.2002, nr 3-1-2-3-02 (RT III 2002, 31, 336);
11. RKKKo 25.09.2003, nr 3-1-1-101-03 (RT III 2003, 28, 292);
12. RKKKo 11.03.1997, nr 3-1-1-27-97 (RT III 1997, 16, 127);
13. RKKKo 13.01.2004, nr 3-1-1-148-03 (RT III 2004, 4, 40).

Kasutatud õigusaktid

1. Euroopa inimõiguste ja vabaduste kaitse konventsioon - RT II 1996, 11/12, 34
2. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelist pakt - RT II 1993, 10/11, 11
3. Apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustik - RT I 1993, 50, 695; 2002, 83, 488; 84, 492; 2003, 13, 67
4. Kriminaalmenetluse koodeks- RT I 1995, 6/8, 69; 2002, 85, 503; 2003, 13, 67; 26, 156; 83, 557; 558; 88, 590; 2004, 27, 176
5. Kriminaalmenetluse seadustik- RT I 2003, 27, 166
6. Tsiviilkohtumenetluse seadustik - RT I 1998, 43/45, 666; 108/109, 1783; 1999, 16, 271; 31, 425; 2000, 51, 319; 55, 365; 2001, 21, 113; 34, 186; 53, 313; 93, 565; 2002, 29, 174; 50, 313; 53, 336; 64, 390; 92, 529; 2003, 13, 64; 67; 23, 140; 2004, 30, 208
7. Väärteomenetluse seadustik - RT I 2002, 50, 313; 110, 654; 2003, 26, 156; 83, 557; 88, 590; 593
8. RKHp 4.05.1994 [Riigikohtu reglemendi kehtestamine] + Riigikohtu reglement - RT I 1994, 39, 651